

Birikim / Güncel

“Daha önceleri neredeydiniz?”

*Dünden bugüne
Kıbrıs müzakereleri*

NİYAZİ KIZILYÜREK

"Daha önceleri neredeydiniz?"
Dünden bugüne Kıbrıs müzakereleri
NIYAZI KIZILYÜREK

Birikim Yayınları 43
Güncel broşürler 3

ISBN-13: 978-975-516-041-2
© 2009 Birikim Yayıncılık Ltd.Şti.
1. Baskı 2009 İstanbul

KAPAK VE İÇ TASARIM Ümit Kıvanç
REDAKSİYON Ahmet İnsel - Abdullah Onay
UYGULAMA Hüsnü Abbas
BASKI VE CİLT Sena Ofset
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok Kat 6 No: 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel. 212.613 03 21

Birikim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel. 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: birikim@iletisim.com.tr

Birikim / Güncel

"Daha önceleri neredeydiniz?"

Dünden bugüne Kıbrıs müzakereleri

*

NIYAZI KIZILYÜREK

“Eğer eğri davranırsan, gözlerin karanlık ve körlüğe yönelir. Karanlıkta ve aynı zamanda kendin hakkında cehalet içinde olursan, ihtimaldir ki, yapacağın iş de kötülük olur.”

SOKRATES

Önsöz

Kıbrıs görüşmeleri 2008 yılında kırkınıcı yaşını doldurdu. 1968’de başlayan toplumlar arası görüşmeler bugüne kadar sonuç alınmadan devam edip gitti. Geçen kırk yıllık zaman dilimi içinde farklı aşamalardan geçen Kıbrıs sorununda tarafların pozisyonları da farklı safhalardan geçti ve “dün” kabul edilen çözüm önerileri “bugün” reddedilebildi. Bu yüzden “dün dündür, bugün bugündür” deyişi Kıbrıs sorunu açısından son derece isabetlidir.

Aslında “kaçırılmış fırsatlar tarihi” olarak da anılan çözüm-süzlük tarihini en iyi “daha önceleri neredeydiniz” serzenişi izah eder. Gerçekten de kırk yıllık görüşme sürecinde tarafların belli dönemlerde reddettikleri çözüm formüllerini daha sonraki bir aşamada kabul etme eğilimi içine girdiklerine sık sık tanıklık ettik. Her seferinde taraflardan birinin ya da ötekinin “çözüme geç kalması” elbette rastgele bir durum değildi. Bu gecikmenin arkasında yatan esas neden, siyasi elitlerin verili koşulları ve güç dengelerini değerlendirmede zaaf içinde olma-

ları ve “mümkün olan ile özlenen” arasında ayırım yapamamaları ya da böyle bir ayırımı yapmakta geç kalmalarıdır.

Aslında Kıbrıs görüşmelerine “müzakere” demek oldukça zor. Çünkü müzakere karşılıklı diyalog içinde tarafların pozisyonlarını gözden geçirmelerini, duruşlarını göreceleştirerek uzlaşmaya yönelmelerini gerektiren bir olgu. Oysa Kıbrıs görüşmeleri daha çok tarafların kendi “hakikatlerini ve haklılıklarını” beyan etmeleri şeklinde seyretti. Kuvvet dengesindeki değişimlere bağlı olarak kâh Kıbrıs Rum liderliği, kâh Kıbrıs Türk liderliği, öteki tarafın kabul edemeyeceği önerilerde ısrar etti ve bunda ayak diredi. Ötekine karşı üstünlük sağlamak, ortak bir vizyon etrafında buluşmaktan daha ağır bastı. Güçlü olan ya da kendini öyle zanneden taraf, diğer tarafa diz çöktürmeye yöneldi.

Bu çalışmada da görüleceği gibi, 1964-74 arasında güçlü olan Kıbrıs Rum tarafı maksimalist taleplerle Kıbrıs Türk tarafının üstüne yürümüş ve hep “daha fazlasını” isteyerek çıtayı sürekli olarak daha yükseğe çekmişti. Daha sonraları benzer bir “görüşme” anlayışını Türk tarafı da sergiledi. 1974 Temmuz’undan sonra taleplerini giderek çoğaltan ve çıtayı sürekli olarak daha yükseğe çeken taraf Türk tarafı oldu.

Ne var ki, Kıbrıs’ta taraflardan hiçbiri diğerine diz çöktürmedi. Ne kendi iradesini diğerine dayatacak kadar güçlü bir aktör ne de diğerinin kudreti karşısında gerileyecek kadar zayıf olan bir toplum vardı. Bunun sonucu olarak da ortaya bir “çözüksüzlük-dengesi” çıktı. Kıbrıs sorununun bu kadar uzun sürmesinin temel nedenlerinden biri budur.

Bu “çözüksüzlük-dengesini” esaslı biçimde bozacak kadar büyük hadiseler yaşanmadığı sürece çözüme ulaşmak ancak zihniyet değişikliğiyle mümkün olabilir. Verileri değiştiremiyorsanız, verileri ele alış biçiminizi, yani değerler sisteminizi

gözden geçirmelisiniz. Kanımca, içinden geçtiğimiz görüşme sürecinde yanıtını arayan soru da budur: Mehmet Ali Talat ile Dimitris Hristofyas farklı bir zihniyet sergileyebilecekler mi, yoksa eskinin bir tekrarını mı yaşayacağız?

Bugün Kıbrıs'ta sürdürülmekte olan müzakerelerin, adı konmasa da, "Land for Equality" (toprak karşılığında siyasi eşitlik) ilkesine dayandığı bir gerçektir. Siyasi eşitlik temelinde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kendi elinde tutan Kıbrıs Rum toplumu ile 1974'te ada toprağının %37'sini ele geçiren Türk tarafı arasında yapılan görüşmelerin ana konusunu, "toprak karşılığında devlet organlarına siyasi eşitlik temelinde katılım" ilkesi oluşturmaktadır. Kıbrıs Rum tarafı görüşmelerde toprak ve mülkiyet konularındaki taleplerinin yanı sıra adanın askersizleştirilmesini ön plana çıkarırken, Türk tarafı siyasi eşitlik ilkesinin hayatın bütün alanlarını kapsayacak biçimde uygulanmasını istiyor.

Tarafların karşılıklı taleplerinin bu doğrultuda olması elbette onların soyut istek ve tercihlerinin bir sonucu değil, somut siyasi ve askerî dengelerin buna işaret etmesindendir. Daha açık söylersek, 1974 Temmuz'undan sonra Kıbrıs Rum tarafı Türk Ordusunun adadan çıkması için yaptığı bütün girişimlere rağmen başarılı olamadığı gibi, "askerî bir çözüm" için de güç dengesinin elverişli olmadığıнын bilincindedir. Bu yüzden kendini müzakereye dayalı bir çözüme mecbur hissediyor ve bunu yaparken de "taviz" olarak gördüğü bazı açılımlar yapmak zorunda kalıyor. Bunların başında da tek başına yönettiği Kıbrıs Cumhuriyeti devletini federal bir devlete dönüştürerek Kıbrıslı Türklerin ortaklığına açmak geliyor.

Kıbrıs Türk ve Türk tarafı ise 1974 Temmuz'undan sonra oluşan siyasi durumun sürdürülebilir olmadığını kavradığından ve bütün girişimlere rağmen ayrı devlet fikrini meşru ola-

rak hayata geçiremediğinden, ayrıca, “çözumsuzlük çözümdür” diyerek uzun yıllar dondurduğu Kıbrıs sorununun giderek Türkiye’nin Avrupa Birliği yolunda ilerlemesini engelleyen bir faktör olarak ortaya çıkmasından ötürü uzlaşmaya yönelmek zorunda kaldı. Bunun bir sonucu “taviz” olarak gördüğü bazı açılımları yapmanın kaçınılmaz olmasıydı. Bunların başında, kuşkusuz, toprak ve mülkiyet geliyor.

Yukarıda özetlediğimiz bu müzakere stratejisine daha yakından baktığımızda, tarafların “taviz” diye ortaya koyduklarının aslında toplumların bizzat kendilerine ait haklar olduğunu görürüz. Örneğin Kıbrıslı Türklerin siyasi eşitliği 1960 Anayasası’nda tescil edilmiş bir haktır. Kıbrıs’ın kuzeyindeki mal ve mülkün büyük çoğunluğunun Kıbrıslı Rumlara ait olduğu ise bilinen bir gerçektir.

İşte “zihniyet değişimi” tam da bu noktada gereklidir. Kıbrıslı Rumların büyük çoğunluğunun Kıbrıslı Türklerin siyasi eşitliğinin tarihsel, siyasi ve hukuksal bir veri olduğunu kavramakta güçlük çektiği, Kıbrıslı Türklerin ise 1974 sonrasında ele geçirdiği mülkü “aldım benimdir” anlayışıyla sahiplenmek istediği bir ortamda liderlere düşen görev, uzlaşmanın bir “kölfe” veya “acı verici bir reçete” olmadığını, geleceği kurtarmak kadar, geçmişte ihlal edilmiş hakların restorasyonu için de gerekli bir açılım olduğunu toplumlarına anlatmalarıdır. Bu aynı zamanda, şu sıralar iki tarafta da iktidar koltuğunda oturan Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum solunun da sınavı olacaktır.

Bu çalışmada hâlihazırda devam etmekte olan Kıbrıs görüşmelerinde nelerin tartışma konusu olduğunu, ne gibi zorluklarla karşı karşıya gelindiğini ele almaya çalıştık. Ne var ki, günümüzde sürdürülen görüşmelerin nasıl bir seyir izlediğini anlamak için Kıbrıs görüşmelerinin kırk yıllık seyrine göz atmak kaçınılmazdı. Bulunacak çözümün geçen bu kırk yıl için-

de oluşturulan “Kıbrıs Müktesebatına” dayanacağı veya olası bir çözümsüzlüğün kırk yıllık görüş ayrılıklarının tekrarından kaynaklanacağı düşünülürse, Kıbrıs görüşmelerinin dünden bugüne nasıl bir seyir izlediğine bakmanın neden gerekli olduğu daha iyi anlaşılır.

Tarihsel Arkaplan

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu

Dönemin genç siyaset adamı ve gazeteci Bülent Ecevit, 17 Ağustos 1960 tarihli *Ulus* gazetesinde, bir gün önce, yani 16 Ağustos 1960'da kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunu şu cümlelerle değerlendiriyordu: *"Kıbrıs için bulunan uzlaştırıcı formülün işleyebilmesi, yani bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sürekliliği ve huzur ve güvenliği Türk ve Rum topluluklarının iyi-ce anlaşarak geçinebilmelerine olduğu kadar, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin dost kalmalarına da bağlıdır. Üç devletin kendi aralarında dost kalmalarının bir dördüncü devletin varlığı ve bağımsızlığı için mutlak şart oluşu tarihte bir yenilik olsa gerektir. (...) Bağımsızlık, iki topluluk arasındaki kader birliğinin şuurlu hale gelmesini sağlayabilir ve ancak bunu sağlayabilirse sürekli ve köklü olabilir."* (Karafistan (tarihsiz): 28)

Yukarıdaki değerlendirme pek çok açıdan ilginçtir. Bu değerlendirmede öncelikle Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş gerekçesinin üç NATO üyesi ülkenin kendi aralarındaki işbirliği ve dostluğu sürdürmek olduğu vurgulanmaktadır ve bunun

da tarihte “ilk örnek” olduğu ileri sür÷lmektedir. Gerçekten de, Kıbrıs Cumhuriyeti Yunanistan, İngiltere ve Türkiye arasında Kıbrıs yüzünden ortaya çıkan çatışma ve gerilimi ortadan kaldırmak için yapılan bir uzlaşma sonucu kurulmuştu. Bu devletin yaşaması hem Yunanistan ile Türkiye’nin hem de adada yaşayan iki toplumun iyi niyetli işbirliğine bağlıydı. Ecevit’in deyişiiyle, iki toplum arasındaki “kader birliğinin şuurlu hale gelmesi” gerekiyordu. Ne var ki, Kıbrıs’ın içinden geçtiğı ikiye kutuplu milliyetçi gerilim ve çatışma süreci dış dayatma sonucu kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti’nin yaşamasına fazla bir olanak bırakmıyordu. Kıbrıs’ta çok-etnili geleneksel toplumdan moderniteye geçiş sürecinde ortaya çıkan siyasi ve toplumsal dönüşümler “ortak irade” oluşturmadağı gibi, çatışan iki ayrı ulusal bilinç ve ulusal projenin doğmasına da yol açtı. Başka türlü söylersek, Kıbrıs’ta etnik grupları kaynaştıran bir modernleşme süreci yaşanmadığı gibi, modernleşme ile birlikte yükselişe geçen milliyetçilik akımları çatışma kültürünü de beraberinde getirdi.

Kıbrıs’ta milliyetçilik ilk olarak modern Yunan devletinin Megali İdea doktrini çerçevesinde boy gösterdi. 19. yüzyılda gelişen Helen milliyetçiliğinin etkisi altına giren Kıbrıs Rum toplumu, adayı modern Yunan devletinin organik bir parçası sayıyor ve bunun dışında hiçbir öneriye sıcak bakmıyordu. Kıbrıs Rum toplumu tek bir hedefe kilitlenmişti: “Enosis ve sadece Enosis”.

Kıbrıs Türk toplumu ise Enosis fikrine karşı çıkıyor ve adanın Yunanistan ile birleşmesini kendi geleceğı açısından bir varoluş tehlikesi sayıyordu. Önceleri dile getirilen “İngiltere adadan çıkarsa, Kıbrıs’ı eski sahibi olan Türkiye’ye geri vermelidir” tezinin siyasi ve hukuksal bir dayanağı olmadığından, İngilizlerin de teşvikiyle, Taksim tezinin geçildi ve bu tez 1956 yılı-

nın sonundan itibaren Türk tarafının resmî görüşü haline geldi. Buna göre, eğer bir sömürge olan Kıbrıs adasına self-determinasyon hakkı uygulanacaksa, Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumların ayrı ayrı kullanacağı iki ayrı self-determinasyon hakkı olmalıydı.

Kıbrıs'ın geleceği konusunda iki farklı ve çatışan milli politikanın ortaya çıkması sadece Kıbrıslı Rumlarla Kıbrıslı Türkleri karşı karşıya getirmede, aynı zamanda, NATO üyesi Türkiye ile Yunanistan'ı da savaşın eşiğine sürükledi. Böyle bir ortamda soruna müdahale eden ABD, Soğuk Savaş çıkarlarını ileri sürerek tarafların Kıbrıs konusunda bir uzlaşmaya varması yönünde baskı uygulamaya başladı. ABD'nin ve NATO'nun baskıları kısa sürede meyvesini verdi ve Kıbrıs adasında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğü altında bağımsız bir Kıbrıs devletinin kurulmasına karar verildi.

ZÜRİCH VE LONDRA ANLAŞMALARI

Türkiye ile Yunanistan arasında 11 Şubat 1959 tarihinde imzalanan Zürich Anlaşmasını, 19 Şubat 1959 tarihinde İngiltere ile birlikte Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplum liderlerinin de katılımı ile yapılan ve beş tarafın imzasını taşıyan Londra Anlaşması izledi. Bunun dışında, 16 Ağustos 1960 tarihinde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti aynı tarihte Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile ayrı ayrı anlaşmalar imzaladı. Bu anlaşmaların en önemlileri, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulmasına Dair Anlaşma", "Garanti Anlaşması" ve yalnız Türkiye ve Yunanistan ile imzalanan "İttifak" Anlaşmalarıdır. Birinci anlaşma İngiltere'ye Kıbrıs'ta egemen üs verilmesini öngörürken, Garanti Anlaşması Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye yeni oluşan anayasal düzeni korumak yükümlülüğünü veriyor ve bu üç ülkeye anayasal düzenin bozulması halinde onu yeniden tesis etmek üzere, ya

hep birlikte ya da ayrı ayrı harekete geçme (müdahale) olanağını sağlıyordu. İttifak Anlaşması ise Türkiye ile Yunanistan'a Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına veya ülke bütünlüğüne karşı yöneltilen doğrudan veya dolaylı saldırıya karşı koymak sorumluluğunu yüklüyor ve bu amaçla Kıbrıs'ta asker bulundurmalarına hak tanıyordu.

Aslında, Türkiye ile Yunanistan arasında başbakanlar düzeyinde gizli olarak imzalanan ve açıklanmayan başka bir anlaşma daha imzalanmıştı. "Gentlemen's Agreement" olarak bilinen ve dönemin Yunanistan Başbakanı Konstantinos Karamanlis ile Adnan Menderes'in imzasını taşıyan bu anlaşmaya göre, Türkiye ile Yunanistan Kıbrıs'ta "komünist partisine" ve "komünist faaliyetlere" karşı önlem alınmasını sağlayacak ve Kıbrıs Türk ve Rum liderliğini Kıbrıs'ın NATO üyesi olması için teşvik edeceklerdi.

Kıbrıs devletinin Kuruluş Anlaşmaları ile Kıbrıs Anayasası bir yandan toplumların egemenliğini sınırlandırırken, diğer yandan da egemenliğin (geriye kaldığı kadarının) iki toplum arasında paylaşılması ilkesini içeriyordu. Kıbrıs'ın başka bir devletle tamamen veya kısmen birleşmesi veya bölünmesi Kıbrıs Anayasası tarafından yasaklanırken, anayasanın Temel Maddelerini değiştirmek, Kıbrıs Rum ve Türk toplumları bunu istese bile, mümkün değildi. Bunun için Garantör Ülkelerin onayını almak şart koşulmuştu. Kıbrıs Anayasası tarafların siyasi eşitliği ilkesine dayanıyordu. Cumhurbaşkanı Kıbrıslı Rum ile Cumhurbaşkanı Muavini Kıbrıslı Türk veto yetkisi de dâhil olmak üzere, aynı yetkilere sahiptiler. Bakanlar Kurulu 7 Kıbrıslı Rum ve 3 Kıbrıslı Türkten oluşuyordu, ancak kararları Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Muavini tarafından veto edilebiliyordu. Bazı kararlar ise ayrı çoğunluk ilkesine göre alınıyordu. Devlet daireleri ve kamusal alanda Kıbrıslı

Türklere %30'luk katılım payı ayrılmıştı. Bu oran polis ve orduda %40 olarak belirlenmişti. Kısaca, Kıbrıs devleti iki toplumun birlikte yaşaması ve devleti birlikte yönetmesi esaslarına dayandırılmıştı.

Gelgelelim Kıbrıs Cumhuriyeti devletinin kurulmuş olmasına rağmen, ulusal toplumlar, daha doğrusu toplumları yöneten elitler, milli amaç ve hedeflerinden vazgeçmemişlerdi. Kıbrıs Rum toplumu adanın Yunanistan ile birleşmesi politikasını sürdürürken, Kıbrıs Türk liderliği adanın bölünmesini umuyor ve ayrı bir Türk devleti fikrini hayata geçirebilmek için fırsat kolluyordu. Özellikle Özel Harp Dairesi ve bu kuruluşun 1957 yılının sonunda Kıbrıs'ta oluşturduğu ve hem askerî bir örgüt olan hem de Kıbrıs Türk siyasetini belirleyen Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) Zürih-Londra Anlaşmalarının imzalanmasına rağmen, Kıbrıs'ta ayrı bir Türk devleti kurmak için faaliyetlerini sürdürmeye devam ediyordu. Bu konuda Özel Harp Dairesi'nde görev yapan ve TMT'den de sorumlu olan binbaşı İsmail Tansu'nun söyledikleri oldukça aydınlatıcıdır:

“Kıbrıs'ta Türk-Rum ortak Cumhuriyeti'nin kurulması kararı bizim hızımızı kesmemiştir. TC Hükümetinin izlediği Kıbrıs politikası hangi yönde gelişirse gelişsin bizim şaşmaz hedefimiz 340 yıl üzerinde bayrağımızı dalgalandırarak Türk Vatanı'nın bir parçası yaptığımız Kıbrıs Adası'nı kurtarmaktır. Buna şartlar elvermediği takdirde, hiç olmazsa Ada'nın yarısında Türk hakimiyetini tesis edecek ve Kıbrıslı soydaşlarımızın sahibi bulundukları toprak üzerinde özgür ve bağımsız Türk devletinin kurulması sağlanacaktır”. (İsmail Tansu: 244)

1962 yılında, TMT'nin nüfuzu altında ve çizgisi içinde olan Kıbrıs Türk liderliği tarafından hazırlanan ve 1963 çatışmalarında Kıbrıslı Rumlar tarafından zor kullanılarak bir belge kassasından çalınan “Çok Gizli” bir belgeyi incelersek, Kıbrıs Türk

liderliğinin anlayışını daha açık bir şekilde kavrayabiliriz. Belgede Zürich ve Londra anlaşmalarının “geçici bir çözüm” olarak benimsendiği, asıl amacın adanın bölünmesi olduğu ortaya konulduktan sonra şöyle denilmektedir:

“Zürich anlaşmalarını ve bu anlaşmaların meydana getirdiği Cumhuriyeti ‘nihai bir hal çaresi’ diye kabul edemeyişimize sebepler şunlardır:

a) Bu idare altında zaten zayıf olan Türk bünyesi zamanla eritilmeğe mahkûmdur.

b) Türklerin ‘Kıbrıslılaştırma’ yani Rumlarla azami teşriki meesai, Rumlara karşı başkaldırmama, iyi geçinmek, müşkülat çıkarmamak için Rumların her türlü kaprislerini hoş karşılama şeklinde başlatılan ‘birleşme’ ameliyesine karşı Kıbrıs Türkünün milli bir davası kalmayacağı için, bu ameliyenin neticesi Kıbrıs Türklerinin ayrı bir cemaat olarak tasfiyesi demektir.

c) Mali imkânsızlıklar, maddi sıkıntılar ‘Ayrı Cemaat’ statümüzü çok kısa bir zamanda sıfır derecesine indirecek mahiyettedir.

d) Anlaşmalar, iki cemaatin birbirlerine karşı olan itimatsızlıklarını, husumetleri ve bir arada ancak ayrı ve eşit cemaatler halinde yaşayabilecekleri prensiplerine dayanarak meydana gelmişti. Nihai bir hal çaresi olarak ele alındığında –ayrı ve eşit cemaat prensibi en titiz bir şekilde devam ettirilip, itimatsızlık ve bazen da husumet havası yaratılmadıkça– çökmeğe mahkûmdur.

e) Cumhuriyet ‘nihai bir hal çaresi’ ise, bu telkinler karşısında Kıbrıs Türkünün evvela kendi cemaatine olan güveni, sonra da Türkiye’ye olan itimadı sarsılacak; işsizlik, kredisizlik gibi amillerin de yardımı ile hepsi de Rumların kucağına düşecektir.” (Glaflkos Kliridis, 1989, Birinci Cilt: 466- 472)

Görüleceği gibi, Kıbrıs devletini kalıcı bir çözüm olarak reddeden Kıbrıs Türk liderliği, Kıbrıs Türk toplumunun “ayrı bir cemaat” olarak varlığını sürdürmesini, bunun için gerekir-

se “husumet politikası” uygulanmasını “ulusal dava” olarak algılamaktaydı.

Kıbrıs Rum milliyetçileri ise “kültür ve din” temelli politikaları ileri sürerek Kıbrıs’ın Yunanistan ile birleşmesini “Helen kültürü taşıyan Kıbrıslı Rumların en doğal hakkı”, hatta “görevi” sayıyorlardı. *“Biz Helen’iz, dolayısıyla Yunan devletine katılmak en doğal hakkımızdır”* deniyordu. Helen kimliğine yapılan kültür temelli ama özünde siyasi olan bu vurgu, Kıbrıs devletine bağlanmayı açıkça engelliyordu. Makarios, *“anlaşmalar bir devlet yaratmıştır, bir ulus değil”* derken, aslında ulusal kimliğe dayanmayan devletin kabul edilemeyeceğini vurguluyordu.

Bu anlayışın bir sonucu olarak Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşuna rağmen Enosis’i gerçekleştirmeye dönük eylemler durmaksızın devam etti. Bu amaçla “Akritas Planı” hazırlandı ve gizli örgütlenmelere gidildi. Kıbrıs devletinin varlığının temelini oluşturan anlaşmalardan kurtulup Enosis için mücadele etmek amacıyla içişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis’in önderliğinde kurulan gizli örgütün adı “Ulusal Kıbrıs Örgütü” olarak belirlenmişse de, sadece “Örgüt” (*İ Organosi*) olarak anılıyordu. “Örgüt”ün başında “Akritas” takma adıyla Kıbrıs Cumhuriyeti’nin içişleri bakanı Yorgacis’in bizzat kendisi vardı. (Hristodoulou 1987: 315) Makarios’un yakın çalışma arkadaşlarının katıldığı “Örgüt” Enosise ulaşmak için silahlı mücadele hazırlığı yapıyor ve bunun için, 1960 anlaşmaları sonucunda “Kıbrıs’ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumakla” yükümlü olan ve bu amaçla adaya yerleşen Yunan Alayı EL-DİK subaylarıyla işbirliği yapmaktan kaçınılmıyordu. Yunan subayları “Örgüt” üyelerine silah eğitimi veriyor ve onları olası bir çatışmaya hazırlıyordu. “Örgüt”ün amacı “Makarios’u anlaşmaları düzeltmek için desteklemek” ve “Enosis’i gerçekleştirmek için mücadele etmek” olarak saptanmıştı. “Örgüt”ün

amacını daha iyi kavrayabilmek için örgüte giriş yeminine göz atmak yeterlidir:

“Tek ve bölünmez Helen yurduna inancımı koruyacağıma, Örgütümün tüzüğüne uyacağıma, üstlerime bağlı kalacağıma, hiçbir zaman bırakmayacağım mavi-beyaz bayrağımı inançla koruyacağıma, kanımın son damlasına kadar mücadele edeceğime ve Anavatan Yunanistan ile Enosis için durmadan çalışacağıma, faydalı bir kul ve kurallara saygılı bir ülkücü olarak yaşayacağıma yemin ederim” (Niyazi Kızılyürek, 2003: 113)

Böyle bir ortamda Kıbrıs Cumhuriyetinin uzun soluklu olması imkânsızdı. Nitekim Makarios’un Kıbrıs anayasasını değiştirmeye yönelik 13 maddelik anayasa değişikliği önerisinin ardından -bu öneriler Kıbrıslı Türkleri eşit toplum statüsünden azınlık statüsüne indirmeyi öngörüyordu- 1963 yılının Aralık ayında etnik çatışmalar başladı. Karşılıklı saldırılar sonucu yüzlerce insan hayatını kaybetti, binlercesi göç etmek zorunda kaldı. Sayısal ve askerî üstünlüğü sahip olan Kıbrıs Rum tarafı karşısında Kıbrıs Türk tarafının kayıpları çok daha büyük olmuştu. Binlerce Kıbrıslı Türk göç yollarına düşmüş ve 1974 yılına kadar kendi ülkelerinde göçmen olarak yaşamak zorunda kalmışlardı. 1963-64 yıllarında baş gösteren etnik şiddet, Kıbrıs sorununu bir kez daha hem içeride, hem de dışarıda, özellikle de NATO ve BM çatıları altında tartışmaya açtı.

1964-1974 Dönemi

LONDRA KONFERANSI VE KIBRIS CUMHURİYETİ'Nİ KIBRIS RUM DEVLETİ'NE DÖNÜŞTÜRME GİRİŞİMLERİ

Çatışmaların başlamasıyla birlikte Kıbrıs Rum tarafı Kıbrıs devletinin kurulmasını sağlayan Londra ve Zürih anlaşmalarını “geçersiz” ilan etti ve çoğunluğun “self-determination” hakkından söz etmeye başladı. Kıbrıs Türk tarafı ise “coğrafi ayrılık zemininde yeni bir siyasi düzenleme” yapılması gerektiğini savunuyordu. Nitekim 1964 yılının Ocak ayında Londra’da biraraya gelen tarafların masaya koyduğu öneriler de bu doğrultuydaydı. Kıbrıs Rum tarafı Garanti ve İttifak Anlaşmalarının derhal sona erdirilmesini ve “tek yurttaş, tek oy” sistemiyle sayısal çoğunluğu oluşturan Kıbrıs Rum toplumunun Kıbrıs devletinin tek yöneticisi olmasını öneriyordu. Kıbrıs Türk toplumuna “azınlık” haklarıyla yetinmeyi öneren Kıbrıs Rum delegasyonu, aslında bir ortaklık devleti olan Kıbrıs Cumhuriyeti devletini Kıbrıslı Rumların egemenliğinde bir

ulus-devlete dönüştürmek istiyor, bunun için de ileri sürdüğü gerekçelerin başında “azınlığa verilen aşırı hakların devletin iş-lemesini engellediği” tezi geliyordu.

Kıbrıs Türk tarafı ise iki toplumun birbirinden tamamen ayrılmasını ve Kıbrıslı Türklerin “bir veya en çok iki bölgede” toplanmasını savunuyordu. Bunun için yer değiştirecek olan nüfus oranları bile hesaplanmıştı. Buna göre, Kıbrıslı Türklerden 45 bin kişinin, Kıbrıslı Rumlardan ise 35 bin kişinin yer değiştirmesi gerekecekti. Bulunacak olan siyasi çatının “coğrafi esasa” dayanmasını da savunan Türk tarafı, Garanti ve İttifak Anlaşmalarının aynen devam etmesini istiyor ve Kıbrıs’ta görev yapan Türk askerlerinin sayısını da arttırmaktan söz ediyordu. (Glafkos Kliridis, Cilt 1, 1989: 243-281)

Görüleceği gibi, Kıbrıs Rum tarafı Kıbrıs devletinin yapısında esaslı değişiklikler yaparak bir “Kıbrıs Rum ulus-devletinin oluşturulmasını” savunurken, Kıbrıs Türk liderliği “coğrafi ayrılık temelinde federal bir devlet modeli” öngörüyordu.

Kuşkusuz, bu iki görüş arasında uzlaşma sağlanması mümkün değildi. Nitekim Londra Konferansı tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Bu noktada şunu belirtelim ki 1964 çatışmalarıyla birlikte Kıbrıs Türk tarafı devlet mekanizmalarından çekildiği/atıldığı için iki-toplumlu Kıbrıs devleti tamamen Kıbrıslı Rumların eline geçmiş ve yavaş yavaş fiilen bir Kıbrıs Rum ulus-devletine dönüşmeye başlamıştı. Kıbrıs Rum tarafı bundan böyle, ya “Saf Enosis”, ya da Kıbrıslı Türklerin azınlık olarak yer alacağı bir Kıbrıs Rum ulus-devleti politikalarına yönelecekti. Nitekim 1965 yılında Makarios’un BM’ye gönderdiği “İyi Niyet” mektubunda Kıbrıslı Türklere genişletilmiş azınlık hakları verilmesinden söz ediliyordu. Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulmasından kısa bir süre sonra milliyetçiliğin gücü ve etkisi karşı-

sında Makarios'u desteklemeye karar veren, hatta 1964 yılında Enosis kararı alan AKEL de aynı yıl dünya komünist partilerine bir mektup göndererek Makarios'un desteklenmesini talep ediyor ve Kıbrıs'ta iki etnik toplumun varlığına dayalı devlet modelini yadsıyordu. AKEL'e göre, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş ilkelerinden biri olan iki-toplumluluk esası "emperyalizmin gündeme getirdiği yapay bir durumdu". (Kiriakos Cambazis, 2005: 183)

ACHESON PLANI VE ENOSIS GİRİŞİMLERİ

1964 yılında adada etnik çatışmalar devam ederken Türkiye'nin adaya askerî müdahale yapmaya kalkışması dönemin ABD hükümetini harekete geçirdi ve Başkan Johnson, Türkiye'ye sert bir uyarı mektubu göndererek, Türkiye'nin adaya müdahale etmesini engelledi. Bunun sonucunda NATO müttefikleri kendi aralarında yeniden gerilim yaşamaya başladı. Bir yandan Türkiye-ABD, diğer yandan da Türk-Yunan ilişkilerinde ortaya çıkan gerginlik, Kıbrıs sorununu bir kez daha Batı dünyasının "aile sorunu" olarak gündemine oturmasına yol açtı. Özellikle Başpiskopos Makarios'un sosyalist ve bağlantısız ülkelere yakınlaşması, küçük Kıbrıs adasını İki-kutuplu dünya sisteminin sıcak çatışma noktalarından biri haline getirdi.

Batılı ülkelerin Kıbrıs'a NATO askeri yerleştirilmesi yönündeki girişimleri Makarios tarafından reddedilince, Birleşmiş Milletler Örgütü 1964 yılında adaya mavi bereli barış gücü göndermeye karar verdi. Bu karar alındığında, hiç kimse bu gücün günümüze kadar adada kalacağını herhalde düşünmüyordu.

Londra Konferansı'nın sonuç alınmadan dağılmasından sonra Kıbrıs'ta kanlı çatışmalar devam etti. Bu arada, Kıbrıs Rum tarafı açıkça Enosis politikasına yöneldi ve Zürich ve Londra Anlaşmalarını "yok saydığını" bütün dünyaya duyura-

rak, Yunanistan ile istişare halinde Enosisi gerçekleştirmenin yollarını aramaya başladı.

Bu arada, Kıbrıs sorununun çözümü için ABD ve NATO tarafından diplomatik girişimler başlatıldı. Türkiye'nin tutumunda da birtakım değişiklikler olduğu ve coğrafi esasa dayalı federasyon tezinden uzaklaştığı görüldü. Başbakan İsmet İnönü ABD'ye yaptığı bir ziyaretten döndükten sonra, 28 Haziran 1964'te, Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesini kabul edeceğini, ancak Kıbrıslı Türklerin çoğunluğunun yaşayabileceği geniş bir bölge talep ettiğini açıklamıştı. (Süha Bölükbaşı 2001: 129)

ABD Başkanı Johnson'un Özel Temsilci olarak görevlendirdiği Dean Acheson Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığına son vermeyi temel alan bir "çözüm planını" 1964 Haziran'ında Cenevre'de Türk ve Yunan delegasyonlarına sundu. Bu plana göre, Kıbrıs'ın Karpaz Yarımadası'nda bir bölgenin süreklilik ve egemenlik temelinde Türkiye'ye bırakılması kaydıyla adanın Yunanistan ile birleşmesi kabul edilecek ve Kıbrıslı Türklerin çoğunlukta bulunduğu bazı bölgelerde kantonal sisteme benzeyen bir idari yapı oluşturulacak, bu bölgelerin dışında kalan Türklere ise, Lozan Anlaşmasıyla Yunanistan'da kalan Türklere verilen azınlık hakları verilecekti. Plan, Türkiye tarafından esas olarak kabul edildi, Türkiye'ye egemen üs verilmesine karşı çıkan Yunanistan ise bazı değişiklikler talep etti. Buna karşılık Kıbrıs Rum kesimi 12 Ağustos'ta Makarios'un ağızından planı resmen reddettiğini duyurdu.

22 Ağustos 1964'te Dean Acheson taraflara İkinci Acheson Planını sundu. Bu planda Türkiye'ye Karpaz Yarımadası'nda 50 yıllığına bir üs kiralanması öngörülüyordu. İsmet İnönü "egemen üs" konusunda ısrar ediyor, Yunanistan Başbakanı Yorgos Papandreou ise Makarios'un karşı çıkışları yüzünden Acheson planları konusunda kesin bir yanıt veremiyordu. So-

nunda Makarios'un tutumu nedeniyle bu girişim de başarısız oldu. Bu durum karşısında öfkesini saklamayan Dean Acheson Türk delegasyonundan Nihat Erim ile Turgut Sunalp'a şöyle diyecekti: "Özel olarak, dostça söylüyorum, fazla kan dökmeden size ayrılan bölgeyi gidip askeri kuvvetle işgal edebilir misiniz? Eğer bunu yapabilecekseniz, gidip alın. Amerikan 6. Filosu karşınıza çıkmaz. Tersine sizi korur". (Nihat Erim 1975: 406) Durum İsmet İnönü'ye aktarıldığında İnönü "özel dost sözüdür gibi laflarla iş görmem. Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi gelir resmen söylese, o zaman ciddiye alır, durumu incelerim" demişti: (Nihat Erim 1975: 406)

"Self-Determinasyon/Enosis" veya "Kıbrıs Rum ulus-devleti" tezlerinin gerisine düşen hiçbir öneriyi kabul etmemekte ısrarlı olan Makarios, 1964 yılının Ağustos ayında Yunanistan Savunma Bakanı Karafulyas'ın hazırladığı ve Başbakan Papandreou ve Kral Konstantin'in kabul ettiği "darbeye-dayalı-Enosis" planını büyük bir ihtiyatla karşılayacaktı. Karafulyas'ın hazırladığı plana göre, Yunan parlamentosu ile Kıbrıs Temsilciler Meclisi aynı anda toplanacak ve Kıbrıslı Rumların tek taraflı olarak alacağı "Enosis" kararını Yunan parlamentosu kabul edecekti. Yine Karafulyas'a göre, böyle bir durumda Türkiye'nin savaş ilan etme ihtimali %10'u geçmiyordu. Planı ayrıntılı biçimde incelemek için Kıbrıs'a gelen Karafulyas, Makarios'la uzun uzun tartıştı ve Kıbrıslı Rumların olası kaygılarını gidermeye çalıştı. Örneğin "Enosis" gerçekleştiği takdirde yaşam düzeylerinin düşeceğinden endişe eden Kıbrıslı Rumlara ekonomik olanakların sunulacağını, vergilendirmede indirim gibi özel uygulamalar yapılabileceğini ileri sürdü. Siyasi kariyer endişesi içinde olanları yatıştırmak için bütün Kıbrıs Rum milletvekillerinin Yunan Parlamentosu üyesi olacakları ve bakanların da Yunan Bakanlar Kurulu'nda yerlerini alabi-

lecekleri özellikle vurgulandı. Makarios ikna olmuştu. “*Prensiş olarak tamam. Yalnız bir sorum olacak. Ben, Yunan Krallığı-na Yardımcı Kral olabilecek miyim?*” diyerek Karafulyas’a şakayla takılıyordu. (Andros Pavlitis 1982: 43)

Gerçekte Makarios Karafulyas’ın önerisinden pek memnun değildi. Başbakan Papandreou çevresinden kendisine sızdırılan haberlerde, (bu haberlerin kaynağının, Yorgos Papandreou’nun oğlu Andreas Papandreou olduğu yaygın bir kanıdır) Papandreou’nun “Enosis”i gerçekleştirdikten sonra Türkiye’ye Kıbrıs’ta askerî üs vereceği ileri sürülüyordu. Bunun üzerine Makarios, iki koşul ileri sürdü: “Enosis” ilan edildikten sonra, altı aylığına Kıbrıs Rum Temsilciler Meclisi dağıtılmayacak ve Kıbrıs hükümeti görevde kalmayı sürdürecekti. Karafulyas, bugüne kadar bilinmeyen nedenlerden ötürü Makarios’un koşullarını yanıtlayamadan ani olarak Yunanistan’a geri çağırıldı. (Glafkos Kliridis, Cilt 2, 1989: 150)

Bu dönemde hem Makarios hem de AKEL cephesinde “Atofia-Enosis” (Saf, pür, sulandırılmamış Enosis) sloganı ön plana çıkmıştı. Türkiye’ye verilecek en küçük tavizin bile “Çifte-Enosis” anlamına geldiği, bunun da “kabul edilemez” olduğu ileri sürülüyordu. Nitekim 31 Ocak 1966 tarihinde Makarios ve Yunan hükümeti yetkililerinin katıldığı bir toplantıda Makarios Yunan hükümetine görüşlerini şöyle özetlemişti: “*Hiçbir koşulda Enosis karşılığında Kıbrıs’tan herhangi bir ödün verilemez. Yunanistan’dan verilip verilmeyeceği Yunan hükümetinin bileceği iştir.*” (Tenekitis, Kranitiotis 1981: 335)

Oysa Yunanistan Türkiye’ye bir takım “ödünler” vererek Kıbrıs’ın geri kalan kısmını sınırlarına katmaya oldukça hevesliydi. Nitekim Yorgo Papandreou’nun o dönemde söylediği bir cümle Yunanistan’ın ruh halini çok iyi yansıtıyordu: “*Sana bir apartman bağışlarsa, sen de bir dairesini başkasına verebi-*

lirsin.” Ne var ki, Makarios bir “daire” bile vermekten yana olmadığı için “apartmanın tapusu” bir türlü Yunanistan’a devre dilemiyordu. Hatta 1965 yılının Mayıs ayında Türk Dışışleri Bakanı Hasan Esat Işık Yunan Dışışleri Bakanı Kostopoulos ile Londra’da biraraya geldiğinde, Makarios’un Kıbrıs’tan toprak verilmesine karşı olduğu bilindiği için, Enosis karşılığında Yunanistan’ın Türkiye’ye toprak vermesi ele alınmış ve, ya Batı Trakya’dan ya da Ege adalarından Türkiye’ye verilecek toprak karşılığında Enosis tezinin konuşulabileceği görüşülmüş-tü. (Galafkos Kliridis Cilt 2, 1989: 175) Ne var ki, Yunanistan Başbakanı Yorgos Papandreou’nun istifa etmesiyle bu öneri daha ileriye götürülemedi.

Bu dönemde Türkiye ile Yunanistan’ın Kıbrıslı siyaset adamlarını dışarıda bırakarak, özellikle de Makarios’u dışlayarak, Kıbrıs sorununa kendi aralarında çözüm aradıklarını görüyoruz. Nitekim 1966 yılında Türk ve Yunan yetkililer arasında bir dizi gizli görüşme yapıldı ve aynı yılın sonunda, Aralık’ın 17’sinde, Dışışleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil Yunan meslektaşı Toumbas ile Paris’te biraraya geldi. Bu görüşmede Yunan tarafı Türkiye’ye Kıbrıs’ta üs verilmesi ve bunun karşılığında Kıbrıs’ın Yunanistan ile birleşmesi tezini gündeme getirdi ve Dikelya İngiliz üssünün Türkiye’ye bırakılabileceğini ileri sürdü. Kıbrıs’ın bağımsız bir devlet olarak kalmasını, bu mümkün değilse, Türkiye ile Yunanistan’ın adada *Condominium* kurmasını savunan Türkiye, üs karşılığında Enosisin gerçekleşmesi fikrine itiraz etmedi ve Türkiye’ye bırakılacak Dikelya üssünün Türkiye’nin egemenliği altına girmesi şartını ileri sürdü. (Galafkos Kliridis, Cilt 2, 1989: 189)

Ne var ki, Yunanistan’da devam eden siyasi istikrarsızlık nedeniyle bu girişim de sonuçsuz kaldı. Paris toplantısından tam dokuz gün sonra Yunan hükümeti istifa etmişti.

Türk hükümetinin Yunan hükümeti ile yaptığı ikili görüşmeleri Makarios kadar Rauf Denктаş da şüphayle karşılıyordu. Türkiye'nin o dönemde izlediğı siyaset Türkiye'nin adaya askerî müdahale yaparak Taksimi gerçekleştirmesini bekleyen Rauf Denктаş'ta çok büyük bir düş kırıklığına yol açmıştı. Ankara'da yaşayan ve gelişmeleri yakından ve huzursuzluk içinde takip eden Rauf Denктаş, 1966 yılında yayımladığı ve anlamlı bir şekilde 12'ye 5 *Kala* adını verdiği kitabında Türk hükümetine karşı duyduğu hoşnutsuzluğu şu cümlelerle ifade ediyordu: *"Londra Konferansına 'ayrı coğrafi bir zemine dayanan federal bir idare' en asgari şartımızdır diyerek gittik. (...) Şimdi, federasyonu almaz olduk ağzımıza. Ayrı coğrafi bir zemine dayanan yeterli ve etkili bir hal çaresi istemek de suç olacak yakında!"* (Rauf Raif Denктаş, 2000: 228) Kitabın bir başka yerinde ise şöyle diyor Denктаş: *"Şimdi, ikili müzakereler hakkında çeşitli bilgiler yayınlanmaktadır. (...) Türk hükümetinden soruyoruz: Türk hükümetinin Kıbrıs meselesinde takip ettiği milli politika nedir? Ayrı coğrafi zemine dayanan federal bir hal çaresinden vaz geçildi mi? Rumlar ve Yunanistan dörtnala Enosis'e doğru giderlerken Türk hükümeti çift Enosis'ten vaz geçecek midir? Bütün olup bitenlerden sonra yeni tavizler verilerek kırılmış bir Züriç anlaşmasına veyahut da bir çeşit Acheson planına mı gidilecektir?"* (Rauf Raif Denктаş, 2000: 242)

YUNAN CUNTASI - SÜLEYMAN DEMİREL GÖRÜŞMESİ

21 Nisan 1967 tarihinde Yunanistan'da darbeyle iktidara gelen Albaylar Cuntası hem içeride, hem de dışarıda prestij kazanmak umuduyula Kıbrıs sorununa el atmaya karar verdi. Kıbrıs'ta elde edilecek olası bir başarının Cunta'nın kökleşmesine yardımcı olacağı düşünülüyordu. Ne var ki, alelacele ve Yunan hariciyesini dışlayarak yapılan Kıbrıs görüşmeleri tam

bir fiyaskoyla sonuçlandı. 9-10 Eylül 1967 tarihlerinde Dedeağaç ve Keşan'da Başbakan Demirel ile Yunan Cuntası'nın Başbakanı Kollias'ın -Yunan heyetinde Cunta şefi Yorgos Papadopoulos da yer alıyordu- başkanlığında biraraya gelen Türk ve Yunan heyetleri Kıbrıs sorununu masaya yatırdılar. Yunan hükümeti Türkiye'ye "askerî üs karşılığında Enosis" tezi önerdi ama Demirel, Enosise dayalı bir çözüm formülü üzerinde değil pazarlık yapmak, konuşmak bile istemiyordu. Yunan Cuntası'nın prestij sorunu olduğunu bilen Demirel, Sovyetler Birliğine yapacağı önemli ziyaretinin hemen öncesinde yapılan Kıbrıs görüşmelerinde Enosis formülüne dayalı bir çözüm şeklini kesin bir şekilde reddetti. Son derece gayriciddi önerilerle masaya oturan Yunan heyeti "Türkiye'nin geniş toprakları olduğunu, dolayısıyla Kıbrıs'ın Yunanistan ile bütünleşmesine itiraz etmesinin bir anlamı olmadığını" söyleyince, Başbakan Süleyman Demirel'e masadan kalkmak düştü. Bazı Yunanlı kaynakların iddiasına göre dışişleri bakanı İhsan Sabri Çağlayangil toplantıdan sonra Yunan heyetinin Enosis talebini kastederek ironik bir biçimde şunları söylemişti: "*İls ont parlé grec et je ne connais pas cette langue*" ("Onlar Grekçe konuştular, ben bu dili anlamıyorum"). (Pavlos Tzermias, 1998: 641)

Süleyman Demirel Eylül ayının sonunda Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyaret esnasında Sovyetler Birliği ile ortak bir açıklama yaparak Moskova'nın da benimsediği Türkiye'nin Kıbrıs tezini dünya kamuoyuna açıkladı. Buna göre, Kıbrıs sorunu adanın bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve iki etnik toplumun çıkarları korunarak çözülebilirdi. (Pavlos Tzermias, 1998: 641)

Gerçekten de Demirel hükümeti Kıbrıs'ta devletin bağımsızlığı temelinde çözüm arayacak, hatta Kıbrıslı Türklerin genişletilmiş azınlık haklarıyla yetinmesine açık bir siyaset güde-

cekti. Bu, Dışışleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in yaptığı bazı açıklamalardan da anlaşılıyordu. Nitekim bir konuşmasında *“Kıbrıs'ta devletin bağımsızlığının korunması üzerinde ittifak edildiğini, devletin üniter vasfı üzerinde mutabakat bulunduğunu”* söyleyecekti. (Süha Bölükbaşı, 2001: 196)

KÖFÜNYE (GEÇİTKALE) KRİZİ VE TOPLUMLARARASI GÖRÜŞMELER (1968-1974)

1967 yılında Kıbrıs bir kez daha sıcak çatışma ortamına girdi. Grivas'ın komutasındaki Rum Milli Muhafız ordusu Köfünye (Geçitkale) köyüne saldırarak 24 Kıbrıslı Türkü katledince, Türkiye savaş hazırlıklarına başladı. Kıbrıs Rum tarafı, ABD'nin de devreye girmesiyle, Türkiye'nin koşullarını kabul etti ve savaşın eşiğinden dönüldü ama Türkiye bu tarihten sonra Kıbrıs'a müdahalede bulunmak için ciddi bir askerî hazırlık başlattı. Her şey yeni bir müdahale fırsatının oluşacağına işaret ediyordu.

Türkiye Kıbrıs'a çıkarma yapmak üzere yoğun bir hazırlık içine girerken, Makarios Köfünye krizinden sonra o güne kadar izlediği siyasette, en azından söylem düzeyinde, önemli bir değişiklik yapmak zorunda kaldı ve **“efkteon”/“efikton”** (Mümkün olan ile Özlenen) ayırımını ortaya attı. Buna göre, Enosis “özlenen bir ülkü” idi ama mevcut koşullar içinde “gerçekleştirilebilir” değildi. Bağımsızlık ise “istenilen” bir şey değildi ama “gerçekleştirilebilir” olandı.

Makarios'un ilan ettiği yeni politika, Enosis'in imkansız olduğu gerçeğine dayanmakla beraber, aslında Kıbrıs Rum toplumu içinde ortaya çıkan ve giderek daha da güçlenecek olan yeni bir siyasi akımı da ifade ediyordu. Pan-Helenist Enosis politikasından uzaklaşma ve onun yerine Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığı ekseninde yükselmeye başlayan Kıbrıs Rum milliyetçi-

liği olarak özetleyebileceğimiz bu akım, özellikle Pan-Helenist politikalarla her zaman sıkıntısı olan AKEL tarafından desteklenirken, genel olarak Yunanistan'ın Kıbrıslı Rumlar nezdinde yarattığı düş kırıklıkları ve özel olarak da varlığını Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığıyla özdeşleştiren yeni orta sınıflar, devlet memurları ve işadamlarının ortaya çıkması sonucu, geniş kitleler tarafından kabul görmeye başlamıştı. Bu yüzden Makarios Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığını korumaya dönük yeni siyasetini önerdiğinde, Kıbrıs Rum toplumundan çok büyük bir destek almıştı. "Mümkün olan ile Özlenen" ayrımını yaptıktan sonra hemen seçime gitmeye karar veren Makarios (1968), toplam oyların %96.29'unu alarak büyük bir zafer kazanmıştı.

Makarios'un yeni yaklaşımı ilk bakışta Türk tarafının da kabul ettiği "adanın bağımsızlığı temelinde çözüm" anlayışı ile örtüşüyordu. Nitekim 1968 yılında başlayan toplumlararası görüşmeler, bu zeminde sürdürülecekti.

1968 yılında başlayan ve Kıbrıs Türk tarafını Rauf Denktaş'ın, Kıbrıs Rum tarafını da Glafkos Kliridis'in temsil ettiği toplumlararası görüşmeler 1974 yılına kadar devam etti. Kıbrıs Rum tarafı 1960'tan beri Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Kıbrıslı Türklere verilen hakları "fazla" buluyor ve ısrarla bu hakların sınırlandırılmasını savunuyordu. Ayrıca, Garanti Anlaşmasını da ortadan kaldırmak istiyordu. İşte, 1968-74 yıllarında yapılan görüşmelerin ana konusunu bu konular oluşturunca. Açıkçası, görüşmelerde Kıbrıslı Türklerin 1960 Anayasasından kaynaklanan bazı haklarından feragat etmesi isteniyordu. Kuşkusuz, güçler dengesinin Kıbrıslı Rumlardan yana değişmiş olması, örneğın Kıbrıs devletinin Kıbrıslı Rumların eline geçmiş olması, bu durumu daha da kolaylaştırıyordu.

Kıbrıs Rum tarafı Kıbrıslı Türklerin "siyasi eşit toplum" sta-

tüsüne son vermek ve Kıbrıs Cumhuriyeti içinde “azınlık” olarak yer almaları için çaba sarf ederken, Kıbrıs Türk tarafı coğrafi zemine dayalı federasyon tezini terk ederek etnik grupların yerel-özerk idareye kavuşmasını savunuyor ve 1960 anayasasından kaynaklanan haklarının kırılmasına göz yumuyordu. Örneğin Cumhurbaşkanı Vekilinin veto yetkilerinin iyice sınırlandırılması ve Kıbrıslı Türklerin kamuda 1960 Anayasasının öngördüğü %30 oranındaki katılımının %20’ye indirilmesi kabul edilmişti. (Tozun Bahcheli, 1990: 79)

Makarios, yerel özerklik sistemini Türklerin “devlet içinde devlet” oluşturacağını ileri sürerek reddediyor ve bu konuda kendisine baskı yapan Yunan Cuntası ile kavga etmekten çekinmiyordu. Diğer anlaşmazlık konusu ise Enosisle ilgili idi. Her ne kadar Makarios Enosis “gerçekleşebilir değildir” demişse de, varılacak bir anlaşmaya Türk tarafının istediği gibi Enosisi yasaklayan bir ibarenin yazılmasına karşı çıkıyor ve söylevlerinde sık sık Enosisten söz etmeye devam ediyordu. Türk tarafı bu durumu protesto ediyor, hatta bu yüzden görüşmelere zaman zaman ara veriliyordu.

1971 yılında görüşmelerin çıkmaza girdiği resmen açıklandı. Bu arada, Türk ve Yunan dışişleri bakanları NATO Zirvesi için gittikleri Lizbon’da buluşarak, Kıbrıs sorununu ancak iki anavatanın çözebileceği konusunda mutabakat sağladılar.

1972 yılında Yunanistan’dan anayasa profesörü Mihalis Dekleris ile Türkiye’den Profesör Orhan Aldıkaçtı’nın da katıldığı genişletilmiş Kıbrıs görüşmeleri yeniden başladı. Türk tarafı o tarihe kadar talep ettiği yerel özerklik konusunda önemli sayılabilecek bazı geri adımlar atarak esnek bir yaklaşım sergiledi. Örneğin, yerel idarelerin yargı denetimine açık olması ve hükümetin atayacağı yetkili bir memurun idari denetimde bulunması kabul edilmişti. Ayrıca, yerel yönetimler için fark-

lı köylerin bir arada toplanması talebinden vazgeçilmiş ve yerel yönetimlerle ilgili yasaların Temsilciler Meclisi tarafından yapılması benimsenmişti. (Kliridis Cilt 3, 1989: 207)

Glaftos Kliridis'in de belirttiği gibi, görüşmeler sonucunda Zürih ve Londra Anlaşmaları Kıbrıslı Rumların lehine epeyce değiştirilmişti ama Makarios'un ayak sürümeye devam etmesi ve "daha fazlasını" istemesinden dolayı sonuç alınamıyordu. Türk tarafının geri adım atarak Makarios'un 1963 yılında önerdiği 13 maddelik anayasa değişikliğini kabul etmesi ve özerk yerel yönetimlerin merkezî hükümetin denetimi altında olmasını benimsemesine rağmen, Makarios hiçbir esneklik sergilemiyor ve tarihî bir "fırsat" daha uçup gidiyordu.

1972 yılından sonra Cunta ile Makarios'un arası iyice açıldı. Cunta içinde iktidarın el değiştirmesi ve İonnidis'in ipleri ele almasıyla Kıbrıs sorununun çözümü iyice zorlaştı. Diğer yandan 1974 yılının başında kurulan CHP-MSP koalisyonunun hükümet programında o dönem için bir sertleşme sayılan "federal çözüm" tezine yer verilmesi –Başbakan Bülent Ecevit yeni Türk tezini coğrafi zeminde değil ama idari zeminde işlevsel federasyon olarak belirlemişti– durumu daha da zorlaştırdı. Kıbrıs Rum tarafı Türk hükümetinin bu yaklaşımını protesto ederek, bir süre için görüşmelerden çekildi.

Bu dönemde (1968-74) Kıbrıs Rum toplumu içinde önemli gelişmeler yaşanıyordu. Makarios'un Enosis'in "gerçekleşebilir" olmadığını açıklaması ve bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni bir Kıbrıs Rum Cumhuriyeti olarak yaşatmaya yönelmesi, önceliği Enosis olan kesimlerde tepkilere yol açtı. EOKA-B adlı yasadışı bir örgütte biraraya gelen "sıkı" Enosisçiler, Yunan Cuntası'ndan da yardım alarak Makarios hükümetine karşı sabotaj eylemlerine başladı. Sonunda, 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunan Cuntası EOKA-B ve Kıbrıs'ta görev yapan Yunanlı

subayların işbirliği ile Makarios'a karşı darbe düzenledi. Başpiskopos Makarios yurtdışına kaçmak zorunda kaldı. Türkiye, darbeden tam beş gün sonra, 20 Temmuz 1974 tarihinde adaya askerî müdahalede bulundu.

Bu bölümü bitirirken genişletilmiş Kıbrıs görüşmelerine katılan Yunanlı anayasa uzmanı Mihalis Dekleris'in Makarios'un tutumuyla ilgili olarak söylediklerini hatırlatmakta yarar vardır:

“Onun için (Makarios kastediliyor NK) en ideal ve en olası çözüm, sadece Kıbrıslı Rumlardan oluşan devleti yaşatmak ve Türklerle sınırlı katılım olanakları vermektir. Birlikte çalışırken beni en çok etkileyen şey, de facto durumun sürdürülmesinde Helenizm'in hiçbir kaybının olmadığına dair beslediği inançtı.” (Pavlos Dinglis, 2005: 199)

Makarios gerçekten de zamana oynuyordu ve Türk tarafından daha büyük tavizler koparmayı umuyordu. Nitekim 30 Kasım 1974 tarihinde, Yunan Darbesi ve Türk Müdahalesi'nden sonra, Atina'da yapılan ilk liderler toplantısında bunu bizzat kendisi itiraf edecek, *“rahat bir ortamda görüşmeleri sürdürüyorduk. Daha fazlasını elde edebilirdik”* diyecekti. (Savas Pavlou, 1991: 23)

1974 Sonrasında Kıbrıs Görüşmeleri

DAHA ÖNCELERİ NEREDEYDİNİZ?

Zürich ve Londra Anlaşmalarını değiştirmek, hatta ortadan kaldırmak için tam on yıl çaba sarf eden, Türk tarafının bu anlaşmalarda Kıbrıslı Rumlar lehine esaslı değişiklikler yapılmasını kabul etmesine rağmen uzlaşmaya yanaşmayan Başpiskopos Makarios, Türkiye'nin adaya ayak bastığı 20 Temmuz 1974'ten tam üç gün sonra, 23 Temmuz 1974 tarihinde, Glafkos Kliridis aracılığıyla Rauf Denktaş'a Zürich ve Londra Anlaşmalarını olduğu gibi kabul ettiğini ve uygulamaya hazır olduğunu bildirecekti. (Rauf Raif Denktaş, Cilt 9, 1999: 376) Ne var ki, Türk tarafından aldığı yanıt umduğu gibi olmadı. Türkiye'nin Denktaş tarafından BM aracılığıyla Kliridis'e ulaştırdığı mesajda şöyle deniyordu: *"Türk hükümeti, Kıbrıslı Rumların on yıl boyunca uygulamaktan kaçındığı ve yok saydığı Zürich-Londra Anlaşmalarına geri dönemez ve bu konuyu görüşemez. Ayrıca, bu anlaşmaların Rum saldırıları karşısında Kıbrıs Türk*

toplumunu koruyamadığı da artık kanıtlanmıştır.” (Glafkos Kleridis, Cilt 4, 1989: 35)

CENEVRE GÖRÜŞMELERİ

Türkiye’nin adaya askerî müdahalede bulunduğu 20 Temmuz 1974 tarihinden iki gün sonra ateşkes sağlandı ve Garantör Ülkeler -İngiltere, Yunanistan ve Türkiye- dışişleri bakanları düzeyinde Cenevre’de biraraya gelerek soruna siyasi bir çözüm bulmak için görüşmelere başladılar. 25-30 Temmuz tarihleri arasında yapılan Birinci Cenevre görüşmeleri BM Örgütünün 20 Temmuz 1974 tarihinde yayımladığı 353 numaralı karar çerçevesinde gerçekleştiriliyordu. BM bu kararında bütün devletleri Kıbrıs’ın egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı duymaya davet ederek, derhal ateşkes yapılmasını, Kıbrıs Cumhuriyeti’ne karşı yabancı askerî müdahalenin derhal sona erdirilmesini, Kıbrıs Cumhuriyeti’nde uluslararası anlaşmalara aykırı olarak bulunan yabancı askerî personelin derhal adadan çıkmasını ve üç garantör ülkeyi biraraya gelerek bir an önce bölgede barışı ve Kıbrıs’ta anayasal hükümeti tesis etmeye davet etmişti.

Birinci Cenevre konferansı dışişleri bakanlarının yaptığı ortak bir açıklamayla sonuçlandı. Buna göre, Kıbrıs Rum ve Yunan güçlerinin kuşatması altında bulunan Kıbrıs Türk “enklavları” boşaltılacak, esir düşen asker ve siviller karşılıklı olarak iade edilecek, BM’nin 353 numaralı kararı çerçevesinde bölgede barışın Kıbrıs’ta da anayasal hükümetin kurulması için görüşmeler yapılacaktı. Ortak açıklamada ayrıca, 8 Ağustos tarihinde Garantör Ülkelerin yanı sıra iki toplumun temsilcilerinin de katılacağı görüşmelerin başlayacağına da değiniliyordu. Bu görüşmelerde ele alınacak başlıca konular “anayasal düzene geri dönülmesi” ve “Cumhurbaşkan Yardımcısı’nın

1960 anayasası çerçevesinde göreve geri dönmesi” olarak belirlenmişti.

Bu ortak açıklamayla 1964’ten beri fiilen bir Kıbrıs Rum ulus-devleti gibi işleyen Kıbrıs Cumhuriyeti devleti kapılarını yeniden Kıbrıslı Türklerin ortaklığına açıyordu.

Ne var ki, ortak açıklamada bir yandan 1960 Anayasası’ndan ve anayasal düzene geri dönülmesinde söz edilirken, diğer yandan da Türk tarafının ısrarıyla açıklamaya giren bir cümle farklı ve tezat anlamlar içeriyordu. Türk tarafı “Kıbrıs Cumhuriyeti’nde fiilen Türk ve Rum olmak üzere iki muhtar idare vardır” ifadesinin ortak açıklamaya girmesinde ısrar etmiş ve bunda da başarılı olmuştu. Bu ifadeler kendi içinde bir çelişkiyi işaret ettiği kadar, aslında Türk tarafının federal bir çözüme yöneldiğinin ve ayrıca federal devletin iki toplum temelinde değil, “iki yönetim” temelinde kurulmasını benimsediğinin de en açık göstergesiydi. Nitekim Başbakan Bülent Ecevit yaptığı açıklamalarda “Kıbrıs’ta hiç bir şey değişmemiş gibi davranılmayacağını, 20 Temmuz sabahından sonra geri dönüşü olmayan değişikliklerin yaşandığını” dile getiriyordu. (Tozun Bahcheli: 100)

Kıbrıs’tan iki toplumun temsilcilerinin katılımıyla başlayan İkinci Cenevre Görüşmelerinde Türk tarafı coğrafi esasa dayalı federal çözüm şeklini temel alan iki ayrı öneri sundu. Rauf Denktaş’ın Glafkos Kliridis’e verdiği ve Kıbrıs Türk idaresinde kalacak olan toprak oranının %34 olarak belirlendiği **“iki bölge, iki-uluslu” federal bir devlet** şeklini öngören önerinin yanı sıra, Türk heyetinin Yunan heyetine sunduğu ve adını Dışişleri Bakanı Turan Güneş’ten aldığı ama aslında Kissenger’in Türk tarafına dayattığı **“çok-kantonlu federasyon”** tezini içeren “Güneş Planı”. Bu planda öngörülen biri büyük beşi küçük olmak üzere Kıbrıslı Türklerin idaresinde olacak altı kantonun toplam toprak oranı yine %34 olarak belirlenmişti.

İlginçtir, daha düne kadar Zürich ve Londra Anlaşmalarının “yeterli” ve “işler” olmadığını, bunun için de “anayasa-da esaslı değişikliklerin” yapılması gerektiğini savunan Kıbrıs Rum tarafı Cenevre görüşmelerinde bu anlaşmalara geri d n lebileceğini, hatta Kıbrıslı Türkler lehine bazı önemli değişikliklerin yapılabileceğini -Kliridis Cenevre’de Kıbrıslı Türklerin  zerk idare talebini kabul ederek, iki-toplumlu Kıbrıs devletinden söz etmişti- ifade ederken, bu kez de düne kadar Zürich ve Londra Anlaşmalarına dönmeyi savunan Türk tarafı artık bu anlaşmalarının “işe yaramadığını”, bu yüzden köklü değişiklikler yapılarak coğrafi temele dayalı federal bir devlet düzeninin kurulması gerektiğini savunuyor ve bu tutumuyla da Birinci Cenevre görüşmelerinde yayımlanan ortak açıklamadan uzaklaşıyordu. Rauf Denktaş Cenevre görüşmelerinde “Kıbrıs anayasasına geri dönülemeyeceğini”, “bunun için çok geç olduğunu”, bu anayasanın “Kıbrıslı Türkleri koruyamadığını”, bu yüzden Kıbrıs Cumhuriyeti’ni yeni bir yapıya kavuşturmak gerektiğini ileri sürerek toplumların kendi kendilerini yöneteceği ayrı bölgelerde toplanmasını savunmuştu. (Polivios G. Polivou, 1976: 331) Bunun da ötesinde, Glafkos Kliridis’e sunduğu öneride **“iki uluslu (Binational) federal devlet”**ten söz ediyordu.

Cenevre görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı. Kıbrıs Rum tarafı adına Glafkos Kliridis Turan Güneş’in çok-kantonlu federasyon önerisini değerlendirmek için 48 saat süre isteyince, Turan Güneş konferansı “bitmiş” ilan etti ve “Ayşe tatile çıkabilir” şifresini Ankara’ya ilette. Bunun anlamı, “askerî harek ta devam” demekti.

Glafkos Kliridis yıllar sonra yaptığı bir değerlendirmede Cenevre’de çok-kantonlu federasyon önerisinin kabul edilme-mesiyle hata edildiğini, kabul edilseydi, İkinci Harek tın yapıl-

mayacağını, bunun asıl sorumlusunun da Makarios ile Yunan Dışişleri Bakanı Mavros olduğunu ileri sürecekti. (Niyazi Kızılyürek, 2007: 171) Daha da vahimi, Türk Silahlı Kuvvetleri İkinci Harekâtı tamamladıktan sonra Kıbrıs Rum tarafı çok-kantonlu-federasyonu kabul ettiğini açıklayacak ama Türk tarafı bu kez de iki-bölgeli federasyonda ısrar edecekti.

KIBRIS RUM TARAFI COĞRAFI ESASA DAYALI FEDERASYON TEZİNİ İLKE OLARAK KABUL EDİYOR

İkinci askerî harekâtın bitmesinden sonra Türk tarafı iki-bölgeli, iki-toplumlu federal devlet tezinden başka hiçbir çözüm şeklini kabul etmeyeceğini duyurdu ve topu Kıbrıs Rum tarafına attı. Kıbrıs Rum tarafı ise 1974 Ağustos’undan sonra adadaki güçler dengesinin esaslı şekilde aleyhine döndüğünü ve artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağını düşünerek, Türk tarafının tezi olan coğrafi esasa dayalı federasyon tezini ilke olarak kabul etmek zorunda kaldı. Ancak Makarios işin başında bulunacak çözümün iki-bölgeli değil, “çok-kantonlu” olmasını istiyor ve iki-bölgeli federasyon tezine itiraz ediyordu. Nitekim Türkiye’nin askerî müdahalesinden sonra Kıbrıs Rum toplumunun önde gelen liderleri ile Yunan hükümet yetkililerinin Yunanistan başbakanı Konstantinos Karamanlis ve Başpiskopos Makarios başkanlığında biraraya geldikleri tarihi Atina Zirvesinde bu yönde bir karar alınmıştı. 30 Kasım 1974 tarihinde gerçekleştirilen toplantının tutanaklarına göz atarsak, Kıbrıs Rum tarafının Türkiye’nin askerî müdahalesinden sonra nasıl bir ruh hali içinde olduğunu ve coğrafi esasa dayalı federasyon tezini kabul etmekten başka bir seçeneğinin olmadığını acı içinde idrak ettiğini açıkça görebiliriz:

Makarios: *“Gerçekleri inkâr etmeyeceğimiz bir noktadan başlamalıyız. Türkler Kıbrıs’ın %40’ını ellerine geçirdiler. Onları silah*

zoruyla kovacak gücümüz yok. Kıbrıs'ta ve Yunanistan'da bazı çevrelerin söylediği gibi Yunanistan'ın gelecekte savaşılarak Türkiye'yi Kıbrıs'tan çıkaracağı görüşüne katılmıyorum.”

Karamanlis: “Eğer imkân olsaydı bunu yapardık. Maalesef coğrafi koşullardan ötürü mümkün değil.”

Makarios: “Bugün karşı karşıya olduğumuz sorun şudur: coğrafi esasa dayalı federasyonu kabul edelim mi etmeyelim mi? Ne kadar toprak geri alabiliriz? Eğer Türkler bize sadece %10 oranında toprak vereceklerse, iyisi mi %40'ı da onlarda kalsın ve böyle bir anlaşmanın altında bizim imzamız olmasın. Federasyonu ilke olarak kabul edip sonra toprak pazarlığı yapmak kötü bir politika olur. Coğrafi federasyon prensibini benimsersek, devlet olarak pozisyonumuz zayıflar. Daha şimdiden bize Kıbrıs Rum yönetimi demeye başladılar. Türklerin taktiği şudur: siz önce coğrafi federasyonu ilke olarak benimseyin, sonra toprak miktarını ve her bölgenin barındıracağı nüfus oranını tartışırız...”

Darbe, Türklerin Kıbrıs'a girmeleri için kapıları açmıştır. Bunlar artık tarihtir. Şimdi neyi, ne kadar kurtarabileceğimize bakalım. Belki üç ayrı senaryodan söz edebiliriz: 1) Fonksiyonel (işlevsel) federasyon planı: Türkler bunu belki geçmişte kabul ederlerdi ama günümüzde artık kabul etmiyorlar. Türk askerlerinin çekilmesi için bundan daha fazlasını isteyeceklerdir. 2) Çok-kantonlu-federasyon planı: bunun iyi ve kötü tarafları vardır. Çok kantonlunun iyi tarafı merkezî hükümetin güçlü olmasıdır. Ancak kantonların büyüklüğü ne kadar olacaktır? Eğer Türkler bize kantonların toprak oranını söyleselerdi, karar vermek daha kolay olurdu. Ancak Türklerin ne istediklerini bilmeden üniter devlet modelini terk edemeyiz. 3) Tek kantonlu plan: Kıbrıslı Türklerin nüfus oranına bağlı olarak oluşturulacak tek bir kanton, bu bölgeden ayrılan göçmenlerin geri dönmesini engelleyecektir. Dolayısı ile tek kantonlu planı dikkate almamalıyız.”

Bitsios: "Kıbrıslı Türklerin nüfus oranına göre düzenleneceğine göre, bunda ne sakınca var ki?"

Makarios: "Orası saf bir Türk bölgesi olacağı için orada yaşayan Rumlar evlerine dönemeyecekler. Adanın %40'ının Türkleşeceğini eminim düşünmüyorlardır. Eğer bir miktar toprağı karşılıksız verselerdi, bu çok iyi bir şey olurdu. Kissinger karşılıksız birtakım tavizler umuyordu ancak bu tavizler ciddiye alınacak şeyler değildir. Geçenlerde bana 10 Aralıktan önce Türkiye'ye gitmek istediğini söyledi. Ama sanırım bu ziyareti de gerçekleşmeyecek. Korkarım ki biz Kıbrıslı Rumlar, hiç kimsenin yardımı olmadan tek başımıza pazarlık yapacağız. Kissinger'siz herhalde başaramayacağız. Belki Amerikalıların arabuluculuğuyla, özellikle Kissinger'in arabuluculuğuyla, pazarlık yapmalıyız. Çünkü o zaman Türklerin görüşlerini tamamıyla öğrenebiliriz. O zaman da hangi planı kabul edip etmeyeceğimize karar verebiliriz. Bu elbette bizim stratejimizdir ama bundan bağımsız olarak, şimdi bu kadar erken bir zamanda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kararlarının gerisinde bir şeyi nasıl kabul edebiliriz ki? Her ne kadar bu kararların önemini biliyorsak da..."

Kliridis: "Eğer söz konusu olan bizim meseleye nasıl baktığımızısa, yaptığımız değerlendirme isabetlidir. Ancak söz konusu biz ve Türkler olunca, eminim ki Türkler kuzeyde büyük bir kanton almadıkça, nüfus aktarılması gerçekleşmedikçe ve onlara başka daha küçük kantonlar verilmedikçe, hiçbir çözümü kabul etmeyeceklerdir."

Makarios: "Bence sorunu şöyle koymak lazım: kabul ederek imzalayalım mı, yoksa imzalamayarak bekleyelim mi?"

Kliridis: "Eğer sorunu çözümsüz bırakırsak, oldubittiler oluşacak ve adanın %40'ı Türkleşecektir. Gececek zaman içinde pek çok faktör aleyhimize işleyecektir. Uluslararası duruma bakarsak, Birleşmiş Milletlerin yapabileceği fazla bir şey yok. Amerikan hükümetine gelince, onlar kesin olarak coğrafi esasa dayalı federasyon-

dan yanalar. Belki Türkiye'ye biraz baskı yaparak işgal altındaki bölgenin oranını küçültebilirler, ancak çok kantonlu bir düzen için Türkiye'ye kesinlikle baskı yapmazlar.”

Makarios: “Kissinger bana bu ana kadar Türklere hiçbir somut öneride bulunmadığını söyledi. Ona somut önerileri olup olmadığını sordum. Olmadığını söyledi ve benim ne gibi planlarım olduğunu öğrenmek istedi. Bu durumda Türklerin multiregional (çok-kantonlu) veya bi-regional (iki-bölgeli) konusundaki görüşlerini yoklayabileceğini söyledi.”

Kliridis: “Bana Lefkoşa’da Amerikan elçiliğinin verdiği son bilgilere göre, Türkler multiregional federation önerisini kabul etmezler.”

Makarios: “Callahan’ın dediğine göre, onlar sadece bir durum değerlendirmesi yaptılar; yoksa Türklerin görüşlerini destekledikleri filan yok.”

Bitsios: “Amerika’yı kullanmak istiyorsanız, İngilizlerle uğraşmamalısınız. Onlar kesinlikle ayrılığa dayalı görüşleri destekliyor.”

Averof: “Ortada bir ikilem var: bugünkü durumu imzalamadan sürdürelim mi, yoksa Türklerin bugün ellerinde bulundurdıkları toprak miktarını azaltacak bir anlaşmaya imza atalım mı? Bugünkü durumun devam etmesi tam bir felaket olur.”

Kliridis: “Amerika faktörünün bugün için yapabileceği tek şey Türklerin ilerlemesini durdurmaktır. Ancak çözüm konusundaki görüşleri, Türklere biri kuzeyde ve büyük olmak üzere, iki bölge verilmesi doğrultusundadır. İngilizler bölücü planları kesinlikle destekliyor. Rusya ise Türkiye’yi kovmak için hiç bir şey yapmaya niyetli değil. Bizim iç işlerimize de karışmak niyetinde değil. Ancak AKEL’in yaptığı dönüş gösteriyor ki, iki-bölgeli formülü Rusya da destekleyebilir.”

Makarios: “Londra’da ziyaretime gelen AKEL delegasyonu bana yazılı öneri verdi. Önerilerde çok kantonlu bir çözümün red-

dedilmesi halinde, iki bölgeyi çözümü kabul etmemiz öngörülüyor.”

Duntas: *“AKEK Genel Sekreteri bana çok-kantonlu bir çözüm isteyeceklerini, ancak reddedilmesi halinde, nüfus aktarması gerektirir bile iki-kantonlu çözümü kabul edeceklerini söyledi ve dolaylı olarak da böyle bir çözüm şekliyle Sovyetler Birliği’nin de hemfikir olacağını ima etti.”*

Kliridis: *“Çekoslovakya elçisi bana çözümün olsa olsa iki bölge olabileceğini söyledi. Yugoslavlar da aynı şeye inanıyor. Batı dünyasına bakarsak, Fransızlar sessiz duruyor. Bize sempati besliyorlar ama dikkatleri sadece insancıl sorunlara çevrilmiş durumda. Almanlar ile Fransızlar aynı politikayı güdüyor. İkinci elden bana ulaşan bilgilere göre, Batı Almanya iki-bölge-federasyon tezini benimsiyor. Değerlendirmemi tamamlarken şunu söylemek istiyorum: Kıbrıs halkına, Kıbrıs sorununun Birleşmiş Milletler aracılığıyla çözüleceği inancını vermemeliyiz. Bu, yanlışlamalara yol açar...”*

Karamanlis: *“Çözüm getiremez, sadece uygun bir ortam yaratabilir.”*

Kliridis: *“Ama büyük güçlerin böyle bir ortam yarattıklarını görmüyorum. Kissinger’in Ladvostok zirvesinden sonra yaptığı açıklama tipik bir örnek. Kissinger, Ladvostok zirvesinde Kıbrıs sorununun ele alınmadığını, sadece yapılan açıklamada göstermelik olarak Kıbrıs’a değinildiğini söyledi.”*

Karamanlis: *“Ladvostok’da yapılan açıklamadan sonra Kissinger bana mesaj gönderdi ve basın açıklamasındaki Kıbrıs paragrafına önem vermememizi, çünkü Kıbrıs’ın görüşmede ele alınmadığını bildirdi.”*

Kliridis: *“Eğer çözüm bulunmazsa ve bugünkü durum devam ederse, tam bir felaket olur. Başpiskopos’un sözünü ettiği, prensip olarak kabul edelim mi, etmeyelim mi konusuna gelince... Sanırım bir diyalogun başlaması için belli koşullar altında prensip olarak kabul etmeliyiz.” (Savas Pavlou, 1991: 17-27)*

Görüleceği gibi, Atina’da yapılan tarihi zirvede ilke olarak coğrafi esasa dayalı federasyon formülü benimsendi ve “çok-kantonlu” olmak şartıyla, görüşmeci Glafkos Kliridis’e federal devlet temelinde çözüm arama yetkisi verildi.

İLK YAZILI ÖNERİLER

1 Kasım 1974 tarihinde toplanan BM Genel Kurulu 117 leh-te ve 0 ret ve 0 çekimser oyla bütün yabancı askerlerin Kıbrıs’tan çekilmesini istedi ve bütün devletleri Kıbrıs’ın egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve bağlantısızlığına saygı duymaya çağıran 3212 nolu kararı kabul etti. Güvenlik Konseyi 3212 sayılı kararı 13 Aralık 1974’te 305 sayılı kararla destekledi ve Genel Sekreter Kurt Waldheim’ı Kıbrıs sorununun çözümüne yardımcı olmak üzere aracı olarak görevlendirdi.

1974’ten sonra daha çok insani meseleleri görüşmekte olan Glafkos Kliridis ile Rauf Denктаş, 14 Ocak 1975 tarihinde Kıbrıs sorununda esasa ilişkin görüşmeleri başlatmaya karar verdiler ve bu çerçevede Kliridis 10 Şubat 1975 tarihinde Türk tarafına yazılı bir öneri sundu. O zaman da tıpkı şimdilerde olduğu gibi, görüşmelerde ilk olarak “merkezî federal hükümetin yetkileri”, yani Anayasa ve Yetki Paylaşımı konusunun ele alınması kararlaştırılmıştı.

Kıbrıs Rum tarafı Kliridis’in sunduğu önerilerde “özlü yetkilerle donatılmış” “iki toplumlu” merkezi güçlü federal bir devlet yapısı ile “çok-kantonlu coğrafi bir düzenleme” öneriyor ve “etkin ve geniş” olması gerektiğini kabul ettiği Garantiler konusuna değinmekten kaçınıyordu. Kıbrıs Türk yönetimine kalacak toprak oranının Kıbrıslı Türklerin nüfus oranına yakın olmasını (%19) da ileri süren Kıbrıs Rum tarafı, serbest dolaşım ve serbest mülk edinme haklarının uygulanmasını talep ediyordu.

Kıbrıs Türk tarafı ise üç gün sonra, 13 Şubat 1975 tarihinde sunduğu önerilerde “iki toplumun birarada yaşamasının uygun olmadığı tecrübeyle anlaşıldığına göre, Federal Devlete sadece bir federasyonun kurulabilmesi için gerekli olan ve devlet mekanizmasının düzgün işlemlerini sağlayacak kadar yetki bırakılmalı, diğer bütün yetkiler Federe Devletlere ait olmalıdır” deniliyor ve merkezi zayıf federal bir devletle, iki-bölgelilik temelinde coğrafi ayrılığa dayalı bir model öneriliyordu. 1960 Anlaşmalarının parçası olan Garanti Anlaşmasının aynen geçerli olmasını savunan Türk tarafı, “bir toplumun diğer toplum üzerinde tahakküm kurmaması için, kurulacak olan devletin ortak kurumlarına iki toplumun eşitlik temelinde katılımını” da savunuyor ve ayrıca “Federal Cumhuriyet’in yurttaşlarının temel insan hakları ve özgürlüklerine gereği gibi saygı duyulacağı” ifadesine de yer veriyordu. (Sevim Toluner 1977: 358-359)

Tarafların ortaya koyduğu daha ilk önerilerde aralarında derin görüş ayrılıklarının olduğu ortaya çıktı. Bu görüş ayrılıkları uzun yıllar devam eden Kıbrıs görüşmelerinde giderilemeyecek ve dönüp dolaşıp aynı çıkmaz içine girilecekti.

KIBRIS TÜRK FEDERE DEVLETİ’NİN İLANI

Karşılıklı önerilerin verildiği günlerde ve görüşmelerin devam ettiği bir ortamda Kıbrıs Türk tarafı, 13 Şubat 1975 tarihinde, tek yanlı olarak Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin (KTFD) kuruluşunu ilan etti. Denktaş’a göre, “federal bir devlet kurulmasına karar verilmişti ve KTFD’nin ilanı da federal devletin bir kanadını oluşturmaktan öte bir amaç gütmüyordu”. (R.R. Denktaş, 1988: 80)

Gerçekten de KTFD’nin ilanı kararında “nihai amacın iki bölgesel coğrafi esasa dayalı Federasyon bünyesi içinde Kıbrıs Rum toplumu ile birleşme olduğu” belirtiliyordu ve KTFD’nin

“Temel maddeleri milletlerarası hukuka uygun olarak milletlerarası anlaşmalarla saptanmış olan Cumhuriyet’in 1960 Anayasası’nın, aynı usulle Kıbrıs Federal Cumhuriyeti’nin Anayasası olarak değiştirilmesine ve Federal Cumhuriyetin kurulmasına kadar” yapılmış bir düzenleme olduğu görüşüne yer veriliyordu. (Sevim Toluner: 359, Erten Kasımoğlu: 181) Görüleceği gibi, Türk tarafı, KTFD kurulurken, bugün şiddetle karşı çıktığı Kıbrıs Cumhuriyeti’nin anayasasını değiştirerek federal bir devlete dönüştürülmesi yöntemine itiraz etmiyor, tam aksine bu yöntemi benimsediğini dile getiriyordu.

Her ne kadar KTFD’nin kuruluşu “federal Kıbrıs devletinin kurulması yönünde atılmış bir adım” gibi gösterilmişse de, aslında bu girişim 1974’le birlikte Türk tarafının “iki ayrı ve bağımsız yönetimin” (bugün “iki ayrı demokrasi” kavramı kullanılıyor) varlığına dayalı çözüm stratejisinin bir parçasıydı. Hatta Denктаş’a kalsa, Bağımsız Kıbrıs Türk Devletini hemen kurmak gerekiyordu. Daha Birinci Cenevre Görüşmelerinde Kıbrıs Rum delegasyonunun masasına “Kıbrıs” yazılmasına karşı çıkan, Kıbrıs Cumhuriyeti yerine “fiilen iki muhtar idareden” söz etmeye gayret sarf eden Türk tarafı, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin varlığı karşısında Kıbrıs Türk toplumunun “toplum olmanın ötesine” geçmesi gerektiğine inanıyordu. Nitekim 1974 sonrasında toplumlar arası görüşmelerin başlaması için hazırlık çalışmalarını sürdüren Denктаş ile Kliridis’in 19-20 Aralık 1974 tarihlerinde gerçekleştirdikleri buluşmalarda, Rauf Denктаş Kıbrıslı Türklerin “kısa bir süre için bile olsa, hatta bir günlüğüne bile bağımsız devlet ilan etmeleri” gerektiğini ileri sürmüş ve tarafların ancak o zaman eşitlik temelinde müzakere edebilecekleri görüşünü dile getirmişti. (Glafkos Kliridis, Cilt 4, 1992: 149)

Açıkçası, Türk tarafı 1974’ten sonra –1964’ten beri Kıbrıs-

lı Rumların eline geçmiş bulunan– Kıbrıs Cumhuriyeti devletinin temsili konusunu gündemine aldı ve bunu temel bir sorun haline getirdi. Güvenlik Konseyi’nin 4 Mart 1964 tarihli kararında Makarios hükümetinin meşru hükümet sayılmasına karşı çıkmışsa da, Türk tarafı 1974 Temmuzuna kadar bu konu üzerinde pek durmamış, bunu adeta “hayatın bir gerçeği” saymıştı. 1974 askerî harekâtlarından sonra, bir yandan Kıbrıs devletinin varlığı temelinde ve onu federal bir devlete dönüştürerek çözüm aranacağı taahhüt edilirken, diğer yandan da Kıbrıs devletinin meşru olarak temsil edilmediğini ileri sürerek, adada iki ayrı yönetimin varlığından söz edilecekti. KTFD’nin ilanında her ne kadar “Kıbrıs devletinin anayasasını değiştirerek federal bir anayasa yapılması” dile getirilmişse de, Türk tarafı böyle bir dönüşüme karşı çıkıyordu. Ya “Kıbrıs Cumhuriyeti’nin toplum düzeyine indirgenmesi” ya da “Kıbrıs Türk toplumunun devlet mertebesine çıkartılması” gerektiğine inanıyordu. KTFD’nin ilanı bu yolda atılmış ilk adım olacaktı. Nitekim dönemin Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan Kıbrıslı Rumlara Kıbrıs Cumhuriyeti’nden vazgeçerek “Kıbrıs Rum Federe Devletini kurmayı” tavsiye ediyor ve KTFD ile birlikte “Kıbrıs Federal Devleti” oluşturmayı öneriyordu. Erbakan ayrıca, “Federal Devlet Başkanı İsviçre’de olduğu gibi her yıl değişmelidir” diyerek, Türk tezini özetliyordu. (Menter Şahinler, 1979: 79)

Kısa bir süren sonra başlayan Kıbrıs görüşmelerinde Kıbrıs Türk tarafı “Kıbrıs’ta adı ne olursa olsun, iki ayrı yönetimin bulunduğunu” ve “çözümün de bu temelde aranması gerektiğini” savunmaya başladı. Açıkçası, Türk tarafı artık Kıbrıs Cumhuriyeti devletinin varlığını tanımıyor ve bu devletin federal bir devlete dönüştürülmesiyle bulunacak bir çözüme karşı çıkıyordu.

Ne var ki, dünya kamuoyu aynı görüşte değildi. Özellikle KTFD'nin ilanından sonra BM'ye başvuran Kıbrıs Rum tarafının şikâyetini değerlendiren Güvenlik Konseyi, 12 Mart tarihli kararını "Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti'nin şikâyeti üzerine Kıbrıs'taki durumu inceledikten sonra aldığını" belirtmişti. Başta ABD, Fransa ve İngiltere olmak üzere, diğer ülkeler de "Kıbrıs'ta tek meşru Kıbrıs Cumhuriyeti ve Kıbrıs'ın tek bir hükümeti" olduğunu ısrarla vurguluyordu.

Güvenlik Konseyi 12 Mart 1975 tarihli ve 367 sayılı kararında bütün devletleri "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına, ülke bütünlüğüne ve bağlantısızlık siyasetine saygı göstermeye" çağırdıktan sonra, "Kıbrıs Cumhuriyeti ülkesinin bir kısmının "Federe Türk Devleti" olmasını öngören 13 Şubat 1975 tarihli tek taraflı kararı görüşmelerin devamını tehlikeye düşürebileceği için esefle karşıladığını" belirtiyor ve Genel Sekreter'den yeni bir iyi niyet görevi yüklenmesini ve tarafları biraraya getirmesini istiyordu. (Sevim Toluner, 1977: 367)

BİRİNCİ VİYANA GÖRÜŞMELERİ

Sonunda Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kurt Waldheim iyi niyet misyonu çerçevesinde tarafları biraraya getirmeyi başardı ve ilk görüşme 28 Nisan-3 Mayıs arasında Viyana'da gerçekleşti. İkinci görüşme 5-7 Haziran'da, üçüncü görüşme 31 Temmuz-2 Ağustos tarihlerinde yine Viyana'da, 10 Eylül'de yapılan dördüncü görüşme ise New York'ta gerçekleşti.

Birinci Viyana görüşmelerinde Kıbrıs Rum tarafı 10 Şubat 1975 tarihli önerilerini yeniledi ve "iki-toplumlu, çok-kantonlu federal devlet" fikrini bir kez daha masaya yatırdı. (Criton Tornaritis, 1980: 101) Kıbrıs Türk tarafı ise masaya hiçbir öneri koymadı ve iki-toplumlu, çok-kantonlu federal devlet fikrine karşı olduğunu, ancak "iki-toplumlu, iki-bölgeli federal bir

devlet” modelini benimseyebileceğini açıklamakla yetindi. Sonunda, merkezî hükümetin yetki ve fonksiyonlarına dair önerileri inceleyecek ve bu konuda çalışma yapacak teknik komitelerin kurulmasına karar verildi. Ayrıca, Lefkoşa Havaalanının BM tarafından tamir edilmesi ve ortak bir komite tarafından hizmete sokulması da ilke olarak benimsendi.

Viyana görüşmelerinin ikinci turu tamamen verimsiz geçti (5-7 Haziran 1975). Türk tarafı anayasa ve merkezî devletin yetkileri konusunda görüş bildirmekten kaçındığı gibi, Kıbrıslı Rumlara iade edilecek toprak oranı konusunda da ortaya hiçbir görüş koymadı. Denктаş “iki-bölgeli federasyon tezi kabul edilmeden, toprak konusunda bir şey söyleyemem” diyordu. Ayrıca, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin varlığını ortadan kaldırmayı hedefleyen bir öneride de bulunmuştu. Denктаş’a göre iki tarafın katılımıyla bir komisyon kurulmalı ve bu komisyon “Geçici Hükümet” olarak çalışmalıydı. Böyle bir ortamda görüşmelerin kopmasını engelleyen ve devamını sağlayan tek faktör, Türk ve Yunan hükümetlerinin her koşulda görüşmelerin devamını istemeleriydi. Böylece, üçüncü tura geçildi.

Kıbrıs Türk tarafı, 21 Temmuz 1975 tarihinde, Birinci Viyana görüşmelerinde kurulması kararlaştırılan teknik komitenin hazırladığı Federal Hükümetin Yetki ve Fonksiyonları adlı belgeyi Kıbrıs Rum tarafına sundu. Bu belgede yer alan temel görüşler, uzun yıllar Türk tarafının tekrar edeceği ve Kıbrıs Rum tarafının da ısrarla reddedeceği bir ilkedен yola çıkarak hazırlanmıştı. Belgenin birinci maddesinde ifade edilen bu ilke, günümüzde de büyük tartışmalara yol açmaya devam ediyor:

“Bugün, adları ne olursa olsun, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin iki ayrı bölgesinde etkin kontrol icra eden, biri Kıbrıs Türk Yönetimi, diğeri de Kıbrıs Rum Yönetimi olmak üzere iki ayrı ve farklı yönetim vardır. Bu iki ayrı, farklı ve eşit yönetim, bugün Kıbrıs’ta kendi böl-

gelerinde Cumhuriyet'in bütün yetkilerini icra etmektedir. Hareket noktamız da Federal Hükümete mevcut Yönetimlerin hangi yetkileri devredeceği konusu olmalıdır. Bu, şu anlama gelmektedir: bütün Yetki ve Fonksiyonları icra eden ve Devletlere (Federe NK) hangi yetki ve fonksiyonları vereceğini konuşacağımız bir Merkezi Hükümetin varlığından hareket etmiyoruz. Tam tersine, kendi bölgelerinde bütün yetki ve fonksiyonları kullanan iki ayrı ve farklı yönetimin varlığından hareket ediyoruz. Dolayısıyla mevcut ayrı ve farklı yönetimlerin Federal Hükümete devredecekleri yetki ve fonksiyonları tartışmalıyız."

Bu anlayıştan yola çıkan Kıbrıs Türk tarafı, merkezî hükümete son derece sınırlı yetkiler bırakan bir dizi öneride bulundu ama toprak konusunda yine hiçbir öneri vermedi.

31 Temmuz-2 Ağustos tarihleri arasında yapılan üçüncü tur görüşmelerinde Kıbrıs Rum tarafı 10 Şubat 1975 tarihinde sunduğu ve "iki toplumlu, çok-kantonlu federasyon" tezine dayanan önerilerin benzerini yeniden önerdi ve "konfederal değil federal bir devlet kurulması" gerektiğine vurgu yaparak, Türk tarafının konfederasyon peşinde olduğunu ima etti. Görüşmede Türk tarafının dördüncü tur görüşmelerde toprak konusunda somut öneriler yapması da karara bağlandı. Ayrıca, Türk tarafının dile getirdiği "iki ayrı, farklı ve eşit yönetimin varlığını" kesin bir dille reddetti ve "*Kıbrıs'ta yasal ve meşru olarak bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin var olduğunu ve cumhuriyetin uluslararası topluluk tarafından tanınan yasal bir hükümeti bulunduğu*" görüşünü ileri sürdü.

Sonunda esasa ilişkin görüşmeler açmaza girdi ama insani meseleleri kapsayan önemli bir anlaşmanın altına imza atıldı. Buna göre, Türk askerî harekâtlarından sonra Güneyde kalan Kıbrıslı Türkler istedikleri takdirde Kuzeye geçebilecekler, benzer biçimde, askerî harekâtlar bittikten sonra Kuzeyden

kovulan ve orada aileleri kaldığı için ailelerinin yanına gitmek isteyen Kıbrıslı Rumlar da Güneyden Kuzeye (Karpaz bölgesine) gidebileceklerdi. Görüleceği gibi bu anlayışmayla Kıbrıslı Türkler Kuzeyde toplanırken, Kıbrıslı Rumların tümü Güneye gitmiyordu. Önemli miktarda Kıbrıslı Rum Kuzeyde yaşamaya devam edebileceği gibi, bazılarına da Kuzeye geri dönme hakkı tanınıyordu. Ayrıca, Kuzeyde yaşayan Kıbrıslı Rumların eğitim vb. hakları da korunacaktı. Rauf Denktaş daha sonra bu anlayışmayı gerçeğe aykırı olarak “Nüfus Mübadelesi” olarak adlandıracaktı.

Görüşmelerin dördüncü ve son turu 8-10 Eylül tarihleri arasında New York’ta gerçekleşti. Türk tarafı Viyana’da sağlanan mutabakata rağmen, masaya toprak konusunu içeren öneriler koymadı. Ekim ayında Türkiye’de yapılacak Senato seçimleri ileri sürülerek, hükümetin bu aşamada kapsamlı öneriler veremeyeceği ama seçimden sonra mutlaka önerilerin yapılacağı bildirildi. (Glafkos Kliridis, Cilt 4, 1992: 339) Böylece Viyana Görüşmeleri olarak bilinen görüşmelerin dördüncü turu da başarısızlıkla sonuçlandı.

Bu noktada bir şeyi hatırlatmakta yarar vardır. Viyana görüşmeleri başladığında Demirel hükümeti iktidara yeni gelmişti. Başbakan Süleyman Demirel’in başkanlığında kurulan Birinci Milliyetçi Cephe hükümeti, biri iç politika, diğeri de dış politika kaynaklı iki nedenden ötürü Kıbrıs konusunda kesin bir tavır takınmaktan kaçınıyordu. Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş’in koalisyon ortağı olmaları nedeniyle Demirel’in Kıbrıs konusunda atacağı her adım hükümetin sonu anlamına gelebilirdi. Ayrıca, ana muhalefet lideri Bülent Ecevit’in Kıbrıs konusunda takındığı sert tavır, parçalı ve uyumsuz Demirel hükümetinin Kıbrıs konusunda açılım yapmasını iyice zorlaştırıyordu.

Dış politika kaynaklı diğer bir neden ise, Türkiye'nin Kıbrıs sorununu Türk-Yunan uyuşmazlıkları çerçevesinde ele alma ve Ege sorunu ile Kıbrıs sorununu birlikte görüşme eğilimi içine girmesiydi. Nitekim Viyana Görüşmeleri başlamadan önce ABD Dışişleri Bakanı Kissinger, Kurt Waldheim'a Viyana görüşmelerinden fazla bir şey beklemediğini, Türkiye'nin Yunanistan ile doğrudan görüşmeler yapma ve bu görüşmelerde Kıbrıs sorununu Ege sorunuyla birlikte müzakere etme niyetinde olduğunu bildirmişti. (Glafkos Kliridis, Cilt 4, 1992: 252-253) Buna, Kıbrıs Çıkartması yüzünden Amerika'nın Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu nedeniyle Amerikan hükümetinin Türk hükümeti üstünde etkili olamadığını da eklemek gerekiyor.

Dördüncü turun da başarısız olmasından sonra Kıbrıs Rum tarafı BM'ye başvurdu ve Genel Kurul 3395 nolu kararı yayımlayarak Güvenlik Konseyinin 367 sayılı kararının derhal uygulanması için taraflara çağrı yaptı. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne, egemenliğine ve bağlantısızlık siyasetine saygı duyulması talep edilen kararda, bütün yabancı askerlerin derhal adadan çekilmesine ve göçmenlerin isteğe bağlı olarak evlerine güvenlik içinde geri dönebilmeleri için gerekli tedbirlerin alınmasına da yer veriliyordu.

BM kararları doğrultusunda en küçük bir adım atılmamış olmasına karşın, taraflar beşinci tur görüşmeleri için 17-21 Şubat 1976 tarihlerinde Viyana'da yeniden biraraya geldiler. Bunu sağlayan, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile Yunan meslektaşısı Bitsios'un NATO zirvesi için gittikleri Brüksel'de, 12 Aralık 1975 tarihinde, Kıbrıs görüşmelerinin başlatılması için mutabakata varmış olmalarıydı. İki dışişleri bakanı görüşmelerde önceliğin toprak konusuna verilmesi ve bu konuda ilk önce Kıbrıs Rum tarafının öneri vermesi, sonra federasyon,

anayasa ve yetki paylaşımının ele alınması konularında anlaşmaya varmışlardı. (Glafkos Kliridis, Cilt 4, 1992: 364)

Viyana görüşmelerinin beşinci turunda Rauf Denктаş çok-kantonlu çözümün kabul edilemeyeceğini, iki-bölgeli, iki toplumlu merkezi zayıf federal bir devlet istediğini, tarafların siyasi eşitliğinin (sayısal değil) şart olduğunu ve 1960 Garanti Anlaşmasının aynen devam etmesi gerektiğini ileri sürdü. Harita vermemekle beraber, toprak konusunda sadece nüfus oranlarının değil, “ekonomik verimlilik”, “güvenlik” ve “yönetim” gibi kıstasların da dikkate alınması gerektiğini belirtti.

Kıbrıs Rum tarafı beşinci Viyana görüşmelerinde Türk tarafının yazılı öneri getirmediğini ileri sürerek görüşmelere başlamak istemiyordu. Glafkos Kliridis çok-kantonlu federasyon tezinde ısrarını sürdürüyor ve Brüksel Mutabakatı’na göre toprak konusuna öncelik verilmesi ve bu konuda ilk önerinin Kıbrıs Rum tarafından gelmesi gerektiği halde, toprak konusunda öneri yapmaktan kaçınıyordu. Bunun nedeni de Makarios’un Kliridis’e bu konuda öneri vermesi için yeşil ışık yakmamasıydı. Makarios Kliridis’i fazla ılımlı bulduğundan görüşmelere giderken yanına Tassos Papadopoulos ve Mihalakis Triantafillidis gibi katı tutumlarıyla tanınan kişileri danışman olarak vermiş ve Kliridis’i zor durumda bırakmıştı. Kliridis büyük bir ikilem içindeydi. Bir yanda toprak konusunda öneri vermesini veya öneri vereceğine dair taahhütte bulunmasını isteyen Yunan hükümeti, diğer yanda ise isteksiz davranan Başpiskopos Makarios vardı. Makarios sonunda topu Glafkos Kliridis ile danışmanlarına attı ve onların “birlikte” vereceği her kararı kabul edeceğini bildirdi. Bu, toprak konusunda öneri yapılmasına karşı olduğunun en açık göstergesiydi. Tassos Papadopoulos ile Mihalakis Triantafillidis’in katı bir tutum içinde oldukları ve bu konuda Kliridis ile ortak bir karara varmalarının im-

kânsız olduğu biliniyordu. Nitekim Kliridis'in iki danışmanı da öncelikle Kıbrıs Rum tarafının öneride bulunmasına karşı çıktılar. Tek başına kalan Kliridis hayatının en zor, en riskli kararlarından birini almakla karşı karşıyaydı. Sonunda inisiyatifi ele alarak altı hafta içinde Türk tarafına harita üstünde öneride bulunacağını, Türk tarafının da önerileri aldıktan en geç on gün sonra kendi önerilerini Kliridis'e vereceği konusunda mutabakat sağlandı. Bu gelişmeden memnun olan BM Genel Sekreteri altıncı tur Viyana görüşmelerinin yapılabileceği sonucuna vardı ve toplantıyı bir açıklamayla kapattı. Buna göre, iki toplumun temsilcileri anayasa ve toprak konularında "özlü tartışmalar" yaptıktan sonra, altı hafta içinde Genel Sekreter'in Kıbrıs Özel Temsilcisi aracılığıyla birbirlerine yazılı öneriler verme konusunda anlaşmaya varmışlardı. Kuşkusuz, önce Kliridis'in öneri vereceği kamuoyuna açıklanmamıştı.

TÜRK HARİCİYESİ KLİRİDİS'İ HARCİYOR

Glaftos Kliridis Viyana mutabakatına bağlı kalarak 24 Nisan 1976 tarihinde Türk tarafına harita da içeren Kıbrıs Rum önerilerini gayriresmî ve imzasız olarak verdi. On gün sonra Rauf Denktaş Türk önerilerini verirken, Kliridis de Kıbrıs Rum önerilerinin aslını vermeyi düşünüyordu. (Ecmel Barutçu, 1999: 155) Ne var ki, Türk tarafı kendi önerilerini sunmak yerine, Kliridis'i harcamaya karar verdi. Kendi toplumu içinde zaten zor durumda olan ve "Türklerle gizli anlaşma" imzalamakla suçlanan Glaftos Kliridis'in Türk tarafına verdiği öneriler basına sızdırılınca, Kliridis'in istifa etmekten başka bir seçeneği kalmadı.

Kliridis'in önerilerini basına sızdıran Türk hariciyesi idi. Glaftos Kliridis'in ılımlı bir yaklaşım sergilemesi ve Batı dünyasının desteğine sahip olması Türk hariciyesini rahatsız ediyordu. Nitekim Kliridis'in önerilerini basına sızdirdiğini itiraf

eden ve “ondan kurtulmaya” karar veren Kıbrıs masası şefi büyükelçi Ecmel Barutçu, bu girişiminin nedenlerini şöyle anlatacaktı:

“Bu adamın Batılılar nezdinde bir itibarı vardı. Bu yüzden Batılı devletler bize sık sık ‘onu güç durumda bırakmayın’ deyip bizden bir şeyler koparma oyunu oynuyorlardı. (...) bizimle devamlı olarak ikili oynayan bu adamdan kurtulmanın zamanı geldiğini düşündüm. Bunun üzerine Türkiye’deki bazı gazetelere Klerides’in Rum tekliflerini Türk tarafına on gün evvelinden gayriresmi olarak verdiği haberini uçurttum.” (Ecmel Barutçu, 1999: 156)

Ecmel Barutçu amacına ulaşmıştı. Büyük tepkilerle karşı karşıya kalan Glafkos Kliridis sonunda görüşmecilikten istifa etmek zorunda kaldı ve onun yerine şahinliğiyle bilinen Tassos Papadopoulos görüşmeci olarak atandı. Şahinler şahin istiyordu. Bunun üzerine, Rauf Denктаş da görüşmelerden çekilerek yerine Ümit Süleyman Onan’ı atadı ve böylelikle toplumlarası görüşmeler önem ve ağırlığını kaybetmiş oldu.

Bir müddet sonra Kıbrıs Rum tarafı anayasa ve toprak konularındaki önerilerini resmen sundu ve Brüksel mutabakatında öngörüldüğü gibi, öncelikle toprak konusunun görüşülmesinde ısrar etmeye başladı. Türk tarafı ise eski tezini tekrarlayarak “iki bölgelilik” kabul edilmeden toprak konusunda öneri veremeyeceğini söylüyordu.

DENKTAŞ-MAKARIOS ANLAŞMASI

9 Ocak 1977 tarihinde Rauf Denктаş Başpiskopos Makarios’a bir mektup göndererek iki liderin biraraya gelmesini önerdi. Makarios, Denктаş’ın önerisini kabul etti ve iki lider 27 Ocak 1977 tarihinde ilk buluşmalarını gerçekleştirdiler. Toplantıda yumuşak bir üslup kullanan Rauf Denктаş “iki toplumun barış içinde yaşaması gerektiğini”, “herkesin aynı gemide”

olduğunu, “genç kuşakların kendi aralarında maalesef hiçbir temasın olmadığını” söyledi. Makarios’un “bana öyle geliyor ki, Türk tarafı “federasyon” dediğinde konfederasyonu kastediyor” deyince, Rauf Denктаş tam üç defa konfederasyon istemediğini, federasyon tezinde samimi olduğunu tekrarladı. Makarios’un toprak konusunda ne düşündüğünü sorması üzerine ise, %32.8 oranının Türk tarafına yeterli olacağını belirtti. (Glafkos Cleridis, Cilt 4, 1992: 411) İki lider ikinci kez 12 Şubat 1977 tarihinde BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim’in huzurunda yeniden buluştu. Türk tarafının iki-bölgeli federasyon tezinde ısrar etmesi, sonunda Kıbrıs Rum tarafını geri adım atmaya zorladı ve iki bölgeliliği içeren bir çerçeve anlaşması imzalandı.

Kıbrıs Rum tarafı adına Başpiskopos Makarios ile Kıbrıs Türk tarafı adına Rauf Denктаş’ın imzaladığı “Göstergelerin” temel ilkeleri şunlardır:

1) Kıbrıs’ta iki-toplumlu, bağımsız, bağlantısız federal bir devlet kurulacaktır.

2) Toplumların yönetimi altında bulunacak toprak oranı, ekonomik yaşayabilirlik, verimlilik ve mülkiyet ilişkilerini dikkate alarak düzenlenecektir.

3) Serbest dolaşım, serbest yerleşim ve mülk edinme ve buna benzer somut konular görüşülürken, iki toplumlu federal sistemin temel yapısı ve Kıbrıslı Türkler açısından ortaya çıkacak olası pratik zorluklar dikkate alınacaktır.

4) Merkezî federal hükümetin yetki ve uygulamaları, devletin iki toplumlu karakterini gözeterek, ülkenin bütünlüğünü sağlayacak şekilde olacaktır.

Makarios-Denктаş anlaşması Kıbrıs Rum tarafının 1974’ten beri kabul etmek istemediği ve sürekli olarak direndiği iki-bölgeli federasyon tezini kabul etmesi anlamına geliyordu. Bu geri adımın temel nedenlerinden biri, Makarios’un Türk tarafının

bağımsız Türk devleti ilan edebileceği endişesi içinde olması ve bunun için Türk tarafına fırsat vermek istemiyor olmasıydı. Nitekim Ulusal Konsey'in yaptığı değerlendirme toplantısında Makarios "adanın bölünmesi bakımından çok-kantonlu federasyonun iki-bölgeli federasyondan daha az tehlikeli olmadığını" belirttikten sonra, "Kıbrıs Rum göçmenlerinin tümünün evlerine dönemeyeceğinin bir gerçek olduğunu ama çoğunun zaten Kıbrıs Türk yönetimi altında evlerine dönmek istemeyeceğini" söyleyerek, "iki-bölgeli federasyondan yana olduğunu, bunun popüler bir çözüm olmadığını bildiğini ama önemli kararlar alırken popülerliğe bakmamak gerektiğini belirtti. En önemlisi, "Kıbrıs Türk tarafının Kıbrıs Rum tarafının hatalarını kullanarak ayrı devlet ilan etmesini engellemek istediğini" söyledi (Glafkos Kliridis, Cilt 4, 1992: 439/440).

Denktaş-Makarios anlaşmasının imzalanmasından sonra iki taraf yeniden biraraya geldi ve 31 Mart-7 Nisan 1977 tarihleri arasında Viyana'da bir dizi görüşme yaptılar. Bu görüşmelerde Kıbrıs Rum tarafı ilk defa iki-bölgeli federasyon tezi temelinde görüş belirtmek zorunda kaldı ve Kıbrıslı Türklerin yönetimi altında kalacak toprak oranının %20 olmasını önerdi. Kıbrıs Rum tarafını temsil eden Tassos Papadopoulos, %20'lik toprak oranını "rastgele" belirtmediğini, Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs adasında özel mülkünün %16.7 oranında olduğunu ileri sürerek, böyle bir ayarlamayla 120.000 Kıbrıslı Rum göçmeninin Kıbrıs Rum idaresi altında evlerine geri dönebileceğini, geri kalan 50.000 kişinin ise Kıbrıs Türk yönetimi altında kalan bölgeye dönme şansı olacağını ve hepsinin dönmesi halinde bile Kıbrıslı Türklerin kendi yönetimleri altındaki bölgede çoğunluk oluşturmaya devam edeceklerini ileri sürdü. (Criton Tornaritis, 1980: 160-161)

Çözümün "paket çözüm" anlayışına dayanacağı konusunda mutabakat sağlandığını belirten Papadopoulos, sorunun diğer

boyutları hakkında da bazı temel ilkeler ileri sürdü. Bu ilkeler şunlardır:

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası iki-toplumlu federal devletin, Federal Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlayacak ve konfederasyon değil, federasyon olacak olan bu devlet

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğini, bağımsızlığını ve top-
rak bütünlüğünü koruyacak,

Federal Kıbrıs Cumhuriyeti uluslararası hukukun tek öznesi (uluslararası kişilik) olacak, oluşturucu birimlerin böyle bir hakkı olmayacak,

Ülkenin birliğini koruyacak.

Federal Kıbrıs Cumhuriyeti ve oluşturucu birimlerde temel insan hakları ve özgürlükler (Cumhuriyetin imzaladığı Uluslararası Anlaşmalarda öngörüldüğü gibi) korunacak,

Özellikle, yukarıdaki genel ilkelere halel gelmeksizin, Cumhuriyetin her yurttaşının

a) hayatı, güvenliği ve özgürlükleri korunmalı, özel ve aile hayatına saygı duyulmalı, ikametgahının dokunulmazlığı sağlanmalı,

b) mülkiyet hakkına saygı duyulmalı ve bu hakkı korunmalı

c) kendi seçtiği her yerde çalışma, mesleğini icra etme ve iş kurma hakkı garanti altına alınmalı.

Kıbrıs Türk tarafı ise masaya koyduğu önerilerde aşağıdaki temel görüşleri dile getirdi:

“Kıbrıs Türk Federe Devleti Kıbrıs Rum Yönetimi ile bağımsız, bağlantısız iki bölgeyi federal bir Cumhuriyet kurmaya isteklidir ve iyi niyetle mevcut iki Yönetimin eşitliğine dayalı bir ortaklık (partnership) kurulmasını önermektedir. (...)

Kıbrıs Türk Federe Devletinin önerdiği federal sistemde –bu iktidar ortaklığı ancak iki eşit siyasi birimin siyasi eşitlik temelinde güç ve kaynaklarını merkezi federal yönetimde birleştirerek ku-

rulabilir— ilk başlarda görece sınırlı bir alanda ama çeşitli yönetim dallarında birlikte çalışma öngörülmektedir. Bu bakımdan, ilk aşamada önerilen ve tamamen danışma niteliğinde olan Federal Hükümetin fonksiyonları, iki Toplum arasında güven ve işbirliği olunca esaslı federal yetkilere dönüştürülebilir.” (Criton Tornaritis, 1980: 164)

Yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı gibi, Kıbrıs Türk tarafı 1974’ten sonra ileri sürdüğü “iki ayrı, farklı ve eşit yönetim” temelinde çözüm formülünü yeniden tekrarlayıp, kurulacak federal devletin yetkilerinin son derece sınırlı olmasını ve toplumlararası güven sağlanınca gerçek bir federal düzenin kurulmasını savunuyordu.

“Evrim yoluyla Federasyon” (**Federation by Evolution**) olarak adlandırılan bu yaklaşıma karşı Kıbrıs Rum tarafı çok sert tepki gösterdi. Nitekim görüşmede Kıbrıs Türk önerileri hakkında görüş belirten Tassos Papadopoulos “Türk tarafının yaptığı önerilerde adından başka hiçbir federal özelliğe rastlamadım. Bu önerilerde gördüğüm tek şey iki ayrı federe devlettir” dedi ve Türk tarafının önerilerinin “Denktaş ile Makarios’un imzaladığı *Göstergelere* aykırı olduğunu” ileri sürdü.

7 Nisan 1977 tarihinde sona eren görüşmeden sonra BM’nin yaptığı açıklamada iki taraf arasında derin görüş ayrılıkları olduğu açıkça dile getiriliyordu: “İki tarafın görüşleri arasındaki derin uçurumu kapatmak mümkün olmadı. Farklılıkları gidermek için çabalar sürdürülecektir.”

Aynı yılın Mayıs ve Haziran aylarında yapılan görüşmelerde de hiçbir sonuç alınamadı ve görüş ayrılıkları aynen devam etti.

Bu arada, Başpiskopos Makarios 3 Ağustos 1977 tarihinde geçirdiği kalp krizi sonucu hayatını yitirdi ve Spiros Kiprianou önce vekâleten, daha sonra da AKEL’in desteği ile seçilerek Cumhurbaşkanlığı makamına oturdu.

Bir yandan ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu, diğer yandan BM'nin ürettiği kararlar Türk tarafı üstünde ciddi baskıların oluşmasına yol açtığından, Türk tarafı 13 Nisan 1978 tarihinde yeni önerilerde bulunmak zorunda kaldı. Ne var ki, bu önerilerde “yeni” olan bir şey yoktu. Rauf Denктаş'ın danışmanlarından Profesör Mümtaz Soysal ve Necati Münir Ertegün'ün Viyana'da BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim'a verdikleri önerilerde Kıbrıs'ta federal bir devlet kurmanın “siyasi, sosyo-ekonomik ve yasal zorlukları olduğu” vurgulanıyor ve bu zorluklarla onlardan kaynaklanan sorunların “çözümleri” şöyle sıralanıyordu:

Siyasi zorluklar:

a) *“Kıbrıs'ta federal bir devlet kurmak, sadece hâlihazırda var olan merkezi bir hükümetin iktidar ve yetkilerini onu oluşturan parçalara vermesi gibi basit bir hadise değildir. Tam tersine, 20 yıldan beri toplumlararası şiddet ve kanlı çatışmalar yaşamış iki Toplum biraraya getirme çabasıdır.”*

b) *“Bu, içişlerinden kaynaklanan bir ‘milli’ meseleye çözüm bulmak değil, iki farklı ulusal toplumun çatışan ‘milli’ taleplerini uzlaştırma arayışıdır”.*

Sosyo-ekonomik zorluklar:

a) *“Geçmiş olayların anıları iki toplumun da hafızasında canlıdır. İki tarafta da güvensizlik, hatta düşmanca kuşku vardır. (...) Kıbrıslı Türkler 1963-1974 arasında Kıbrıs Rum saldırılarına karşı direndiler ve kendini ‘Kıbrıs Hükümeti’ olarak ilan eden yasadışı Kıbrıs Rum yönetimini kabul etmediler. Meşruiyet ancak iki Toplumun anlaşarak ortaklık kurmasıyla sağlanabilir.”*

b) *“Geçmişin acılarının tekrarlanmaması için biraraya gelerek yeni bir yönetim şekli kuracak olan iki Toplum, henüz ekonomik ve*

sosyal kalkınma bakımından aynı düzeye ulaşmış değildir. (...) Ekonomik ve sosyal düzeydeki farklılık ve eşitsizlik, geçmişte yaşanan olaylardan kaynaklanan güvensizlikle birlikte, Kıbrıs'ta federasyon kurmanın önünde belki de en büyük zorluğu oluşturmaktadır."

Yasal zorluklar:

"Federal ilke, neredeyse tanımı gereği, ortak-devletlerin eşitliğini öngörmektedir. (...) Kıbrıs'taki zorluk, federe devletlerin sayısının sadece iki olmasıdır. Bu yüzden ortakların eşitliği mutlak bir zorunluluk oluşturmaktadır. Bu federalizm ilkesi kadar, ortakların iki tane olmasından kaynaklanmaktadır."

"Bu durumda hükümet mekanizmasının tıkanma riskini azaltmak için federal organlara bırakılacak yetkilerin sayısını azaltmak gerekiyor".

Görüleceği gibi, Kıbrıs Türk tarafı "iki ayrı ve eşit yönetimin" varlığından yola çıkarak merkezî hükümete bırakılacak sınırlı yetkilerden ve kurulacak "ortaklık devletinden" söz ediyor, iki toplum arasında güven tesis edildiği ölçüde de federal devlete bırakılacak yetkilerin arttırılabileceğini dile getiriyor, bunun adına da "evrime dayalı federasyon" (federation by evolution) diyordu. Gelgelelim, bu öneriler federal devletten çok konfederal bir düzenleme öngörüyordu. Nitekim yapılan önerilerde federal yürütmeyi Rum ve Türk federe devletlerinin başkanlarının ikişer yıllık dönemlerle dönüşümlü olarak üstlenmesi ve Federal yasama organının federe devletlerin yasama organları tarafından eşit katılımı ile oluşturulması savunuluyordu. (Criton Tornaritis, 1980: 196-197)

Toprak konusunda dile getirilen kriterler de Kıbrıs Rum tarafının beklentilerinin çok gerisindeydi. Kıbrıs Türk toplumunun bir "tarım toplumu" olduğu, bu yüzden "toprağa bağımlılığı Kıbrıs Rum toplumunkinden fazla olduğu", "Kıbrıs Rum

tarafına “üç misli fazla yağmur düştüğü” de ileri sürülerek, Kıbrıs Rum toplumuna sadece birkaç köyün iade edilerek “sınır düzeltilmesi” yapılabileceği sonucuna varılıyordu.

Serbest dolaşım ve yerleşim hakları konusunda ise ilke olarak bu hakların kabul edildiği söylene de, uygulamada göz önünde bulundurulması gereken bir dizi koşul ileri sürülüyordu. Bu hakların uygulanmasında gözetilecek kriterler şöyle sıralanıyordu: “kamusal sağlık, ahlaki düzen, güvenlik endişeleri, Federe Devletlerin kamusal düzenini korumak, Federal Cumhuriyetin iki-toplumlu, iki-bölgeli karakterinin bozulmaması.”

Bu kadar açılım(!) yapıldıktan sonra gönüllere su serpmek için olsa gerek, Türkiye’den su getirileceği ve Mesarya ovasının yeşillendirileceğinden söz ediliyor, bu projenin 150-200 milyon dolara mal olacağı belirtiliyordu.

Yukarıda özetlediğimiz Türk önerileri Kıbrıs Rum tarafınca “görüşmelere zemin oluşturmaz” gerekçesiyle reddedildi. Tassos Papadopoulos 22 Nisan 1978 tarihinde BM Genel Sekreteri’ne ulaştırdığı değerlendirme notunda Türk önerilerinin amacının “federal bir devlet kurmak değil, mevcut Kıbrıs Devletini iki ayrı birime bölmek” ve “yasadışı Kıbrıs Türk yönetimini yasal yetkilerle donatmak” olduğunu ileri sürdü. (Criton Tornaritis, 1980: 222)

Türk önerilerinin konfederal bir devlet öngördüğü, olayları yakından takip eden Mehmet Ali Birand’ın da gözünden kaçmadı. Nitekim Birand bu konuda şunları yazacaktı: “*Türk önerileri aslında konfederasyonu içeriyordu. Karşılıklı iyi niyetli ilişkinin kurulması durumunda federasyona dönüşecek mekanizmalar getiriyor, ancak ilk dönemde ayrı ayrı çalışacak, kendilerini ayrı ayrı yönetecek iki küçük devletçik yaratmayı öngörüyordu*”. (Mehmet Ali Birand, 1979: 386)

Güvenlik Sorunu

Kıbrıs sorununda büyük ölçüde içiçe geçmiş iki boyutlu bir güvenlik sorunundan söz edebiliriz: iç güvenlik ve dış güvenlik. Kıbrıs'ın uluslararası bir sorun olarak gündeme geldiği 1950'li yıllarda, Türkiye savunma eksenli stratejik çıkarlarından yola çıkarak, adanın Yunanistan ile birleşmesine karşı çıktı.

Türkiye'nin biraz da İngiltere'nin etkisiyle Kıbrıs sorununa dahil olması ve Enosise ısrarla karşı çıkmasının başlıca nedenlerinin stratejik olduğunu söyleyebiliriz. Kıbrıs'ın başka bir ülkenin eline geçmesi durumunda Türkiye'ye karşı tehdit oluşturabileceği, dolayısıyla da Türkiye için "pasif stratejik" bir öneme sahip olduğu anlayışı, Türkiye'nin Kıbrıs politikasını yönlendiren temel faktörlerden biriydi. Kıbrıs Cumhuriyeti kurulurken benzer kaygılardan yola çıkılarak, Garanti ve İttifak anlaşmaları imzalandı. Garanti anlaşması Kıbrıs Anayasası ile oluşan yeni düzeni garanti ederken buna göre Kıbrıs başka bir ülke ile birleşemez, bölünemez veya Kıbrıs ülkesinde ayrı bir devlet kurulamazdı – İttifak anlaşması ise Kıbrıs'ın olası bir dış saldırıya karşı korunması için Türkiye'ye adada

650, Yunanistan'a da 950 asker bulundurma hakkını veriyordu.

Ne var ki, bu anlaşmalara rağmen Kıbrıs'ta iki toplumlu çatışmaların önüne geçilemedi. Bir yanda Türkiye Kıbrıslı Türkleri (TMT'yi) silahlandırmaya ve TMT üyelerine Türkiye'de askerî eğitim vermeye devam ederken, diğer yanda da Yunanistan Kıbrıslı Rumlar arasında var olan *Akritis* gibi paramiliter grupları silahlandırıyor. Ayrıca, 1964 yılında adaya 10 bin asker sokarak anlaşmaları çiğnediği gibi, aynı yıl yine anayasaya aykırı olarak kurulan Kıbrıs Rum "Mili Muhafız" ordusunu eğitiyordu.

1967 krizinde Türkiye Yunan askerlerinin adadan ayrılmasında ısrar etti ve bunda da başarılı oldu. 1974 darbesinden sonra Kıbrıs'a çıkarma yapan Türkiye, adada 35 bin ile 40 bin arasında değişen askerî bir güç bulundururken, Kıbrıs Rum Milli Muhafız ordusunun gücü 10 bin ile 15 bin arasında tahmin edilmektedir. Geline aşamada Kıbrıs Rum tarafı adanın tamamen askersizleştirilmesini ve Garanti anlaşmasının sona erdirilmesini savunurken, Türk tarafı Türkiye'nin ga-

rantörlüğünde ısrar ediyor ve olası bir anlaşmadan sonra da Türkiye'nin adada asker bulundurmasını talep ediyor.

İç güvenliğe gelince, burada iki boyut söz konusu: Toplumlararası şiddet ve toplum-içi şiddet.

Toplumlararası şiddetin kökleri 1950'li yıllara uzanır ve EOKA ile TMT'nin kurulmasından sonra örgütlü şiddete dönüşür. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra kısa bir süre için sona eren toplumlararası şiddet, 1963 yılının Aralık ayında yeniden başladı ve 1964 yılının sonuna kadar yoğun biçimde devam etti. Bu süre içinde çok sayıda Kıbrıslı Türk adadan göçerken, yüzlercesi de yaşamını yitirdi. 1967 Köfünye (Geçitkale) saldırısında yirmiden fazla Kıbrıslı Türkün katledilmesi üzerine harekete geçen Türkiye, Yunan askerlerinin adadan ayrılmasıyla askerî hareketi başlatmaktan vazgeçti.

1967-1974 arasında iki toplum arasında yaşanan şiddette gözle görülür bir düşüş yaşandı. Türk askerî hareketleri esnasında yeniden baş gösteren toplumlararası şiddet, 1974'ten sonra toplumların coğrafi olarak ayrılmasıyla son buldu.

Güvenlik tartışmaları yapılırken ihmal edilen ama aslında son derece önemli olan konulardan biri de toplum-içi şiddet konusudur. Yakın Kıbrıs tarihi içinde yaşanan toplumlar arası şiddet

kadar, toplumların kendi içinde yaşadıkları şiddet de önemli bir güvenlik sorununu teşkil etmekteydi. Örneğin, EOKA ve TMT'nin 1950'li yılların sonunda "etnik şiddet" uyguladıkları bir ortamda, kendi toplumlarının üyelerine dönük olarak da şiddet uyguladıkları bilinen bir gerçektir. Nitekim bugün Kıbrıs Rum toplumunda devam eden tartışmalardan biri, EOKA'nın günahsız yere katlettiği Kıbrıslı Rumların rehabilitasyonu konusudur. Özellikle AKEL, yirmiden fazla solcu Kıbrıslı Rum'un itibarının iade edilmesini talep etmektedir. 1955-1959 arasında 203 Kıbrıslı Rum EOKA'nın işlediği siyasi cinayetlere kurban gitmiştir. Kıbrıs Rum toplumu içindeki şiddet Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da devam etti. Cumhuriyet'in İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis bir yandan Kıbrıslı Türklere karşı Akritas'ı örgütlerken, diğer yandan da 1960-63 arasında Başpiskopos Makarios'un muhaliflerini susturmak için çeşitli cinayetler ve suikastler planlamış, ayrıca anti-komünist şiddet uygulamıştı.

Kıbrıs Rum toplumu içinde şiddet eylemleri 1960'lı yılların sonunda kurulan Milli Cephe ile 70'lerin başında kurulan EOKA-B tarafından sürdürülmüş ve 1974 yılında son bulmuştu.

Kıbrıs Türk toplumu da siyasi cinayetlere şahit oldu. Özellikle TMT'nin kurulmasından sonra örgütlü şiddet kur-

banı Kıbrıslı Türklerin sayısı az değildir. 1958 yılında Kıbrıs Rum sendikalarında örgütlü işçilere karşı işlenen seri cinayetler Kıbrıs Türk toplumu üstünde tam bir terör havası estirdi. Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra *Cumhuriyet* gazetesini yayınlarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yaşatılmasını azimle savunan Ayhan Hikmet ile Muzaffer Gürkan'ın 1962 yılında katledilmeleri, ardından 1965 yılında ünlü solcu sendikacı Derviş Ali Kavazoğlu'nun öldürülmesi, "faili meç-

hul" cinayetler olarak kaldı.

Kıbrıs Türk toplumunda siyasi cinayetler 1974'le beraber son bulmadı. 1996 yılında işlenen Kutlu Adalı cinayetinin yanı sıra, pek çok bombalama ve sabotaj eylemi yaşandı. Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat'ın evi de dahil, Alpay Durduran gibi önde gelen barış yanlısı şahsiyetlerin arabaları bombalandı, parti binaları kurşunlandı. Bugüne kadar hiçbir cinayet veya sabotaj eyleminin faili/failleri bulunamadı.

NEMITZ PLANI

Bu girişimin başarısız olmasından sonra Batılı devletler çözüm arayışlarını terk etmediler. Özellikle silah ambargosu yüzünden Türk-ABD ilişkilerinde yaşanan gerginlik ve NATO içinde sürüp giden huzursuzluk ABD Başkanı Jimmy Carter'i Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunu kaldırmaya zorluyordu. Ne var ki, Türkiye Kıbrıs konusunda tatmin edici bir açılım yapmadığı sürece, bu kolaylıkla yapılacak bir şey değildi. Böyle bir ortamda ABD, Kanada ve İngiltere hükümetlerinin birlikte hazırladığı "Kıbrıs'ta Çözüm için bir Çerçeve" –Amerikalı diplomat Mathew Nemitz tarafından hazırlandığı için "Nemitz Planı" olarak da biliniyor– tarafların onayına sunuldu. Planın temel ilkeleri şöyleydi:

"Kıbrıs Cumhuriyeti iki-toplumlu federal bir devlet olacak ve birinde ağırlıkla Kıbrıslı Rumların diğerinde de Kıbrıslı Türklerin oturacağı iki bölgesi bulunacak. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğü garanti altına alınacak ve isteğe bağlı olarak bağlantısızlık politikası izleyebile-

cek. Cumhuriyet'in bir parçasının veya bütününün başka bir devletle birleşmesi kesin olarak yasaklanacak.”

Nemitz Planı, ayrıca, Türk tarafının Kıbrıs Rum tarafı lehine “esaslı” toprak tavizi vermesini, “üç özgürlükler” olarak bilinen dolaşım, yerleşim ve mülk edinme haklarının federal anayasaya konarak kayıt altına alınmasını, çözümle beraber adanın askersizleştirilmesini ve iyi niyet jesti olarak Maraş bölgesinin BM gözetiminde Kıbrıslı Rumların yerleşimine açılmasını öngörüyordu.

Türk tarafı bu plandan hoşnut değildi ama planı kabul etmekten başka çaresi de yoktu. Silah ambargosunun kaldırılması için bu gerekliydi. Ne var ki, bu sefer zorluk çıkaran taraf Kıbrıs Rum tarafı oldu. Her ne kadar işin başında DİSİ başkanı Glafkos Kliridis ile birlikte AKEL Genel Sekreteri Ezekias Papayuanou da planı “olumlu” bulmuşsa, daha sonra Sovyetler Birliği'nin girişimiyle AKEL fikir değiştirecek ve Cumhurbaşkanı Spiros Kiprianou'yu planı reddetmek yönünde teşvik edecekti. Bu konuda Glafkos Kliridis'in tanıklığı son derece aydınlatıcıdır:

“Spiros Kiprianou'nun Cumhurbaşkanlığı döneminde Nikos Rolandis bir dönem Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştı. Rolandis bir gece evime gelerek: 'Bize bir İngiliz-Amerika-Kanada ortak çözüm planı verecekler, Spiros, senin de bizimle Amerika'ya gelmeni istiyor' dedi. AKEL Genel Sekreteri olarak Ezekias Papayuanou da Rolandis'le birlikte gidecekti. Bunun üzerine hep birlikte Amerika'ya gittik, planı aldık ve inceledik. Bize göre plan iyi bir plandı. Cumhurbaşkanı Spiros Kiprianou ile Başpiskopos Hrisostomos'un biz Kıbrıs'a dönmeden önce plan hakkında olumsuz açıklamalar yapmalarını önlemek için onları aramaya karar verdik. Ezekias Papayuanou, Rolandis ve benim önümde, Spiros'a telefon açarak 'Sayın Başkan, herhangi bir açıklama yapmayın, planda olumlu unsurlar

var' dedi. Aynı şeyi Başpiskopos'a da söyledik. 'Planı etraftıca görüşmek için bizim Kıbrıs'a dönmemizi bekleyin' dedik. Kıbrıs'a döner dönmez Papayuanou'yu Sovyet Elçiliğine çağırdılar ve 'Bu planı reddetmelisiniz, çünkü bu planda Amerikalıların parmağı var' dediler. Bunun üzerine Papayuanou, bir gecede planla ilgili görüşlerini değiştirdi." (Niyazi Kızılyürek, 2007: 180)

AKEL'in Sovyetler Birliği'nin etkisi altında Nimetz Planı'nı reddetmesi yitirilen son fırsat olmayacaktı. 1974'ten sonra ve hatta Makarios'un henüz daha iki bölgeli federal çözümü benimsemediği 1977 öncesinden başlayarak iki-bölgeli çözüm formülünü benimseyen ilk siyasi güçler olan AKEL ile Glafkos Kliridis'in DİSİ partisi, hiçbir zaman ortak bir zeminde politika yapmadılar. Glafkos Kliridis'i "Kıbrıs'ta NATO'nun çıkarlarını temsil eden anti-komünist bir siyasetçi" olarak gören ve bu yüzden DİSİ'yi iktidardan uzak tutmak isteyen AKEL, Makarios'un ölümünden sonra "Makariosçu güçlerle" işbirliği yapmaya büyük önem veriyordu. Bu güçlerin başında ise Spiros Kiprianou'nun DİKO'su ile Vasos Lissaridis'in EDEK partisi geliyordu ve her iki parti de, bugün olduğu gibi o zaman da, iki-bölgeli federal çözüme karşı çıkıyorlardı. Buna rağmen AKEL, Spiros Kiprianou'yu destekleyecek ve Kiprianou'nun tam on yıl cumhurbaşkanlığı koltuğunda oturmasını sağlayacaktı. İleride görüleceği gibi, Kıbrıs bu dönemde başka çözüm fırsatları da kaybedecekti.

DENKTAŞ-KİPRİANOU ANLAŞMASI

İngiliz, Kanada ve Amerika'nın ortak önerisi olarak sunulan Nemitz Planı'nın Kıbrıs Rum tarafınca reddedilmesinden sonra BM Genel Sekreteri tarafları liderler düzeyinde biraraya gelmeye davet etti. 18-19 Mayıs 1979 tarihlerinde, Lefkoşa'da BM Genel Sekreteri'nin gözetimi altında buluşan Denktaş ve

Kiprianou 10 maddelik bir Yüksek Düzey anlaşması imzaladılar. Buna göre, taraflar 15 Haziran 1979 tarihinde görüşmele- re başlayacak ve görüşmelerin zeminini Denктаş-Makarios An- laşması oluşturacaktı. Adanın “kısmen veya tamamen başka bir ülkeye bağlanması, Taksim veya iki ayrı devletin oluşmasına karşı Kıbrıs’ın bağımsızlığı, bağlantısızlığı, toprak bütünlüğü ve egemenliği garanti altına alınacaktı”. Anlaşmada ayrıca ku- rulacak devletin bütün yurttaşlarına insan hakları ve temel öz- gürlüklerin uygulanacağına vurgu yapılıyor ve Maraş bölgesi- nin Kıbrıs sorununun çözümü beklenmeden bölgeden göç eden Kıbrıslı Rum göçmenlere açılması öngörülüyordu. Kıbrıs’ın as- kersizleştirilmesi ilke olarak kabul ediliyor ve görüşmelerde bu konunun ele alınıp tartışılacağından söz ediliyordu.

15 Haziran 1979 tarihinde başlayan görüşmeler 22 Haziran’a kadar sürdü ve hiçbir sonuç alınmadan sona erdi. Daha sonra yapılan görüşmelerde de taraflar kendi tezlerinde ısrar etmeyi sürdürdüler. Türk tarafı, Kıbrıs’ta “iki ayrı ve eşit yönetim” ol- duğunu ve kurulacak olan “federal” devletin son derece sınırlı olacak yetkilerinin de bu yönetimlerden kaynaklanacağını ileri sürüyor, Kıbrıslı Türklerde kalacak toprağın %33 oranında ol- masını istiyor ve Kıbrıs Türk yönetimi altında ya hiç, ya da çok az Kıbrıslı Rumun yaşayabileceğini savunuyordu.

Maraş konusunda da hiçbir ilerleme olmadı. “Denктаş Rum- ların dönmesini kabul etmeye hazır olsa da, Kiprianou’nun is- tediği gibi bölgenin BM kontrolüne terk edilmesini reddetti. Bu durum çözüme yönelik herhangi bir ilerlemeyi engelledi.” (Süha Bölükbaşı, 2001: 324)

KURT WALDHEIM’IN ÖNERİLERİ

Verimsiz geçen görüşmelerin sonunda görevden ayrılmaya hazırlanan BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim, 21 Ekim 1981

tarihinde taraflarla son bir kez daha biraraya gelerek, onlara aralarında var olan farklı ve ortak noktalarla birlikte kendi önerilerini de içeren bir “Değerlendirme Raporu” sundu. Waldheim, Kıbrıs’ta iki bölge, iki toplumlu federal bir devletin kurulmasını, Kıbrıs’ın üç ayrı bölgeye ayrılmasını, –Kuzey ve Güney bölgelerinin dışında Federal devlet organlarının bulunacağı üçüncü bir bölge– ve kendi içlerinde Kuzey’in iki, Güney’in de dört ayrı idari bölgeye ayrılmasını öneriyordu. Yürütme organının her idari bölgeden bir kişi olmak üzere 2 Kıbrıslı Türk ve 4 Kıbrıslı Rumdan oluşan 6 üyelik Federal Konsey tarafından üstlenmesini öneren Waldheim, iki bölgenin yönetiminde kalacak toprak oranının %70 ve %30 olarak tanzim etmişti. Yasama organının her bölgeden seçilecek 10’ar temsilciden oluşan Temsilciler Meclisi ile 10.000 kişiye bir temsilci düşecek biçimde seçilecek olan Senato’dan oluşmasını öngörüyordu. Yurttaşların eşitliğinden yola çıkarak temel hak ve özgürlüklerin uygulanması gerektiğini vurgulayan Waldheim, iki toplumun temsilcilerinden oluşan iki Çalışma Grubunun uygulamada ortaya çıkabilecek olası zorlukları incelemesini tavsiye ediyordu. Adanın askersizleştirilmesini ve sadece polis gücünün bulundurulmasını da öneren Waldheim, ayrıca, Kuzey bölgesinin kalkınması için bir “Kalkınma Fonu” kurulmasını da önerileri arasına almıştı.

Kurt Waldheim’in “Değerlendirme Raporu” iki tarafça da reddedildi. Bir kez daha düş kırıklığına uğrayan Kurt Waldheim daha sonraları Kıbrıs misyonunu “kadri bilinmeyen ve heves kırıcı” olarak değerlendirecekti. (Süha Bölükbaşı, 2001: 325)

Waldheim’in “Değerlendirme Raporu” iki taraf arasındaki temel görüş ayrılıklarını ortaya koyduğu için önemli bir belgedir. Bir tür “uyuşmazlıklar listesi” sayılabilecek belgede şu saptamalar yer almaktadır:

Kıbrıs Rum tarafı “iki bölge (bizonal) Federasyon” kavra-

mına karşı çıkıyor, bunun yerine “Bi-regional” kavramını kullanmayı tercih ediyor.

Benzer biçimde, Federasyon’un sahip olacağı iki “federe devlet” yerine “iki eyalet” sözcüğü kullanıyor.

Kıbrıs Türk tarafı Kıbrıs Türk federe devletinin Türkiye’de temsilci (büyükelçi) bulundurmasını ve üçüncü ülkelerle kültür ve diğer alanlarda anlaşma hakkına sahip olmasını istiyor. Kıbrıs Rum tarafı buna itiraz ediyor.

Askersizleştirme konusunda da derin görüş ayrılıkları var. Kıbrıs Rum tarafı adanın tamamen askersizleştirmesini istiyor ve Waldheim’in bu doğrultudaki önerisine sahip çıkarken, Kıbrıs Türk tarafı bu konuyu Türkiye’nin garantörlük haklarına bağlıyor.

Kıbrıs Rum tarafı yurttaşların serbest dolaşım, yerleşim ve mülk edinme haklarının derhal uygulanmasını isterken, Kıbrıs Türk tarafı bu hakların uygulanmasının ertelenmesinden yana tavır alıyor.

Yürütme organı için Kıbrıs Rum tarafı Başkanlık Sistemi (Başkan Kıbrıslı Rum, Başkan Vekili Kıbrıslı Türk) önerirken, Kıbrıs Türk tarafı Waldheim’in önerdiği “Federal Konsey” modelini benimsiyor ve dönüşümlü başkanlık sistemiyle Kıbrıslı Türklerin de yürütmenin başı olabilmesini savunuyor.

1 Ocak 1982 tarihinde Kurt Waldheim görev süresi dolduğu için görevden ayrıldığında, taraflar arasında yukarıda belirtilen görüş ayrılıklarından ötürü Kıbrıs görüşmeleri tam bir açmaz içindeydi.

PEREZ DE CUELLAR GİRİŞİMLERİ

Kurt Waldheim’dan sonra BM Genel Sekreteri seçilen Perez de Cuellar, Kıbrıs konusunu iyi bilen bir diplomattı. Yıllarca BM Genel Sekreteri’nin Kıbrıs Özel temsilcisi olarak gö-

rev yapmıştı ve Kıbrıs sorununun bütün boyutlarına hâkimdi. Perez de Cuellar, Waldheim'in "Değerlendirme Raporu"ndan yola çıkarak 8 Ağustos 1983 tarihinde taraflara iki farklı çözüm çerçevesi içeren "Göstergeler" sundu. Yürütme, Yasama ve Toprak konularını içeren "Cuellar Göstergeleri" şöyleydi:

Yürütme:

Federasyonun Güney Eyaletinin başına seçilen kişi Cumhurbaşkanı, Kuzey Eyaletinin başına seçilen ise Cumhurbaşkanı Yardımcısı olacak. İki eyaletin Federal yürütme organına katılımı Güneyin (Kıbrıslı Rum) %60, Kuzeyin (Kıbrıslı Türk) %40 oranında olacak.

Güney ve Kuzey eyaletlerinin seçilmiş başkanları, dönüşümlü olarak biri Cumhurbaşkanı diğeri de hükümetin başı (başbakan) olarak görev yapacak. Federal yürütme organına katılım %70 Kıbrıslı Rum, %30 Kıbrıslı Türk oranında olacak.

Yasama:

Federal Devletin Temsilciler Meclisi ve Senato olmak üzere iki Parlamentosu olacak. Temsilciler Meclisine eyaletler nüfus oranlarına göre temsilci gönderirken, Senato'da iki eyalet eşit sayıda temsilci bulunduracak.

Federal Devletin Temsilciler Meclisi ve Senato olmak üzere iki Parlamentosu olacak. Temsilciler Meclisine Kıbrıs Türk toplumu %30 Kıbrıs Rum toplumu da %70 oranında temsilci gönderirken, Senato'da iki eyalet de eşit sayıda temsilci bulunduracaklar.

Toprak:

Kuzey Eyaletinin toprak oranı %23, Güney Eyaletinin ise %77 olacak

Kuzey Eyaletinin toprak oranı %30, Güney Eyaletinin ise %70 olacak.

Perez De Cuellar'ın önerileri ne Rauf Denктаş, ne de Spiros Kiprianou tarafından kabul edildi. Kiprianou'nun "evet ama..." şeklindeki belirsiz tavrını protesto eden Dışişleri Bakanı Nikos Rolandis, Kiprianou'yu "evlenmek isteyen ama gelini beğenmeyen damada" benzetererek görevinden istifa etti. Spiros Kiprianou'nun net olmayan tavrı bir yandan kendisini Cumhurbaşkanlığına seçtiren AKEL'in olumlu yaklaşımı, diğer yandan 1981'den beri Yunanistan'ı yöneten PASOK lideri Andreas Papandreou'nun olumsuz tavrından kaynaklanıyordu. Papandreou'ya göre Türk askerleri Kıbrıs'tan çekilmedikçe, iki toplum arasında "anlamalı" görüşmeler yapılamazdı. Aynı devlet ilan etmek için hazırlıklarını sürdüren Rauf Denктаş ise Waldheim'ın girişiminin başarısızlığa uğramasından sonra görüşmelere başlamak için birtakım önşartlar ileri sürüyor, Kıbrıs Türk toplumunun "Kıbrıs Türk halkı" olarak tanınmasını ve "Kıbrıs'ta eşit siyasi statüye sahip iki ayrı halkın" varlığının kabul edilmesini istiyordu.

Spiros Kiprianou ve Andreas Papandreou'nu olumsuz tavırları, Türk tarafına, özellikle Rauf Denктаş'ın 1974'ten beri ısrarla istediği, ayrı devlet ilanı yönünde adım atma fırsatı yaratmıştı. Nitekim 15 Kasım 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ilan edildi.

KKTC'NİN İLANI

Rauf Denктаş, 1983 yılında, siyasete adım attığı günden beri Pantürkçü hayallerini süsleyen ve 1974'ten itibaren üzerinde tutkuyla çalıştığı ayrı devlet fikrini hayata geçirmeye karar verdi. Denктаş o tarihe kadar basına yaptığı düzenli açıklamalarla ayrı devlet ilanını sık sık gündeme getirerek Türk hükümet-

lerini bu yönde adım atmaya zorluyordu. Hükümet yetkilileri, örneğin Dışişleri Bakanı İlder Türkmen, *“Denktaş’ın son açıklamaları beklediğimiz açıklamalar değildir”* veya Savunma Bakanı Haluk Bayülken, *“şu sırada bir takım sansasyonel ve heyecan yaratacık beyanlar vermenin doğru olduğuna inanmıyoruz”* diyerek rahatsızlıklarını dile getiriyorlardı. (Meltem Onurkan Samani, 1999: 112) Denktaş ise çalışmalarına durmaksızın devam ediyordu. Yapılan hazırlıklar iki boyutluydu: 1) Türkiye’de uygun bir ortamın oluşmasını beklemek. 2) Federasyoncu Kıbrıs Türk muhaliflerinin direncini kırmak için muhalif partiler içinde “hücre çalışmasını” tamamlamak. Denktaş, bu süreci kendi sözleriyle şöyle özetliyor: *“Önemli olan bu yola çıkmaktı. Yıllarca bu yolda değildik. Ama bu meramı anlatmak da güç oldu. Bu nedenle bu kararda olduğumuzu ve bunu yapmak istediğimizi ben kendi arkadaşlarıma söyledim. O inandığım arkadaşlarımda da siyasi partilerde inandıkları arkadaşları vardı. İşte onlar kanalıyla partilerde bir hücre çalışması yaptık. Bu hücrelerden ‘tamamdır’ cevabını alıp ‘Bağımsızlığa gidelim’ dendiği ve biz de bütün hazırlıklarımızı, hatta bildirilerimizi tamamladıktan sonra iş zamanlama meselesine kalmıştı. Zamanlama da şöyle yapıldı: Türkiye’de bir hükümet gidecek bir hükümet gelecek!.. Giden bize ne derse etkisiz olacaktı. Gelen ise ‘emrivakiyi’ bulacak. Bundan daha iyi bir zamanlama olamazdı.”* (Erten Kasımoğlu, 1991: 186)

Gerçekten de, 15 Kasım 1983 tarihinde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edildi ve yeni kurulan Turgut Özal hükümeti bu “emrivaki” ile baş başa kaldı. Nitekim Başbakan Turgut Özal KKTC’nin ilanından duyduğu rahatsızlığı saklamıyordu. Bu konuda Büyükelçi Ercüment Yavuzalp’ın tanıklığı oldukça aydınlatıcıdır: *“Benimle yaptığı görüşmelerde, özellikle kararın zamanlamasından sık sık şikâyet ediyordu. Beni daha yeni tanımış*

olmasına rağmen, hemen her temasımızda yeni bir hükümetin iktidarı devralmak olduğu bir dönemde kendisinin bir oldu-bitti ile karşı karşıya bırakıldığından, kendisine danışılmak lüzumu duyulmadan alınmış olan böyle önemli bir kararın uluslararası planda yarattığı kaçınılmaz sorunların göğüslenmesi sorumluluğunun üzerine yıkılmış olduğundan duyduğu sıkıntıyı acı bir şekilde ifade ediyordu.” (Ercüment Yavuzalp, 1996: 230)

Türk hariciyecisinin uyarılarıyla ve biraz da ayrı devlet ilânına tepkileri yumuşatmak için bağımsızlık metnine bir takım “ek maddeler” konularak “federasyondan vazgeçilmediği” vurgulanmış, hatta KKTC’nin ilanının “federal çözümü hızlandıracak bir hamle” olacağı dile getirilmişti ama buna kendileri de inanmıyordu. Nitekim Rauf Denktaş yıllar sonra, 19 Kasım 2008 tarihinde, *Kıbrıs Postası*’na yazdığı bir yazıda bu gerçeği itiraf edecekti: “KKTC’nin ilânında yapılan açıklamanın sonunda KKTC’nin ilânı Federal bir çözümü dışlamıyor, hatta buna yardımcı da olur şeklindeki izahtan maksat ‘iki kesimli’ olarak düşünülen federal çatının iki devletli de olabileceğini vurgulamaktı.”

“Emrivaki” sadece Türkiye hükümetine karşı değil, Kıbrıslı Türk muhaliflere karşı da yapılmıştı. Denktaş ayrı devlet ilanından bir gece önce saraya çağırdığı parti yetkililerine “şu andan itibaren Kuzey Kıbrıs’ta, bütün iç ve dış telefon bağlantılarının kesildiğini, yarın sabah bağımsızlık ilan edileceğini” söylemişti. Sözlerinin sonunda da “ayrı devlet ilanından yana oy vermeyecek olanların oluşacak yeni siyasi ortamda yer alamayacaklarını” hatırlatmayı da ihmal etmemişti.

KKTC’nin ilanı bir yandan Denktaş’ın hayallerine bir adım daha yaklaşması anlamına gelirken, diğer yandan da bir iç politika manevrası olarak düşünülmüştü. Hatta 1974’ten sonra izlenen siyasetin KKTC kurulmadan KKTC varmış gibi dü-

zenlendiği düşünülürse, iç politika kaygılarının daha ağır bastığını söyleyebiliriz. 1975 yılında kurulan KTFD Anayasası'na göre Federe Devlet'in başkanı ancak iki dönem için seçilebiliyordu ve Denктаş ikinci dönemini tamamlamak üzereydi. Türkiye'nin asker-sivil güçlerinin Kıbrıslı Türkler arasında güvendiği "tek adam" artık siyaset sahnesinden mecburen ayrılmakla karşı karşıyaydı. İşte KKTC'nin ilanı ve hazırlanan yeni anayasa Rauf Denктаş'ın siyasi ömrünü uzatmaya yarayacak şekilde düşünülmüştü. KKTC'nin kurulmasında son derece etkili olan dönemin Türkiye Dışışleri Bakanı İlter Türkmen bu gerçeği yıllar sonra itiraf etti. 26 Temmuz 2008 tarihli *Hürriyet* gazetesinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "*Unutulmamalıdır ki, KKTC'nin kurulması ile güdülen bir gaye de Denктаş'ın Cumhurbaşkanlığının devamını sağlamaktı. Bağımsızlıktan önceki Federe Devlet Anayasası seçilmesine imkân vermiyordu. KKTC'nin kurulması ile kabul edilen yeni anayasa bu olasılığı açmıştır.*"

KKTC'nin ilanı uluslararası topluluk tarafından tepkiyle karşılandı. BM Güvenlik Konseyi 18 Kasım 1983 tarihinde aldığı 541 sayılı kararla ayrı devlet ilanını "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurucu Anlaşmalarına ve Garanti Anlaşmasına aykırı olduğu için hukuken geçersiz" ilan etti ve KKTC'nin ilanının geri alınmasını talep etti. Ayrıca, bütün devletlere çağırı yaparak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermelerini istedi.

SPIROS KIPRIANOU

ÇERÇEVE ANLAŞMASINI REDDEDİYOR

KKTC'nin ilanından sonra BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar, İyi Niyet misyonu çerçevesinde çözüm girişimlerini sürdürdü ve 1984 yılının Eylül ayında Denктаş ile Kiprianou'yu

“dolaylı görüşmeler” yapmak üzere New York’a davet etti. Denктаş ile baş başa görüşmek istemeyen Kiprianou’yu tatmin etmek için dolaylı yapılan bu görüşmeler, liderlerin ayrı ayrı odalarda oturması ve Genel Sekreter’in odalara girip çıkarak arabuluculuk yapması şeklinde sürdürölüyordu. O yılın Aralık ayında tamamlanan dolaylı görüşmelerden sonra Perez de Cuellar, 17 Ocak 1985 tarihinde liderleri New York’ta biraraya gelmeye ve ortaya çıkan Çerçeve Anlaşmasını imzalamaya davet etti.

Bu arada, Amerika Başkanı Ronald Reagan’ın Kenan Evren nezdinde yaptığı girişimler sonuç vermiş ve Rauf Denктаş Kenan Evren’in uyarıları karşısında esnemek zorunda kalmıştı. Denктаş, dönüşümlü başkanlık talebinden vazgeçtiği gibi, toprak konusunda da %30’un altına inmeyi kabul etmişti. (Bahçeli 1990: 119)

Perez de Cuellar’ın hazırladığı Çerçeve Anlaşmasına göre, Federal Kıbrıs Cumhuriyeti devletinin tek uluslararası kişiliği olacak ve merkezî hükümete bırakılan yetkiler devletin egemenliği ve birliğini sağlayacak şekilde düzenlenecekti. Kıbrıs’ta iki toplumdan oluşan “tek halkın” yaşadığı vurgulanıyor, geçici hükümet kurulmadan önce Kıbrıs’ta bulunan Türk askerlerinin ve “yerleşiklerin” adadan ayrılmasının takvime bağlanması öngörölüyordu. Kıbrıslı Türkler Senato’da %30 oranında temsil edilecek, Maraş bölgesi önceden saptanan bir tarihte BM’ye devredilecek, üçlü özgürlüklerin uygulanmasını ele alacak çalışma grupları kurulacaktı.

New York zirvesi hazırlıkları sürerken son derece olumlu bir hava esiyordu. Yunanistan başbakanı Andreas Papandreou, “*Türk tarafının yaşayabilir ve adil bir anlaşma doğrultusunda ileri adımlar attığına kuşku yoktur*” derken, Perez de Cuellar iki liderin New York’ta onurlu bir anlaşma imzalayacaklarından

söz ediyordu. Ne var ki, beklenen olmadı. Spiros Kiprianou New York'a Çerçeve Anlaşmasını imzalamaya değil, görüşmeleri sürdürmeye geldiğini iddia etti. Rauf Denktaş ise çözüm taslağını olduğu gibi imzalamaya hazır olduğunu ve Çerçeve Anlaşma'sının virgülüne dahi dokunulmasına karşı olduğunu belirtti. Sonuçta, Spiros Kiprianou Çerçeve Anlaşması'nı imzalamayı reddetti ve bir fırsat daha uçup gitti. Denktaş yıllar sonra, Kiprianou'nun "hayır" diyeceğini bildiği için kendisinin "evet" dediğini açıklayacaktı.

Perez de Cuellar 1985 yılının Nisan ayında ilkinden küçük farklılıklar içeren yeni bir çözüm taslağı sundu ama bu kez de Türk tarafı önerileri reddetti. Bir hamle daha yapmaya karar veren Perez de Cuellar, 29 Mart 1986 tarihinde, yeni bir çözüm taslağı hazırladı. Ne var ki, bu girişim de başarısız oldu. Kıbrıs Rum tarafı üç özgürlüğün hiçbir kısıtlama olmadan uygulanması, Türk askerleri ve "yerleşiklerin" adadan ayrılması ve Garantiler konusunda tatmin olmadığı için taslağı reddetmişti. (Hacikiriakos ve Hristofors, 1996: 140)

VASILIOU-DENKTAŞ GÖRÜŞMELERİ

1988 yılında seçimlere bağımsız aday olarak giren Yorgos Vasiliou AKEL'in desteğiyle Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazandı ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olarak göreve başladı. Vasiliou, Spiros Kiprianou'dan farklı olarak Kıbrıs Türk tarafı ile derhal görüşmelere başlayarak erken zamanda çözüm bulmak istediğini söylüyor ve dünya kamuoyunu ikna etmek için de "çözüm-dün" ifadesini kullanıyordu. Gerçekten de kısa bir süre sonra BM harekete geçerek iki lider arasında görüşmeleri yeniden başlattı.

Denktaş ile Vasiliou 24 Ağustos 1988 tarihinde BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar'ın davetlisi olarak Viyana'da bi-

raraya geldiler ve Güvenlik Konseyi kararları ve Yüksek Düzey anlaşmaları temelinde 1 Haziran 1989 tarihine kadar  z m bulmak üzere görüşmeleri başlatmaya karar verdiler. İlk toplantı 16 Eylül 1988 tarihinde Ledra Palace'ta gerçekleşti. Rauf Denktaş daha ilk buluşmada ‐iki devletli  z m‐ niyetinde olduğunu bütün içtenliğiyle Vasiliou'ya belirtti ve iki ayrı devletin varlığından söz ederek konfederal bir düzen istediğini ortaya koydu. Vasiliou ise bunun 1977 ve 1979 yıllarında imzalanan Yüksek Düzey anlaşmalarıyla bağdaşmadığını iddia edince, Rauf Denktaş'tan şu yanıtı aldı: ‐Siz Rumlar her zaman birkaç yıl geriden geliyorsunuz ve yeni gerçekliklerin olduğunu görmüyorsunuz. 1977 ve 1979'da devletimiz yoktu.‐ Vasiliou, devamla, görüşmelere  n koşulsuz ve BM Güvenlik Konseyi kararları ve Yüksek Düzey anlaşmaları temelinde başlamak üzere mutabakat sağlandığında ısrar edince, Denktaş bu kez de ‐Biz bu kararları kabul etmiyoruz‐ dedi ve şöyle devam etti: ‐şunu anlamalısınız ki, iyi niyetle  z m bulmak için gayret sarfetmeliyiz. Biz, Süper G  lerin dış baskısı sonucu Anavatanların bize dayatacağı bir  z me karşıyız.‐ (Yorgos Vasiliou, 2007: 397)

Ağustos 1988-Haziran 1989 tarihleri arasında yapılan birinci tur Denktaş-Vasiliou görüşmelerinde hiçbir ilerleme sağlanamadı. Bunun  zerine BM Genel Sekreteri görüşmelerde tarafların düşünce ve arayışlarına esin kaynağı olsun diye 25 Temmuz 1989 tarihinde ‐Food for Thought‐ (Düşünce Besini) adını verdiği bir dizi öneride bulundu. Rauf Denktaş bu  nerileri tepkiyle karşıladı ve daha önce Spiros Kiprianou'nun yaptığı gibi, Genel Sekreter'in öneri sunma hakkının olmadığını ileri sürdü. Vasiliou ise bu  nerileri tartışma zemini olarak kabul etti.

Perez de Cuellar'ın ortaya koyduğu fikirler, Federal Kıbrıs Cumhuriyeti'nin iki toplumlu-iki bölgeli olmasını, toplumların

kendi bölgelerinde net bir nüfus çoğunluğuna sahip olmalarını ve mülkün çoğunu da ellerinde bulundurmalarını öngörüyordu. Federal devlete bırakılacak yetkiler belirlendikten sonra geri kalan yetkilerin federe devletlerde kalması, federe devletlerin eşit siyasi statüsünün olması ve federe devletlerin anlaşması halinde zaman içinde merkezî devletin yetkilerinin artırılabilmesine yer veriliyordu. Federal devletin tek uluslararası kişiliği olacak, ancak federe devletler kendi yetki alanları dâhilinde ve federal hükümetin politikalarıyla çelişmemek kaydıyla başka devletlerle anlaşma imzalayabileceklerdi. Temsilciler Meclisi'nde %30 ve %70 oranlarıyla temsil edilecek olan toplumlar, Senato'da eşit sayıda temsilci bulunduracaklar ama bu organların çalışabilmesi için aranan yeterlilik sayısı, ayrı etnik çoğunluğa dayanacaktı. Ayrıca, iki tarafın üzerinde anlaşacağı bazı yaşamsal konularda iki kurumda da ayrı ayrı çoğunluk sağlanmadan karar alınamayacaktı. Cumhurbaşkanı bütün halkın katılacağı oy verme işlemi ile seçilirken, cumhurbaşkanı yardımcısı cumhurbaşkanının seçildiği toplumdan değil, diğer toplum tarafından seçilecekti. Bakanlar kurulu 3 Kıbrıslı Türk ve 7 Kıbrıslı Rumdan oluşacak, içişleri, savunma ve ekonomi bakanlıklarından biri mutlaka Kıbrıslı Türklere ait olacaktı. Dış politikanın iki tarafın anlaşmasıyla uygulamaya konması ve cumhurbaşkanı ile dışişleri bakanının aynı toplumdan gelmemesi de yapılan öneriler arasında yer alıyordu. Bakanlar Kurulunun dış politika, savunma, bütçe, güvenlik ve vergilendirme konularında alacağı kararlarda "ağırlıklı oy" sistemi uygulanacak, üç özgürlükler yani yerleşim, dolaşım ve mülk edinme özgürlükleri, Denктаş-Makarios anlaşması çerçevesinde ele alınacak, geçmişte öteki topluma karşı şiddet eylemlerinde bulunanlar bu haklardan yararlanmayacaktı. Federal devletin yurttaşlığı tek, egemenliği ise birleşik olacaktı. Garanti

anlaşmasının gözden geçirilerek çağdaştırılacak ve bu anlaşmadan doğan hakların kullanılması BM Şartına uygun ve Federal Kıbrıs Cumhuriyeti yurttaşlarının haklarına hanel gelmeyecek şekilde olacaktır. Toprak ayarlamasının önemli sayıda Kıbrıs Rum göçmeninin Kıbrıs Rum Federe Devleti idaresi altında mal ve mülklerine geri dönecek biçimde yapılması, Kıbrıs Türk Federe Devletine yerleşecek Kıbrıs Rum sayısının belirlenmesi ve geri kalanların tazminat yoluyla tatmin edilmesi öneriliyor, adanın askersizleştirilmesi temel amaç olarak belirtiliyor ve nihai anlaşmanın Kıbrıslı olmayan bütün askerlerin –İttifak Anlaşmasıyla adada üslenenler hariç– adadan ayrılmasını takvime bağlaması öngörülüyordu.

Perez de Cuellar biçimsel anlamda bir plan oluşturmayan fikirlerini iki tarafın bu fikirlerden yararlanarak uzlaşma arayışlarını kolaylaştırmak amacıyla sunmuştu. Ne var ki, Türk tarafı bu fikirleri tartışma zemini olarak bile kabul etmiyordu.

26 Şubat 1990 tarihinde New York'ta yeniden başlayan görüşmelerde Rauf Denktaş görüşmelere devam etmek için iki şart ileri sürdü: 1) Kıbrıs Türk toplumu ayrı bir "halk" olarak kabul edilmeli, 2) Kıbrıs Türk halkının ayrı self-determinasyon hakkı tanınmalı. Bu şartların kabul edilmesi mümkün değildi. 1974 Temmuzundan sonra "iki muhtar idareden" yola çıkan Türk tarafı, giderek "iki-yönetimli-iki toplumlu" çözüme, daha sonra ise "iki-halklı iki-devletli" çözüm formülüne doğru evrilmiş, konfederal bir devlet arayışına yönelmişti. Denktaş, kendi imzaladığı 1977 ve 1979 Yüksek Düzey anlaşmalarını artık açıkça yok sayıyordu. Genel Sekreter Perez de Cuellar sonunda görüşmelerin Denktaş'ın tutumu yüzünden açmazla girdiğini açıkladı. Güvenlik Konseyi 649 sayılı kararıyla görüşmelerin Yüksek Düzey anlaşmaları temelinde devam etmesi için taraflara çağırıda bulundu.

Yorgos Vasiliou iktidara geldikten sonra bir yıl içinde dünya kamuoyunu çözüm isteyen taraf olduğuna ikna etmiş, Rauf Denktaş giderek zor duruma düşmeye başlamıştı. New York görüşmelerinin başarısızlığa uğramasında esas sorumlu olarak Rauf Denktaş'ın görülmesi, Kıbrıs Rum tarafına yeni arayışlara yönelmek için iyi bir fırsat yaratmıştı. Yorgos Vasiliou, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Avrupa Birliği üyesi yapacak olan süreci başlatmak üzere düğmeye bastı ve 4 Haziran 1990 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyelik için başvuruda bulundu. Vasiliou, bu kararı verirken Denktaş'ın tutumundan nasıl yararlandığını yıllar sonra anılarında şu sözlerle dile getirecekti: *"Bunun (AET'ye üyelilik müracaatının) tam da zamanı olduğunu düşünüyordum. Denktaş'ın New York'ta sergilediği tavır, Kıbrıs sorununa olumsuz yansımaları olmadan, bize üyelğe başvurma fırsatını vermişti."* (Yorgos Vasiliou, 2007: 144) Türk tarafının bütün itirazlarına rağmen, AET Kıbrıs'ın üyelğe başvurusunu incelemeye değer buldu ve 17 Eylül 1990 tarihinde Komisyon bu doğrultuda karar aldı. Bu, Kıbrıs Rum tarafının ilk somut başarısı ve üyelğe giden yolda atılmış ilk önemli adım oldu.

1991 yılında toplumlararası görüşmelerde durağanlık devam ederken, yeni dış politika açılımları peşinde olan Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ABD Başkanı Bush ve Yunanistan Başbakanı Mitsotakis arasında Kıbrıs sorununun çözümü konusunda mutabakat sağlandı. Turgut Özal, Kıbrıs konusunda pragmatik yaklaşımlar sergilemekten yanaydı. Örneğin bir açıklamasında şöyle diyordu: *"Türk kamuoyunu meydana getiren merkezler de, karar mekanizmaları da belli bir düşüncenin sahibi değildir. Bu krizin 'milli dava' adı altında yıllarca saklanması yanlıştır. Burada da siyasi cesaret şart. Çözümünden kaçmak ve kalıcı çıkış yolu aramamak çözüm değildir."* (Ali Faik De-

mir, 2007: 620) Eylül 1991 de ise, “Kıbrıs’a her yıl 250 milyon dolardan fazla para harcanyor” diyordu. Ne var ki, Turgut Özal’ın pragmatist açılımları sonuç alıcı olmadı. Özellikle Mesut Yılmaz’ın Başbakanlık koltuğuna oturması ve popülist bir yaklaşım sergilemesi, sorunun çözümsüz kalmasında etkili oldu. Nitekim bizzat Turgut Özal’ın ABD Başkanı Bush nezdinde verdiği taahhütler sonrasında oluşan iyimser havaya rağmen, 11 Eylül 1991 tarihinde Paris’te biraraya gelen Mesut Yılmaz ve Konstantinos Mitsotakis buluşması tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Türkiye’nin Kıbrıs politikasında yapacağı yeni açılımlarla karşılaşacağını uman Mitsotakis, karşısında “Denktaş’tan farksız bir Mesut Yılmaz” buldu. (Yorgos Vasiliou 2007: 183) Mitsotakis, Mesut Yılmaz’ın kendisine, ima yoluyla, politika değiştirmesinin nedeninin Denktaş’ın kamuoyu önünde hükümetini “Kıbrıslı Türkleri satmakla” suçlamasından çekinmesi olduğunu, bunun da seçimlere olumsuz yansıyacağından korktuğunu ifade ettiğini ileri sürdü. (Yorgos Vasiliou 2007: 183)

Aslında bu değerlendirme pek de yanlış sayılmazdı. Nitekim Kıbrıs sorununda üst üste düş kırıkları yaşayan Perez de Cuellar, yıllar sonra yazdığı *Pilgrimage for Peace* adlı anı kitabında, hiçbir Türk hükümetinin “Kıbrıs Türk toplumunu tehlikeye attığı” şeklinde gösterilecek bir anlaşmayı Denktaş’a dayatmasının politik bedelini ödemek istemediğinden söz edecek ve bu yüzden “kuruluşları itibarıyla kırılgan olan Türk hükümetlerinin Denktaş’ı kontrol edebilecek durumda olmadığını” belirtecekti. Cuellar, 1990’lı yılların başında kaleme aldığı kitabında, büyük bir isabetle Kıbrıs’taki mevcut durumun Kıbrıs Türk toplumunda liderlik değişimi yaşanana kadar devam edeceğini, böyle bir değişikliğin ise “ancak önümüzdeki yüzyılda (21. yüzyılda) gerçekleşebileceğini” de öngörecekti.

Bu noktada bir gerçeğin daha altını çizmek gerekiyor. Turgut Özal'ın, iş çevrelerinin de desteğini alarak, gerek Kıbrıs konusunda gerekse Türk-Yunan ilişkilerinde yapmak istediği açılımlar, bir yanda büyük burjuvazi ve siyasal iktidar diğer yanda asker ve sivil bürokrasinin ulusal çıkar algılamaları arasında bir çatışma yaşanmasına yol açmıştı. (İlhan Uzgel, 2004: 438) Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Özal'ın politikalarına karşı çıkması ve Rauf Denктаş ile aynı görüşleri paylaşması, Turgut Özal'ın girişimlerinin sonuçsuz kalmasında önemli rol oynamıştı.

Perez de Cuellar'ın görevden ayrılma süresi gelip çattığında bütün çabalarına rağmen Kıbrıs görüşmeleri tam bir açmaz içindeydi. Güvenlik Konseyi'ne sunduğu son raporunda, *"1975 yılından beri çözüm için şahsen uğraştığım Kıbrıs sorununun çözümsüz kalmasından ötürü duyduğum düş kırıklığını saklamak istemiyorum"* diyecekti.

BUTROS GALI VE "GALI FIKIRLER DİZİSİ"

1992 yılında Butros Butros Gali BM Genel Sekreteri seçildi ve Kıbrıs sorununun çözümü için yoğun bir çaba içine girdi. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması gibi tarihsel değişikliklerin yaşandığı bir dönemde çözüme ulaşmak daha kolay görülüyordu. ABD'nin Güvenlik Konseyi'nde egemen ülke konumuna gelmesi, Konsey'in Kıbrıs sorununa daha iddialı bir şekilde müdahale etmesini de beraberinde getirmişti. (Süha Bölükbaşı 2001: 333) Bunun en açık kanıtı Güvenlik Konseyi'nin 10 Nisan 1992 tarihinde aldığı 750 sayılı karardı. "Karar, Genel Sekreter'in Konsey'in müzakereler hakkında bilgilendirilmesini ve "gerektiğinde Konsey'in doğrudan desteğini aramasını" şart koşmasıyla, önceki kararlardan farklıydı". (Süha Bölükbaşı 2001: 333-334)

Butros Gali işe Kıbrıs sorununun çözümü için "Fikirler Di-

zisi” hazırlamakla başladı ve sorunun çeşitli yönlerini kapsayan fikirleriyle birlikte toprak konusunda bir de harita önerdi. Güvenlik Konseyi’ne sunduğu raporda, 1991 yılında yayımlanan 716 sayılı karara gönderme yapan Butros Gali, Kıbrıs sorununun çözümünü “iki siyasi eşit toplumun oluşturacağı bir Kıbrıs devleti temelinde” olacağını belirterek, Güvenlik Konseyi’nin “siyasi eşitlik” kavramına getirdiği yorumu tekrarladı. Buna göre, “her ne kadar siyasi eşitlik federal hükümet ve yönetime aritmetik eşitlik temelinde katılım anlamına gelmiyorsa da, siyasi eşitliğin çeşitli biçimlerde yansımaları bulması şarttır: Kıbrıs devletinin federal anayasasını onaylamak veya değiştirmenin ancak iki toplumun ayrı ayrı onayı ile mümkün olması, federal hükümetin bütün karar alma süreçlerine ve kurumlarına iki toplumun etkin biçimde katılması, federal hükümetin toplumlardan birinin çıkarı aleyhine karar alma yetkisinin bulunmaması, iki federe devletin eşitliği ve aynı yetki ve fonksiyonlara sahip olmaları.”

Yukarıdaki siyasi eşitlik tanımlaması BM’nin bütün Kıbrıs girişimlerine temel oluşturacak son derece önemli bir tanımlamaydı. Nitekim sadece “Gali Fikirler Dizisi” değil, daha sonra hazırlanacak Annan Planı da aynı eşitlik anlayışına dayanacaktı.

Gali Fikirler Dizisi, BM’nin o tarihe kadar önerdiği diğer önerilerden pek farklı sayılmazdı. Kıbrıs’ta, yukarıda tanımlandığı anlamda siyasi eşitlik temelinde tek egemenliği, tek uluslararası kişiliği ve tek yurttaşlığı olan federal bir devlet kurulması, tarafların kendi bölgelerinde nüfusun çoğunluğunu oluşturması ve mülkiyetin çoğunu elinde bulundurması, federal yönetime iki toplumun da etkin biçimde katılımları, karar alma süreçlerinde ortaya çıkacak olası sorunları çözmek için bir mekanizmanın kurulması, çözümden sonra Kıbrıslı olma-

yan askerlerin adadan çekilmesi, Garanti ve İttifak Anlaşmalarının tamamlanması (genişletilmesi), önemli sayıda Kıbrıslı Rum göçmenin Kıbrıs Rum Federe devletinin yönetimi altında yaşayacak biçimde malına-mülküne geri dönmesi vs. öneriliyordu.

Gali Fikirler Dizisi'nde yeni ve son derece önemli olan bir nokta vardı ki, daha sonraki gelişmeler göz önüne alındığında, bu "yeni unsurun" önemi çok daha iyi anlaşılabilir. Butros Gali, *"Kıbrıs'ın Avrupa Topluluğuna katılımı toplumların ayrı ayrı yapacakları referandumlarla onaylanmalıdır"* şeklinde bir öneri yapmıştı. Bu öneri, Kıbrıs'ın AB üyesi olup olamayacağını açıkça Kıbrıs Türk toplumunun iradesine bağlıyordu. Ne var ki, ne Kıbrıs Türk liderliği, ne de Türk hariciyesi bu öneriden yararlanma yoluna gitti ve Gali Fikirler Dizisinin özüne karşı olumsuz bir tavır takınarak çok önemli bu fırsatı harcamış oldular.

18 Haziran 1992 tarihinde New York'ta başlayan dolaylı görüşmelerden önce Rauf Denktaş ile biraraya gelen Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi temsilcisi, statükonun devam edemeyeceğini vurguladılar ve "toprakların şimdiki gibi adaletsiz dağılımının sürdürülemeyeceğinin" altını çizdiler. (Süha Bölükbaşı 2001: 334) Bu, Güvenlik Konseyi'nin Türk tarafından toprak konusunda esaslı "tavizler" beklediği anlamına geliyordu.

İki aya yakın bir süre devam eden dolaylı görüşmeler 14 Ağustos 1992 tarihinde tamamlandı. Butros Gali Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporda Rauf Denktaş'ın toprak konusunda %29+ formülünü benimsediğini, ancak ortaya koyduğu somut önerilerin Gali Fikirler Dizisi'nde önerilen toprak ayarlamasına yakın olmadığı belirtiliyor ve Türk tarafını bu konuda gerekli iradeyi sergilemeye davet ediyordu. Raporda, Kıbrıs Rum göçmenlerin geri dönüşü ve mülkiyet konularının

da Denктаş'ın ilke olarak bu hakları kabul ettiği, ancak "pratik zorlukların dikkate alınması" şeklinde ortaya koyduğu görüşlerin bu hakları ortadan kaldıracak biçimde olamayacağı belirtiliyordu. En önemlisi, Butros Gali Ekim ayında yeniden başlayacak olan görüşmelerde çözüm bulunmaması halinde Güvenlik Konseyi'nin Kıbrıs sorununun çözümü için "alternatif yollar" denemesi gerekebileceğini vurguluyor ve BM Şartının (Anlaşmasının) 7. maddesi çerçevesinde ambargo veya müdahale gibi alternatiflerin devreye sokulabileceğini ima ediyordu.

28 Ekim'de yeniden başlayan görüşmelerde ortaya çıkan son durumu ise Butros Gali, Güvenlik Konseyi'ne sunduğu 19 Kasım 1992 tarihli raporunda şöyle değerlendirmişti: *"Kıbrıs Türk tarafı 100 paragraflık Fikirler Dizisi'nin 91'ini kabul ettiğini tekrarladı ve geri kalan 9 paragrafta ortaya çıkan görüş ayrılıklarının Kıbrıs Türk tarafının önem verdiği ve henüz netleşmeyen 7 paragraftan kaynaklandığını"* ileri sürdü. Bu paragraflar şunlardı: yürütmenin yapısı, bakanlar kurulunun yapısı, geçici hükümet, ekonomik farklılıkların giderilmesi, federal devletin Türkiye ile Yunanistan'ın üye olmadığı uluslararası kuruluşlara katılımı, tek egemenliğin uygulanmasından kaynaklanan sorunlar –federe devletler, federal devlet tarafından sınırlandırılmadığı oranda egemendirler görüşüne yer veriliyordu– Kıbrıslı Rum göçmenlerin geri dönüşü konusu ve Fikirler Dizisinde yer alan harita.

Kıbrıs Rum tarafı ise Gali Fikirler Dizisi ve toprak konusunda önerilen haritayı kapsamlı bir çözüm çerçevesine ulaşmak için temel almayı kabul ediyor ve yapılacak olası değişikliklerin iki toplumun da lehine olması şartını ileri sürüyordu.

Butros Gali değerlendirme raporunda kendi gözlemlerine de yer vermiş ve Kıbrıs Türk tarafının "bazı konulardaki tutumunun Fikirler Dizisi çerçevesinin dışında olduğunu" ileri sür-

müştü. Gali ayrıca, Mart 1993'te başlayacak görüşmelere kadar Türk tarafının bu konulardaki görüşlerini gözden geçirip, Fikirler Dizisi çerçevesiyle uyumlu hale getirmesi gerektiğini de vurguluyordu. Bu konuların başında federasyon anlayışı, Kıbrıslı Rum göçmenlerin geri dönüşü ve toprak ayarlaması geliyordu.

GLAFKOS KLIRIDIS FIKIRLER DİZİSİNE SON NOKTAYI KOYUYOR

Butros Gali'nin bütün sorumluluğu Türk tarafına yüklediği ve 1993 yılının Mart ayında başlayacak görüşmelerde Türk tarafının görüşlerini Fikirler Dizisi ile uyumlu hale getirmesinin beklendiği bir dönemde, Kıbrıs Rum toplumunda yaşanan iktidar değişikliği Fikirler Dizisinin sonunu getirdi. Fikirler Dizisine karşı tavırlarıyla bilinen DİKO partisinin desteği ile iktidara gelen Glafkos Kliridis, Gali Fikirler Dizisi temelinde çözüm aramaya karşı çıkacak ve önceliğini Kıbrıs'ın AB üyeliğine vereceğini ve AB üyeliği ile birlikte çözümün "AB Müktesebatı çerçevesinde" aranacağını ileri sürecekti. Nitekim seçimi kazandıktan sonra, 28 Şubat 1993 tarihinde, Temsilciler Meclisi'nde yaptığı konuşmasında "Gali Fikirler Dizisinin Avrupa Birliği ilkeleriyle bağdaşmayan yönlerinin değişmesi gerektiğini" iddia etti. (Pavlos Dinglis, 2006: 424)

Bu koşullar altında Gali Fikirler Dizisi temelinde çözüm arayışlarını sürdürmek mümkün değildi. Nitekim 30 Mart 1993 tarihinde Rauf Denktaş ve Glafkos Kliridis ile biraraya gelen Butros Gali ağırlığı "Güven Arttırıcı Önlemler" paketini görüşmeye verdi ve Fikirler Dizisini rafa kaldırmak zorunda kaldı. Ne var ki, bu konuda da bir arpa boyu yol kat edilmedi. Butros Gali, 1 Temmuz 1993 tarihinde Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporda Güven Arttırıcı Önlemler paketinin kabul

edilmemesinden ötürü üzüntülerini bildirecek ve esas sorumluluğun Rauf Denktaş'a ait olduğunu iddia edecekti.

KIBRIS'IN AB'YE ÜYELİK SÜRECİ TAŞLARI YERİNDEN OYNATİYOR

Kıbrıs Rum tarafı AB üyelik yolunda süratle ilerlerken, Türk tarafı bir yandan iki ayrı devlete dayalı konfederasyondan söz ediyor, diğer yandan da Kıbrıs'ın AB'ye üyelik sürecinin durdurulmasını istiyordu. Oysa Gali Fikirler Dizisi kabul edilseydi, Kıbrıs'ın AB üyeliği bütünüyle Kıbrıs Türk toplumunun iradesine bağlı olacaktı.

Gali Fikirler Dizisinin rafa kaldırıldığı 1993 yılında Avrupa Birliği Kıbrıs'ın 1990 yılında yaptığı üyelik başvurusunu değerlendiren, görüş bildirdi. Buna göre, Kıbrıs AB üyesi olmaya ehil bir ülkeydi. Siyasi sorunun çözümü konusunda ilerleme sağlanmasının bir gereklilik olduğunun altını da çizen AB, bunu resmen bir şart olarak ileri sürmüyordu. 24-25 Haziran 1994 tarihinde Yunanistan'da gerçekleştirilen AB Zirvesinde, bir sonraki genişleme döneminde Malta ile birlikte Kıbrıs'ın da üye yapılacağı açıklandı. Benzer bir karar Essen (Aralık 1994), Cannes (Haziran 1995), Madrid (Aralık 1995) ve Floransa zirvelerinde de (Haziran 1996) alındı. 6 Mart 1995 tarihinde ise AB Dışişleri Bakanları Kıbrıs ile üyelik görüşmelerini 1996 yılında yapılacak hükümetler arası konferanstan sonra, en geç altı ay içinde başlatacağını açıkladı.

AB'nin böyle bir karar almasında Yunanistan çok etkili olmuştu. Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği imzalanabilmesi için Yunanistan'ın da onayı gerekiyordu ve Yunanistan Kıbrıs'ın üyelik görüşmelerine başlamak için kesin bir tarih almadan Gümrük Birliğini onaylamak niyetinde değildi. Yunan hükümeti Türkiye'nin AB'ye doğru atacağı her adımı dolaylı

da olsa Kıbrıs şartına bağlıyor ve veto tehdidinde bulunuyordu. Sonunda Yunanistan'ın tehditleri meyvesini verdi ve Kıbrıs'ın üyelik müzakerelerine başlaması karara bağlandı. 1997 yılının Haziran ayında Komisyon'un Avrupa Parlamentosu'na sunduğu "Gündem 2000"de Kıbrıs'ın ilk genişlemede üye yapılacağı açıkça belirtildi ve 30 Mart 1998 tarihinde de Kıbrıs Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği arasındaki üyelik müzakereleri resmen başladı.

Bu arada, Avrupa Birliği 1996 yılının Aralık ayında Lüksemburg'da gerçekleştirdiği zirvede Türkiye'yi "üyelğe aday ülke" olarak kabul etmeyi reddetmiş ve Türk-AB ilişkileri gergin bir döneme girmişti. Bu gerginlik Türkiye'nin Kıbrıs politikasına da yansdı. O tarihe kadar görüşmelerde dolaylı olarak savunulan ve Rauf Denктаş'ın bütün ısrarlarına rağmen resmî tez olarak ifade edilmeyen iki devletli konfederasyon anlayışı, artık Türkiye'nin resmî Kıbrıs politikası oldu. Türkiye'nin aldığı bu karara, kuşkusuz, en çok Rauf Denктаş sevinmişti: "1997'de TC Hükümeti nihayet gerçekçi bir vizyon ile sahaya indi. (...) Konfederasyon'u gündeme getirdik. (...) 1997'ye kadar TC ile müşterek bir vizyon eksikliği, görüşmeci olarak benim işimi zorlaştırmaktaydı." (Rauf Denктаş, 2000: 397)

Kıbrıs Rum tarafı AB yolunda süratle ilerlerken, Türk tarafı "Kıbrıs'ın AB'ye üye olamayacağını" ileri sürüyor ve KKTC tanınmadan özlü görüşmelere yönelmeyi reddediyordu. Nitekim BM'nin yeni Genel Sekreteri Kofi Annan tarafları 9 Temmuz 1997 tarihinde New York yakınlarındaki Trautbeck'te, daha sonra da 11-15 Ağustos tarihleri arasında İsviçre'nin Glion şehrinde biraraya getirdiğinde, Türk tarafı "KKTC'nin tanınması", "iki-devletli çözüm" ve "Türkiye AB üyesi olana kadar Kıbrıs'ın AB üyeliğinin durdurulması veya dondurulması" şartlarını tekrarlayacaktı. Özellikle "Türkiye üye olmadan Kıb-

rıs üye olamaz tezi” Kıbrıs Rum tarafının kabul edebileceği bir görüş olamazdı. Nitekim Denктаş, Kliridis ile arasında şöyle bir konuşma geçtiğini anlatır: “*Kliridis’e ‘Türkiye’nin AB’ye üyeliği şarttır,’ dedim. Kliridis ise ‘Türkiye’nin üyeliğini de şart koştuğunuzda, bize görüşecek alan bırakmıyorsunuz,’ diye cevap verdi.*” (Rauf Denктаş, 2000: 417)

KKTC’nin tanınması, Kıbrıs’ta iki egemen devletin ortaklığına dayalı konfederal bir düzen kurulması ve Kıbrıs’ın AB’ye üyelik sürecinin durdurulması artık Denктаş ile Türkiye’nin “müşterek vizyonu” olmuştu. Nitekim 6 Ağustos 1997 tarihinde Türkiye ile KKTC arasında bu maddeleri içeren bir deklarasyon açıklandı. Benzer bir deklarasyon da 23 Nisan 1998 tarihinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Rauf Denктаş arasında da imzalandı. Demirel’in “*Bunun altına inmek yoktur*” diyerek imzaladığı ortak deklarasyonda, “*Kıbrıs’ta bugün eşit iki ayrı halk, devlet ve demokratik yönetim mevcuttur. Kıbrıs’taki bu gerçekler ile Kıbrıs Türk halkının egemenlik hakları kabul edilmedikçe kalıcı bir çözüme ulaşamaz*” deniyordu. (Rauf Denктаş, 2000: 432) Böylece, 20 Temmuz 1974 çıkarmasından hemen sonra gerçekleştirilen Birinci Cenevre görüşmelerinde Türk tarafının dile getirdiği “Kıbrıs’ta fiilen iki muhtar idare vardır” tezinden, yavaş yavaş “iki halk, iki ayrı demokratik yönetim ve iki devlet” tezine gelindi.

Rauf Denктаş bu gelişme karşısında elbette mutluydu ama Türk tarafının bu tavrı daha çok Kıbrıs Rum tarafının işine yarıyordu. BM’nin Kıbrıs kararları ve çözüm parametreleri dışında hareket eden bir Türk tarafı, Kıbrıs Rum tarafının AB’ye üyelik sürecinde sona yaklaşmasını iyice kolaylaştırıyordu.

Bu arada, Bosna-Hersek’teki başarısından sonra “diplomasi cambazı” olarak anılan Amerikalı diplomat Richard Holbrook, özellikle Türkiye’nin AB üyeliği yolunda ilerlemesini sağlaya-

bilmek için Kıbrıs sorununa el atmaya karar verdi ve tıkanıklığın aşılması yönünde çaba sarf etmek üzere Kıbrıs'a bir gezi düzenledi. Ne var ki, Holbrook'un girişimleri de hiçbir sonuç vermedi. Türkiye'nin AB üyeliğine sıcak bakmayan Rauf Denктаş'ın katı tavrı, "diplomasi cambazı" karşısında da değişmedi ve sonunda Richard Holbrook kısa süren Kıbrıs misyonunu sona erdirmek zorunda kaldı. Richard Holbrook *"Rauf Denктаş ile çözüm olmaz"* açıklamasını yaparak Kıbrıs'tan el çekerken, ABD hükümeti Türkiye'nin AB'ye üyelik için aday-ülke statüsü elde etmesini sağlamak amacıyla AB ülkeleri nezdinde yoğun bir diplomasi faaliyetine başladı.

1999 yılında son derece önemli gelişmeler yaşandı. Bu yılın ortalarında G8 diye bilinen dünyanın sekiz zengin devleti ilk defa Kıbrıs sorununu gündemlerine aldı. 19-20 Haziran 1999 tarihinde Köln'de biraraya gelen G8 üyeleri, Kıbrıs sorununun çözümünün hem ada sakinlerinin yararına olacağını, hem de bölgede barış ve huzura katkı sağlayacağını vurgulayarak, BM'ye tarafları biraraya getirmek için çağrıda bulundu. Kıbrıslı taraflara da bir çağrı yapan G8, "BM'nin Kıbrıs kararlarını dikkate alarak, önkoşulsuz görüşmelere başlamalarını ve sonuç alınca kadar müzakereleri sürdürmelerini" istedi.

Güvenlik Konseyi 1251 numaralı kararında G8'in girişimini selamlarken, 1250 sayılı kararıyla da tarafların önkoşulsuz olarak görüşme masasına oturmalarını istiyor ve bulunacak çözümün çerçevesini de çiziyordu. Buna göre, tek egemenlik, tek yurttaşlık, tek uluslararası kimlik, çözümün temel ilkelerini oluşturacaktı.

HELSİNKİ ZİRVESİ'NDEN ANNAN PLANI'NA

BM ve G8'in 1999 yılında yaptıkları girişimlerin harekete geçirici olması için, o yılın sonunda gerçekleşen AB'nin Hel-

sinki Zirvesini beklemek gerekecekti. Hem Kıbrıs'ın, hem de Türkiye'nin yakın tarihinde son derece önemli gelişmelere yol açan kararların alındığı en önemli toplantılardan biri, AB'nin Helsinki Zirvesi oldu.

1999 yılının Aralık ayında Helsinki'de toplanan AB Komisyonu, Türkiye'yi resmen AB üyeliğine aday ülke ilan ederken, Kıbrıs'ın AB'ye üye olması için önceden çözüm şartının aranmadığını ilk defa bütün açıklığıyla dile getirdi. Kıbrıs'ın AB'ye üye olacağı tarih geldiğinde "tüm parametrelerin dikkate alınacağını" belirtmekle yetinen AB, Kıbrıs'a üyelik kapılarını ardına kadar açıyor ve böylece Türk tarafı üstünde baskı kurmaya başlıyordu. Türkiye'yi Kıbrıs sorununun çözümüne yardımcı olmaya davet eden AB, *"tüm parametreler dikkate alınacak"* diyerek, Kıbrıs Rum tarafı üstünde de baskı oluşturuyor ve Kıbrıs Rum tarafına *"üyelik için önceden çözüm şart değildir ama çözümsüzlükten sorumlu olan taraf siz olmamalısınız"* mesajını veriyordu.

AB'nin mesajını doğru okuyan Kıbrıs Rum tarafı ile Yunan hükümeti Kıbrıs görüşmelerinde "esnek" davranmaya özen gösterirken, Türk tarafı eski tezlerinde ısrar ediyordu. Nitekim 2000 yılının başlarında Rauf Denktaş dolaylı görüşmelerden çekildiğini açıkladı. Sürece ivme kazandırmak için 12 Eylül 2000 tarihinde iki tarafın temsilcilerini New York'ta bir araya getiren BM Genel Sekreteri Kofi Annan, yaptığı açılış konuşmasında "görüşmelerde tarafların sadece kendilerini temsil edeceklerini, yeni bir ortaklık devletinin kurulacağını ve bulunacak çözümde tarafların eşitliğinin açık ve pratik biçimde ifade edileceğini" dile getirmesine ve bu konuşma Kıbrıs Rum tarafında tepkiyle karşılanmasına karşın, görüşmeleri terk eden yine Rauf Denktaş oldu ve 2000 yılının sonunda görüşmelerden ayrıldığını resmen açıkladı.

Kıbrıs Rum tarafı adım adım AB yolunda ilerlerken, Türk tarafı “iki halkın, iki devletin, iki demokrasinin, iki egemenliğin ve KKTC’nin varlığının tanınması” gibi önkoşullar ileri sürüp, görüşme masasından kaçmaya devam ediyor, diğer yandan da “Rumlar AB’ye girerse, tepkimiz limitsiz olur” yollu açıklamalar yapıyordu.

Gelgelelim, Türk tarafının izlediği Kıbrıs politikasının iflas ettiğini “Rumlar AB’ye girerse, tepkimiz limitsiz olur” diyen dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem’in kendisi açıklayacaktı. İsmail Cem, 2 Kasım 2001 tarihinde, TBMM’de şöyle diyecekti: *“Kıbrıs konusu maalesef iyi gelişmemektedir. (...) AB üyeliğinin Kıbrıs Rum Yönetimi’ne verilmesi konusunda Türkiye’nin menfaatleri hiçe sayılmaktadır. Böyle bir üyelik oluşumunda, Türkiye kararını vermek zorundadır. Ya ‘Eh bu kadar’, diyecek ki, hiç kimse bunu istemez ya da ‘Ben bu kararı tanımıyorum,’ demek zorunda kalacaktır. Böyle bir durumda Türkiye çok kesin bir karar almak zorunda kalabilir. Alınacak kesin kararın Türkiye’ye bedel ödettireceğini bilmeliyiz ama böyle bir kararı almak zorundayız.”* (Erdal Güven, 2003: 84)

İsmail Cem’in açıklamasından kısa bir süre sonra TÜSİAD da bir açıklama yapıp, *“Türkiye’nin Denктаş’ın uzlaşmaz tutumunu desteklemesini doğru bulmuyoruz”* deyince, fırtına koptu. Türkiye kamuoyu Kıbrıs konusunda ilk defa ikiye bölünüyordu. 1974’ten beri çözümsüzlüğe terk edilen Kıbrıs sorunu artık Türk-AB ilişkileri önünde engel oluşturuyordu ve bu da Türkiye’nin geleceğini AB’de gören çevreleri rahatsız ediyordu.

Oluşmaya başlayan toplumsal ve siyasi baskılar karşısında gerilemek zorunda kalan Rauf Denктаş, 8 Kasım 2001 tarihinde, Glafkos Kliridis’e bir mektup yazarak, yüz yüze görüşme çağırısında bulundu. Kliridis, görüşmelerin BM şemsiyesi altında yapılması koşuluyla Denктаş’ın davetini kabul edebi-

leceğini bildirdi ve karşılıklı yazışmalardan sonra görüşmelerin başlatılmasına karar verildi. Bu, Annan Planı'na giden sürecin de başlangıcıydı.

6 Ocak 2002 tarihinde Rauf Denktaş ile Glafkos Kliridis arasında başlayan doğrudan görüşmelerde Türk tarafı aşağıdaki yazılı önerilerde bulundu.

1) İki egemen devlet arasında yapılacak bir anlaşma sonucu yeni bir devlet kurulacak.

2) İki egemen oluşturuıcı devletten “ortak devlete” sınırlı egemenlik transferi yapılacak.

3) Geri kalan egemenlik hakları oluşturuıcı devletlere (kantonlara) bırakılacak ve buna, başka devletlerle ticaret, ekonomi ve kültür alanlarında anlaşma yapma hakkı da dâhil olacaktı.

4) Ortak devletin kurumlarına aritmetik eşitlik temelinde katılım olacak.

5) Ortak Devlet için dönüşümlü başkanlık sistemi uygulanacak.

6) Garanti ve İttifak Anlaşmaları devam edecek ve Kıbrıs'ta Türk ve Yunan askerleri bulundurulacak.

7) Kıbrıs'tan Türk askerlerinin çekilmesi konusunda görüşme yapılamaz, çünkü bu konu Türkiye'nin yetkisi dâhilindedir.

8) Yukarıdaki konularda anlaşma sağlanmadan toprak konusunda özlü görüşme olamaz. (Ayrı egemenliğin kabul edilmesi durumunda, toprak tavizi verilebileceği ima ediliyordu.)

9) Mal sorunu takas ve tazminat yoluyla çözülecek. (Glafkos Kliridis, 2008: 287-288)

Türk tarafının önerilerini reddeden Kıbrıs Rum tarafı, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin iç düzenleme yoluyla federal Kıbrıs devletine dönüştürülmesi ve federal devletin esaslı yetkilerle donatılmasını savunuyor ve Türk tarafının ısrarla istediği ayrı egemenlik tezini kesinlikle reddediyordu.

2002 yılında sürdürülen görüşmelerden hiçbir sonuç alınmayınca, BM Genel Sekreteri Kofi Annan kendi adını taşıyan kapsamlı çözüm planını 11 Kasım 2002 tarihinde tarafların önüne koydu. Avrupa Birliği'nin tarihinin en büyük genişlemesini gerçekleştirmeye ve içinde Kıbrıs'ın da bulunduğu on yeni devleti bünyesine almaya hazırlandığı Kopenhag Zirvesi'ne beş kala masaya konan Annan Planı, sorunlu Kıbrıs ülkesinin AB üyesi olmasından önce çözüm şansını zorlamayı amaçlıyordu. Ne var ki, planı reddeden taraf Türk tarafı olacaktı ve bu tutumunu 2003 yılının Mart ayında Lahey'de de tekrar edecekti. Rauf Denктаş, Kofi Annan'a, o tarihe kadar üçüncü kez revize edilen planı kabul etmediğini açık bir şekilde ifade etti.

Bu arada, hem Kıbrıs Türk toplumunda hem de Türkiye'de çok önemli değişiklikler yaşanıyordu. Kuzey Kıbrıs'ta oluşan yapıdan mutsuz olan Kıbrıslı Türkler, özellikle Kıbrıs'ın AB üyeliğinin kesinleşmesiyle birlikte, kitleler halinde çözüm fikrine yönelmiş ve Rauf Denктаş'a ve onun temsil ettiği politikalara karşı yoğun kampanyalar başlatmışlardı. *"Kıbrıs'ta çözüm engellenemez"* diyerek sokağa dökülen on binlerce Kıbrıslı Türk artık geleceğini bölünmüş Kıbrıs adasının izolasyon altındaki kuzey yarısında değil, AB üyesi birleşik bir Kıbrıs'ta arıyordu. Kendi toplumu içinde giderek daha büyük bir yalnızlık içine sürüklenen Rauf Denктаş, Türkiye'de geleneksel olarak destek gördüğü asker-sivil bürokrasinin yanı sıra, Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan ve 2002 yılının sonunda iktidara gelen AKP hükümetinden kurtulmak isteyen her renkten milliyetçiyle de ittifak kurmaya çalışıyordu. Kemalizmi "anti-Batıcılık" olarak okumaya başlayan içe kapalı, milliyetçi, totaliter bir düzen tahayyül eden bu çevreler, Rauf Denктаş'a açık destek veriyor ve aynı zamanda Kıbrıs sorununu Ordunun AKP'yi iktidardan uzaklaştırılması için bir "fırsat" olarak görüyorlardı.

“AKP, AB için Kıbrıs’tan vazgeçti” diyen Rauf Denктаş, kendisi gibi düşünen Talat Paşa Komitesi gibi komiteler ve Doğu Perinçek ile Veli Küçük gibi isimlerle aynı mitinglerde boy gösteriyor, bugün Ergenokon davasında sanık olarak yargılananlarla benzer görüşleri paylaşıyordu. Örneğin, Doğu Perinçek, tıpkı Rauf Denктаş gibi, *“Türkiye’nin 2002’den beri bir komplo ile karşı karşıya olduğunu, Kuzey Irak’taki gelişmelerin bunun bir göstergesi olduğunu, Türkiye’nin Kıbrıs üzerinden sıkıştırıldığını, ama en kötüsü, içeriden AKP ile vurulmak istendiğini”* ileri sürüyordu.

Bir yanda *“Dayan Denктаş, Uyan Türkiye”, “KKTC’ye Sahip Çıkalım”, “Kıbrıs’ı Nasıl Aldıysak Öyle Veririz”, “Bir İmza da Sen Ver, Kıbrıs Türk Kalsın”* gibi sloganlarla sürdürülen eylemler, diğer yanda Ordu içinde yaşanan darbe arayışları, AKP hükümetinin geri adım atmasını sağladı ve 2002-2003 tarihleri arasında Kıbrıs sorununun çözümü engellendi.

2004 yılının başında Kıbrıs sorununun çözümü için yeniden harekete geçen Başbakan Tayyip Erdoğan ve hükümeti, bu kez kararlılık gösterip, Annan Planı’nın referanduma sunulmasını kabul etmeye hazırlanırken, *“vatan elden gidiyor”* heyezanı içinde Türk-AB ilişkilerinde ilerleme sağlanmasını istemeyen, Türkiye’nin demokratikleşme sürecine karşı çıkan güçler, diktatlerini yeniden TSK’ya çevirdiler. Ne var ki, TSK’yı istedikleri yerde görmüyorlardı. Ordu, darbe yapmıyor, yapamıyordu. Umdukları *“darbelere”* karlar yağınca, darbe tahrikçiliği yapmaya başladılar.

Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök Rauf Denктаş’a *“benim yasal olarak yapabileceğim bu kadar”* deyince, Rauf Denктаş hayatının en büyük kavgasını kaybedecek ve bu tarihî dönemeçte, kendini, yürekten bağlı olduğu Türk Ordusu tarafından terk edilmiş hissedecekti. Denктаş

büyük bir düş kırıklığına uğramıştı. Nitekim 22 Temmuz 2008 tarihli *Yeni Çağ* gazetesinde şunları yazacaktı: *“Beklentimiz hiç olmazsa askeri kanadın yapacağı bir açıklamayla referanduma gidecek halkımızın Türkiye’nin devlet olarak Annan Planı’nı desteklemediğini, desteğin sadece ABD tarafından ikna edilmiş iktidar partisi tarafından geldiğini gösterecek bir Genelkurmay açıklamasıydı... Beklenen bildiri yayımlandı ve Annan Planı’nı destekler mahiyette algılandı. Bu da Kıbrıs’ta evet oyunu tetikleyen bir etki yaptı.”*

Ne var ki, bu “evet”, geç gelen bir “evet” olacaktı.

AB ÜYESİ KIBRIS RUM TOPLUMU ANNAN PLANI’NA “HAYIR” DİYOR

Bu arada, Kıbrıs Rum tarafı artık bütün Kıbrıs adına resmen AB üyesi olmuştu ve üyeliğe fiilen başlamak için 2004 yılının Mayıs ayını beklemeye koyulmuştu. Bu tarihî gelişme pek çok Kıbrıslı Rum için 20 Temmuz’un rövanşını almak anlamını taşıyordu. 20 Temmuz 1974’ten sonra Bülent Ecevit’in yaptığı açıklamayı şimdi Kıbrıslı Rumlar yapıyordu: *“Artık hiçbir şey eskisi gibi olamaz!”*

Kıbrıs Cumhuriyeti’ni yöneten siyasi elitler için Annan Planı tarihe karışmıştı. Tassos Papadopoulos 11 Mayıs 2003 tarihinde Atina’da çıkan *VimaGazino* adlı dergiye verdiği mülakatta şöyle diyordu: *“Elimizin güçlendiği şu sıralar neden geri adım atarak Annan Planı’nı olduğu gibi ve koşulsuz kabul edeyim ki!”*

Bu anlayış Papadopoulos’a özgü bir anlayış değildi. Toplumun geniş kesimi de benzer biçimde düşünüyordu. Bir yandan AB üyeliğinin yarattığı aşırı beklentiler, diğer yandan da Kıbrıs Rum siyaset erbabının Kıbrıs Rum toplumunu federal bir çözüme hazırlamamış olması, Annan Planı’nın kabul görme-

sini iyice zorlaştırmıştı. Özellikle AKEL'in ta başından Annan Planı karşısında net bir tavır sergilememesi ve daha sonra da toplumun eğilimleri karşısında planı reddetmeye karar vermesi, zaten cılız olan umutların iyice yok olmasına yol açmıştı.

Kıbrıs Rum toplumunun Annan Planı'na neden "hayır" dediğine değinirken, başka faktörlere de dikkat çekmekte yarar vardır. Siyasi elitlerin federal çözümün ne anlama geldiği konusunda Kıbrıs Rum toplumuna hiçbir zaman açık ve net biçimde konuşmadıkları, hatta uzun yıllar federal çözümü adanın bölünmesiyle bir tuttukları bilinen bir gerçektir. Federal çözüm konusunda hiçbir hazırlığın yapılmadığı, BM raporlarına da konu olmuştur. Bunun dışında, Kıbrıs Rum toplumunda tarihle yüzleşme konusunda da ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması da dahil, bütün yakın Kıbrıs tarihi, Kıbrıslı Rumların "mağdur" olup, haksızlığa uğradığı bir "büyük komplo" olarak okunmaktadır. Özeleştiril yaklaşımların son derece cılız kaldığı bir ortamda toplumun "adil çözüm" beklentisi ile federal bir devlet fikrinin bağdaştırılması oldukça zordur. Ayrıca, özellikle 1974'ten sonra Kıbrıs Cumhuriyeti'ni "koruyup kollama" ekseninde yükselişe geçen Kıbrıs Rum milliyetçiliği, Helen milliyetçiliği ve Enosis politikalarından kopan Kıbrıs Rum toplumunda başat ideoloji haline gelmiştir. Kıbrıs Rum toplumu artık Kıbrıs Cumhuriyeti devletiyle özdeşleşen, bu devletin sembollerine sahip çıkan bir toplum olmuştur.

Kıbrıs Cumhuriyeti devletinin yurttaşlar nezdine meşruiyet kazanması sadece, çok uzun yıllar Yunanistan ile Kıbrıs arasında bölünmüş bulunan ve sancılı bir tarihsel süreç geçiren Kıbrıs Rum toplumunun zorunlu olarak tercihini bu yönde kullanması ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ne sığınmasından değil, aynı zamanda, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin elde ettiği bir dizi ekonomik

ve siyasi başarı sonucunda gerçekleşmiştir. Kıbrıslı Rumların Kıbrıs devletine sahip çıkması bu devlet düzeni içinde vatan-
daşlara sunulan, toplumsal, ekonomik ve siyasi haklar ve ola-
naklardan bağımsız düşünülemez.

Bu tarihsel dönüşümün yaşanmasında Türk politikala-
rı da belli oranda etkili olmuştur. 1974 sonrasında Kıbrıs
Cumhuriyeti’ni yok sayma temelinde politika yapmaya yö-
nelen Türk tarafının bu tavrı, Helen milliyetçiliğinden ötü-
rü Kıbrıs Cumhuriyeti devleti ile barışık olmayan kesimle-
rin de Kıbrıs Cumhuriyeti’ne sarılmalarına yol açmıştır. Kıbrıs
Cumhuriyeti’nin varlığını “Türk işgaline karşı mücadelede en
önemli araç” olarak görenlerin sayısı hiç de az değildir.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız toplumsal ve siyasi dönü-
şümler siyasi partilerin düşünce yapılarını da etkilemiştir. Baş-
ta AKEL olmak üzere –AKEL bu konuda diğer partilerden
her zaman bir adım ilerideydi– neredeyse bütün siyasi güçler
Kıbrıs Cumhuriyeti’nin bekası üstünden siyaset yapmaktadır.
Kıbrıs Cumhuriyeti AB üyesi olduktan sonra, bu durum daha
belirgin hale geldi ve Kıbrıs Cumhuriyeti, Kıbrıs Rum toplu-
mu nezdinde hem “en önemli mücadele aracı”, hem de “kıvanç
kaynağı” haline geldi. Tassos Papadopoulos’un Kıbrıs Rum
toplumuna Annan Planı’na karşı çıkmak çağırısı yaptığı “hal-
ka sesleniş” konuşmasında “devlet devraldım, toplum devrede-
mem” gibi çarpıcı bir ifade kullanması tesadüf değildi.

Böyle bir ortamda Türk tarafı bir yıllık bir gecikmeyle, Ni-
san 2004’te, Annan Planı’na “evet” demeye karar verdiğinde,
Tassos Papadopoulos Annan Planı’nı reddedecek ve halkını
da fazla zorlanmadan planı reddetmeye ikna edecekti. 2004 yı-
lının Nisan ayında yapılan referandumlarda Kıbrıs Rum top-
lumunun %76’sı Annan Planı’na “hayır” dedi.

“DAHA ÖNCELERİ NEREDEYDİNİZ?”

Türk tarafı Annan Planı'na “evet” demekte geç kalmıştı. Bunu ilk fark eden Kofi Annan'ın kendisi oldu ve 2004 yılında Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporda, Türk tarafının planı kabul etmekte geç kaldığını, geçen süre içinde AB üyesi olan Kıbrıs Rum tarafının planı kabul etme motivasyonunu yitirdiğini yazdı. Kofi Annan raporunda aynen şöyle diyordu: *“Kıbrıs'ın AB üyeliği ve Türkiye'nin AB yolunun açılma perspektifi dengeli ve teşvik edici bir ortam yaratmıştı. Kıbrıs Türk liderliği ile Türkiye bu olanak varken bunu değerlendirmediler. Uzlaşmaya dayalı bir çözüme hazır ve muktedir olduklarında ise, Kıbrıs Rum tarafının motivasyonu iyice zayıflamıştı. Kıbrıs Rum liderliği daha az esnek politikalara yönelmiş, zaman da iyice daralmıştı.”*

Mehmet Ali Talat- Dimitris Hristofyas Görüşmeleri

POST-ANNAN DÖNEMİNDE GÖRÜŞMELER

Annan Planı'nın Kıbrıs Rum toplumu tarafından reddedilmesinden sonra Kıbrıs sorununda yeniden ölü bir dönem başladı. Tassos Papadopoulos, Mehmet Ali Talat ile görüşmekten kaçınıyor ve en önemlisi, Annan Planı'nda ne gibi değişiklikler istediğini açıklamayı ve bu konuda BM'ye somut önerilerde bulunmayı reddediyordu. Papadopoulos'a göre görüşme süreci yeniden başlarsa, bu büyük bir ihtimalle Annan Planı'nın küçük rötuşlarla yeniden geri gelmesine yol açacaktı. Bu yüzden de "ortak zemin" oluşmadan görüşme masasına oturmayacağını söylüyor ve her şeye "sıfırdan" başlamak istiyordu.

Hareketsiz geçen uzun bir süreden sonra Talat ile Papadopoulos, BM'nin girişimiyle 2006 yılının Temmuz ayında Lefkoşa'da biraraya geldiler ve 8 Temmuz Anlaşmasını imzalandılar. Buna göre, liderler "iki bölge, iki toplumlu ve Güvenlik

Konseyi'nin tanımladığı anlamıyla siyasi eşitlik temelinde federal bir devlet” kurmayı benimsiyor ve Teknik Komiteler ile Çalışma Gruplarının yapacağı ön hazırlıklardan sonra, kapsamlı müzakerelere başlamayı taahhüt ediyorlardı.

Ne var ki, o noktaya hiçbir zaman gelinmedi. İki liderin müsteşarları sık sık biraraya gelmişlerse de, Çalışma Grupları ile Teknik Komitelerin hangi konuları ele alacakları ve nasıl bir ön hazırlık yapacakları konusunda görüş birliği sağlanamadı. 5 Eylül 2007 tarihinde bir kez daha biraraya gelen iki lider, son buluşmalarında da hiçbir somut sonuca ulaşamadı ve kapsamlı Kıbrıs görüşmelerinin başlaması, Kıbrıs Rum toplumunda iktidarın el değiştirmesine kadar mümkün olamadı.

MEHMET ALİ TALAT VE DİMITRİS HİRİSTOFYAS GÖRÜŞMELERİ

2008 yılının Şubat ayında Tassos Papadopoulos'tan farklı bir çizgi izleyeceğini iddia ederek Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan AKEL Genel Sekreteri Dimitris Hırıstofyas, 21 Mart 2008 tarihinde Mehmet Ali Talat ile biraraya geldi. İki lider daha ilk buluşmalarında izlenecek yol haritası konusunda mutabakat sağladılar ve bunun bir sonucu olarak 2004 yılından beri devam eden durağanlık sona ermiş oldu. Mehmet Ali Talat'ın dediği gibi artık “yeni bir dönem başladı”.

21 Mart mutabakatıyla iki lider 8 Temmuz anlaşmasının öngördüğü Çalışma Grupları ile Teknik Komitelerin yapacağı ön hazırlık çalışmasını üç ayla sınırlı tutarak, üç ayın sonunda kapsamlı müzakerelere başlamaya karar verdiler ve ortak hedeflerinin “mümkün olan en kısa sürede Kıbrıs sorununa çözüm bulmak olduğunu” açıkladılar.

21 Mart mutabakatı Kıbrıs sorununa ilgi duyan uluslararası aktörleri de umutlandırdı. Özellikle Birleşmiş Milletler Ö-

gütü 2004 yılından beri Kıbrıs konusunda girişim üstlenmeyi reddediyor ve topu Kıbrıslılara atarak, “sözlerle eylemler arasında uçurum olduğu sürece yeni bir girişimde bulunmayacağını” söylüyordu. Artık BM’nin Kıbrıs görüşmelerini başlatması önünde ciddi bir engel kalmamış gibiydi. Avrupa Birliği ile birlikte, Kıbrıs sorununa ilgi duyan Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’den gelen açıklamalar da Talat ile Hristofyas’ı çözüm yönünde teşvik ediyordu.

21 Mart mutabakatı Kıbrıs’ta hüküm süren umutsuz ortamın değişmesine yol açtı. Özellikle Lokmacı/Ledra geçit noktasının kısa süre içinde açılacağını duyurulması, gözle görülür bir heyecan yaratmıştı.

23 MAYIS DEKLARASYONU

“Liderler bugün samimi ve verimli tartışmalar yaptılar ve 21 Mart Mutabakatından sonra ulaşılan sonuçları gözden geçirdiler. İki bölge, iki toplumlu ve ilgili Güvenlik Konseyi kararlarında tanımlandığı şekliyle siyasi eşitliğe dayalı Federasyona bağlılıklarını yeniden teyit ettiler. Bu ortaklığın tek uluslararası kimliğe sahip olan bir Federal Hükümetin yanı sıra, eşit statüye sahip bir Kıbrıs Türk Oluşturucu Devleti ve bir de Kıbrıs Rum Oluşturucu Devleti olacaktır.”

Yukarıdaki cümleler 23 Mayıs tarihli Mehmet Ali Talat-Dimitris Hristofyas görüşmesinden sonra yapılan ortak açıklamadan alındı. Bu açıklama son derece önemliydi, çünkü iki lider ilk defa bu açıklamayla ortak bir çözüm vizyonuna sahip olduklarını göstermiş oluyorlardı. Nitekim bu mutabakatın önemini kavrayan BM, 23 Mayıs deklarasyonundan sonra yeni bir Kıbrıs Özel Danışmanı atadı.

1 Temmuz 2008 tarihinde yeniden biraraya gelen liderler, Çalışma Grupları ve Teknik Komitelerin hazırlık çalışmaları-

nı gözden geçirdiler ve 25 Temmuz tarihinde üçüncü kez görüşmek üzere yeniden buluşmaya karar verdiler. Ayrıca, ileri bir adım daha atarak federal devletin “tek egemenlik” ile “tek yurttaşlığı” olacağı konusunda ilke kararı aldılar. Bu da, 23 Mayıs deklarasyonunun içeriğini biraz daha netleştirmek anlamına geliyordu.

25 Temmuz 2008 tarihinde yeniden buluşan Mehmet Ali Talat ile Dimitris Hristofyas, nihayet 3 Eylül 2008 tarihinde doğrudan görüşmelere başlayacaklarını, görüşmelerin amacının “Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumların meşru çıkar ve haklarını koruyacak, karşılıklı kabul edilebilir bir çözüm bulmak” olduğunu açıkladılar. Liderler, bulunacak çözümün referandum yoluyla eşzamanlı olarak toplumların ayrı ayrı onayına sunulmasını da karara bağladı.

VE KAPSAMLI GÖRÜŞMELER BAŞLIYOR...

Kapsamlı Kıbrıs görüşmelerine 3 Eylül 2008 tarihinde yapılan törensel bir toplantıyla başlandı. Toplantı çok iyi bir havada geçmiş olmasına karşın, Mehmet Ali Talat ile Dimitris Hristofyas’ın yaptığı açılış konuşmalarında dile getirilen görüşler, yeni Kıbrıs müzakerelerinin hiç de kolay geçmeyeceğinin ilk habercisi gibiydi. “*Yeni bir ortaklık kurma çabalarımız devam ederken, tarafların sorunun belirli boyutlarında farklı düşündüklerinin farkındayım*” diyen Talat, vurguyu “**yeni ortaklık**” kavramına kaydırıyor ve devamla şunları söylüyordu: “*BM’nin öncülüğünde yapılan görüşmeler bugüne kadar sonuç vermemiş olsa da, çözümün esas parametrelerini oluşturan yüklü bir külliyat oluştu. Ayrıca, iki liderin kaleme almaya başardığı ve bir Kıbrıs Türk Oluşturucu Devleti ile bir Kıbrıs Rum Oluşturucu devlete sahip olacak olan temel yapıyı tanımlayan 23 Mayıs ve 1 Temmuz anlaşmaları vardır. Elimizin altında 21 Mart anlaşmasını takiben*

6 Çalışma Grubunun ürettiği malzeme de bulunmaktadır. Bütün bunlar sıfırdan başlamadığımızı gösteriyor. Bu durumda çözüm bulmak uzun sürmese gerektir.”

Mehmet Ali Talat açılış konuşmasında Garanti ve İttifak anlaşmalarına da değinme ihtiyacını hissetti ve **kırmızı çizgilerini** ortaya koydu: “Biz 1960 tarihli Garanti İttifak anlaşmalarının devam etmesini çok önemsiyoruz. Bu anlaşmalar, tarafların birbiri üstünde hükümler kurmasını engellediği için taraflar arasında Kıbrıs’ta iç dengeyi koruduğu gibi, Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs bağlamında dış dengeyi de koruyor.”

Mehmet Ali Talat son olarak “bütün bu sorunları aşacağımızdan ve Kıbrıs Türk halkı ile Kıbrıs Rum halkının siyasi eşitliğine saygılı bir çözüm bulacağımızdan umutluyum” dedi.

Dimitris Hristofyas’ın konuşmasında ön plana çıkan noktalar ise şöyledi:

“Kıbrıs’ta sağlanacak olası bir anlaşmanın temelleri üniter devletin federal bir devlete dönüştürülmesini sağlayan 1977/1979 Yüksek Düzey anlaşmalarında tanımlanmıştır” diyen Hristofyas devamla, “Çözüm çabalarımıza iki-bölgeli, iki toplumlu ve Güvenlik Konseyi’nin ilgili kararlarında tanımlandığı şekliyle siyasi eşitliğe dayalı, tek egemenlik, tek vatandaşlık ve tek uluslararası kişiliği olan federasyonu öngören Birleşmiş Milletler Kararları yön vermelidir.” Dimitris Hristofyas “hakemlik veya resmî bir çözüm takvimi kabul edilemez” ve “Müzakere süreci Kıbrıslıların kontrolünde olmalı ve bu sürecin sonunda ortaya Kıbrıslı bir çözüm çıkmalıdır. Kıbrıslılar tarafından Kıbrıslılar için bir çözüm” görüşünü dile getiriyordu. Hristofyas’ın altını çizdiği diğer bir nokta da, Kıbrıs’ın AB üyeliğinin çözüme yansıtacağı noktaysıydı: “Kıbrıs’ın AB üyesi olduğu hiçbir zaman unutulmamalı ve bulunacak çözüm AB’nin kuruluş ilkeleriyle uyumlu olduğu kadar, bu ilkeleri hayata geçirmeye de uygun bir çözüm olmalıdır.”

Dimitris Hristofyas yukarıda özetlenen açılış konuşmasına ilaveten “Ek Yorum” yayınlayarak, aşağıdaki görüşleri de dile getirdi:

“21 Mart tarihinde aldığımız karar doğrultusunda Çalışma Grupları ve Teknik Komiteler kuruldu ve temsilcilerimiz grup ve komitelerin ele alacağı konu başlıklarıyla içerikleri belirlediler. Geçtiğimiz toplantıda yaptığımız değerlendirmede de söylediğim gibi, bazı konularda uyum sağlanırken, başka konularda görüş ayrılığı olduğu tespit edildi. Bazı konularda ise Çalışma Grubu kurmayı bile başaramadık. Burada yerleşiklerden söz ediyorum. Yurttaşlık, Yabancılar, Göçmenler ve İltica konularını ele alacak olan grupta görüşülmesi beklenen bu konu ele alınamadı, çünkü bu konuda Çalışma Grubu bile oluşturulamadı. Mülkiyet ve toprak gibi önemli konular da yeteri kadar irdelenmedi. Ayrıca, bütün Çalışma Gruplarında pek çok konu çözümsüz duruyor.”

Dimitris Hristofyas’ın Mehmet Ali Talat ile karşı karşıya geldiği en keskin açıklama ise şöyleydi:

“Müsaadenizle, Genel Sekreter’in Özel Danışmanı önünde vurgulamak isterim ki, iki-bölgeli, iki-toplumlu federasyon Makarios’un 1977 yılında verdiği büyük bir tavizdir ve bu taviz takdir edilmelidir. Bu sürecin başında açık biçimde belirtmek isterim ki, Kıbrıs Rum tarafı bu tavizi vermekle verebileceği bütün tavizleri vermiştir ve bunun ötesine gidemez. Ne Konfederasyon kabul edilebilir, ne de ‘bakire doğumu’ yöntemiyle iki devletin yeni ortaklığı. Federal çözüm iki toplumun ortaklığına dayanacaktır.”

Dimitris Hristofyas’ın bu açıklamasına karşı bir konuşma yapan Mehmet Ali Talat “Rum tarafının 1977’de vereceği tavizi verdiği, başka taviz veremeyeceği, kırmızı çizgilerin geçilemeyeceği şeklindeki tutumunun kabul edilemez olduğunu” ileri sürdü ve şöyle konuştu:

“Bize verilen tavizi sorgulamaya çalıştık ve öfkeyle karışık ce-

vaplar aldık. Zaten Kıbrıs Cumhuriyeti bir çeşit federasyon değil miydi? Kıbrıs Cumhuriyeti Türk başkan muavinin veto etmesi durumunda karar alma mekanizmasının duracağı bir yöntemle yönetilmiyor muydu? Ve Kıbrıslı Türkler ayrı bir toplum olarak seçimlerini ayrı yapmıyor muydu? Cemaat Meclisi Annan Planı'nda öngörülen kurucu devlet fonksiyonlarını yerine getirmiyor muydu? Demek ki o fonksiyonel federatif dediğimiz Kıbrıs Cumhuriyeti'nin iki kesimli federasyona dönüşmesi 1974'te yaşanan olayların yarattığı, darbenin arkasından Barış Harekâtı'nın yarattığı yeni koşulların sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Bu bir taviz değil bir yeniden düzenlemeydi. Kıbrıslı Türkler fazladan haklar almıyor, o koşullarda daha önceden formüle edilmiş haklarını bu koşullarda yeniden formüle ediyorlardı."

Devamla 1977'ye gitmenin 31 yıl öncesi demek olduğuna da dikkat çeken Talat, bunu bugüne kadar varılan 8 Temmuz veya 23 Mayıs anlaşmalarından üstün tutmanın anlamsız olduğunu, üstelik bunlarda yeni terminolojinin kullanıldığını söyledi. Talat, "Bütün bunlar, Kıbrıslı Türkler olarak o günden bu güne elde ettiğimiz haklarımızın bir anlamda yontulması veya erozyona uğratılması çabalarından başka bir şey değildir" dedi.

Dimitris Hristofyas'ın Ek Yorumunda Talat'a dönük de bir çağrı vardı:

"Yoldaşım ve arkadaşım Mehmet Ali Talat'a da seslenmek istiyorum: çok uzun yıllar ve zor zamanlarda aynı barış idealleri, yeniden yakınlaşma ve Kıbrıslılar tarafından Kıbrıslılar için bir çözüm için mücadele ettik. Bizim için tarihin çağrısına kulak vererek, kendi halkına, üçüncü tarafların ve toplumlarımızın sözde koruyucuları olmadan, kendi geleceğine kendisi karar vermek isteyen ve buna muktedir olan Kıbrıs halkına ait olan yurdumuzu yeniden birleştirmek için birlikte eyleme geçmek zamanı gelmiştir."

Hristofyas öncelikle Talat'ın eskiden kendisi ile "aynı ideal-

leri paylaştığını” ama zamanla bunlardan vazgeçtiğini ima ediyor ve Talat’ı “tarihin çağrısına kulak vermeye” davet ediyordu. “Tek halk” tezinden yola çıkarak “Kıbrıslılara vurgu yapan Hristofyas, Talat’ı “Kıbrıslı” gibi düşünmeye davet ediyor ve Türkiye’nin garantörlüğünün “gereksiz ve kabul edilmez” olduğunu ilan ediyordu.

3 Eylül’de yapılan açılış konuşmalarında iki taraf arasında var olan uçurum iyice gün ışığına çıktı ve görüşmelerin zor bir ortamda geçeceği iyice belli oldu. İki tarafın ön plana çıkardığı temel kavramlara baktığımız zaman, bu daha net olarak görülebilir.

Mehmet Ali Talat’ın ön plana çıkardığı temel kavramlar: BM Önerileri Temelinde Çözüm, Yeni Ortaklık (Bakire Doğumu), İki Halkın Varlığı, Siyasi Eşitlik, Garanti ve İttifak Anlaşmalarının Devamı, Erken Zamanda Çözüm.

Dimitris Hristofyas’ın ön plana çıkardığı temel kavramlar: BM Kararları Temelinde Çözüm, Kıbrıs Cumhuriyeti Devletini Federal bir Devlete Dönüştürmek, Tek Halkın Varlığı, Siyasi Eşitlik, Garanti ve İttifak Anlaşmalarını Son Vermek, AB İlkelerini Dikkate Almak, Çözüm için Resmi Takvim Kabul Edilmez, Görüşme Süreci Kıbrıslıların Tekelinde Olmalı.

GÖRÜŞMELERİN SEYRİ: ZORLUKLAR VE PERSPEKTİFLER

Zorluklar:

Kapsamlı müzakereler 11 Eylül 2008 tarihinde fiilen başladı. İlk olarak Yönetim ve İktidar Paylaşımı konusu masaya yatırıldı ve daha sonra Mülkiyet, Toprak, Güvenlik, Avrupa Birliği ve Ekonomi gibi konuların ele alınması karara bağlandı.

Daha önce de belirtildiği gibi, kapsamlı görüşmelerin başlamasından önce liderler bir takım ilke kararları almış ve bu

kararları 23 Mayıs ve 1 Temmuz açıklamalarıyla kamuoyuna duyurmuşlardı. Buna göre görüşmelerin sonunda federal bir devlet ortaya çıkacak, bu federal devletin eşit statüye sahip iki oluşturuıcı devleti olacak ve devlet, Güvenlik Konseyi'nin tanımladığı anlamıyla tarafların siyasi eşitliğine dayanacak. Ayrıca, federal devletin tek uluslararası kişiliği, tek egemenliği ve tek vatandaşlığı olacak.

Yukarıda belirtilen mutabakata bakıldığında, iki taraf arasında ortak bir çözüm vizyonu olduğu, bunun da görüşmeleri kolaylaştırıcı bir faktör olduğu söylenebilir. Ne var ki, iş kavramların içini doldurmaya gelince, durumun hiç de öyle olmadığı anlaşıyor. Nitekim görece kolay konulardan biri sayılan Yönetim ve Güç Paylaşımı konusu, geçtiğimiz yılın sonuna kadar tarafları meşgul etmesine karşın, bu konuda henüz anlaşma sağlanamadı.

İçinden geçtiğimiz Kıbrıs müzakerelerinde taraflar arasında ortaya çıkması beklenen görüş ayrılıkları konularına göre şöyle sıralanabilir:

Güvenlik Konseyi kararlarında tanımlandığı şekliyle siyasi eşitlik sayısal eşitlik anlamına gelmiyorsa da, Kıbrıs Türk tarafı bazı durumlarda sayısal eşitliğin dışlanamayacağı görüşünü dile getiriyor. Yürütme konusunda Kıbrıs Rum tarafı, aynı listeden ve ağırlıklı oy sistemiyle iki toplum tarafından seçilecek ve dönüşümlü olarak görev yapacak Başkan ve Başkan Yardımcılığı fikrini ön plana çıkarırken, Kıbrıs Türk tarafı, Annan Planı'nda yer alan ve İsviçre'de de uygulanan Devlet Konseyi fikrine daha yatkın görünüyor.

Zor noktalardan biri de, Federal devletlerin temel özelliği olan iktidarın **İki Yönetim Düzeyi** arasında bölünmesidir. Yani, Federal devlet ile Federe devletlere (oluşturucu devletlere) bırakılacak olan yetkiler konusu. Burada merkezi güç-

l  federal devlet anlayışı ile merkezi zayıf federal devlet anlayışları karşı karşıya geliyor. Kıbrıs Türk tarafı merkezi devlete mümkün olduğunca az yetki tanımak ve merkezi zayıf federal bir devlet isterken, Kıbrıs Rum tarafı federal devleti daha geniş yetkilerle donatmak istiyor. Ayrıca, federal devlet ile feder devletlerin dış ilişkileri de önemli tartışma konularından birini oluşturuyor.

Kriz  z me mekanizması da zor bir konu olarak karşımıza çıkıyor. Federal devletlerde özellikle yetki uyuzmazlıklarından kaynaklanan krizleri  z mek için bir mekanizmanın kurulması kaçınılmaz. Nihai karar verme yetkisine sahip olan bu kurum, genellikle federal düzeyde kurulan bir **yargı organıdır**. Kıbrıs'ta tarafların bu noktada da farklı düşündükleri anlaşılıyor. Örneğin, Kıbrıs Rum tarafının kriz  z me mekanizması içinde yabancılardan yer almasını kesinlikle istemediği biliniyor. Benzer biçimde, Yunanistan ve Türkiye'den de üyelere karşı çıkıyor ve sorunun Kıbrıslılar tarafından üzülmesini istiyor.

Yönetim ve Güç Paylaşımı başlığının yargı ve yasama konularında büyük zorluklar yaşanması beklenmiyor. Görüş ayrılıkları daha çok yürütme konusunda yoğunlaşıyor ve bunlar da genel olarak aşılabilir zorluklar olarak değerlendiriliyor. Gelgelelim, federal devletin nasıl ortaya çıkacağı konusunda da çok ciddi görüş ayrılıkları var. Kıbrıs Türk tarafı Annan Planı'nda gündeme gelen "Bakire Doğumu" yöntemini benimserken, Kıbrıs Rum tarafı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin federal bir devlete dönüştürülmesinde ısrar ediyor.

Avrupa Birliği ve Ekonomi konularında farklı yaklaşımlar olsa da, bu konularda tıkanma yaşanılması beklenmiyor. Kıbrıs'ın AB  yesi olması, dolayısıyla Brüksel'in bu konularda etkili olması, ortaya çıkabilecek olası görüş ayrılıklarının giderilmesini kolaylaştırıyor.

Mülkiyet ve Toprak başlıklarına gelince, bu konular en zor pazarlık konularının başında geliyor. Kıbrıs Rum tarafı mülkiyet hakkının temel insan haklarından biri olduğunu ileri sürerek Kuzeyden göç etmek zorunda kalan bütün Kıbrıslı Rumların mülkiyet hakkının tanınmasını talep ederken, Kıbrıs Türk tarafı mülkiyet sorununun çözümünde “verimlilik” ve “iki-bölgelilik” gibi ilkelerin dikkate alınmasını istiyor. Konunun öneminden dolayı bu konuyla ilgili verilere bakmakta yarar var. Öncelikle, 1974 yılında 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti’nin toplam topraklarının %36’sının Türk tarafının kontrolüne geçtiğini belirtelim. Kıbrıs Rum tarafı ada topraklarının %62’sini kontrol ederken, geri kalan topraklar, İngiliz üsleri hariç, Ara Bölge (Buffer Zone) olarak BM Barış Gücünün denetiminde.

Mülkiyetin etnik gruplara göre dağılımı konusunda ise tarafların ortaya koyduğu rakamlar örtüşmüyor. Kıbrıs Rum kaynakları ile Kıbrıs Türk kaynaklarının örtüştüğü tek nokta, 1974 öncesinde Kıbrıs adasında %73.3 oranında özel mülkiyetin ve %26.7 oranında da kamu mülkiyetinin (ormanlar, yollar, nehirler vs.) olduğudur. Bu mülkün dağılımını ise şu farklı rakamlarla açıklıyorlar: Kıbrıs Türk kaynakları, Kıbrıslı Türklerin 1974 öncesinde tapulu özel malının %26.7, Kıbrıslı Rumların %71.5, diğer grupların %1.8 olduğunu ileri sürerken, Kıbrıs Rum kaynaklarına göre bu oranlar şöyledir: Kıbrıslı Rumlar %81.4, Kıbrıslı Türkler %16.8, diğer gruplar %1.8. (Ayla Gürel, Kudret Özersay, 2006: 6-9) 1974 sonrası mülkiyet dağılımı konusunda ise tarafların iddiaları şöyledir: Kıbrıs Rum tarafı, Kıbrıslı Rumların adanın kuzeyinde bulunan toplam özel mülkiyetin %78.5’ine, Güney Kıbrıs’ta ise %85.7’sine sahip olduklarını iddia ederek toplam Kıbrıslı Rum özel mülkiyetini %82.9 olarak gösterirken, Kıbrıs Türk tarafı Kıbrıslı Rumların Kuzeydeki toplam özel mülkiyetin sadece %63.8’nin, Gü-

neyde %76.2'sinin ve toplam olarak da özel mülkiyetin sadece %71.5'ine sahip olduklarını ileri sürmektedir. (Ayla Gürel, Kudret Özersay, 2006: 6-9)

Özetle, Kıbrıs Türk tarafı Kıbrıslı Türklerin özel mülkiyetinde bulunan toprak oranını %26.7 olarak gösterirken, Kıbrıslı Rumlar bu oranın sadece %16.7 olduğunu iddia etmektedir. Sonuç olarak, Türk tarafının iddia ettiği rakamların doğru olduğunu varsaysak bile, Kıbrıs Türk tarafının denetimindeki mülkiyet oranının Kıbrıslı Türklerin sahip olduğu mülkiyet miktarından oldukça yüksek olduğu net olarak ortadadır. Bu durum zaten BM'nin de uzun yıllardan beri üzerinde durduğu bir konudur. Örneğin, 18 Haziran 1992 tarihinde New York'ta başlayan dolaylı görüşmelerden hemen önce Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi temsilcisi Rauf Denktaş ile biraraya geldiklerinde "statükonun devam edemeyeceğini" vurgularken, ilk söyledikleri "toprakların şimdiki gibi adaletsiz dağılımının sürdürülemeyeceği" olmuştu.

Kıbrıs Rum tarafı bu konudaki hassasiyetini 1974'ten hemen sonra dile getirdi ve Kıbrıs'ta varılacak bir anlaşmanın ancak ciddi oranda toprak miktarının Kıbrıslı Rumlara iade edilmesi ve Kıbrıslı Rumların mülkiyet haklarının tanınması ile mümkün olabileceğini açıkladı. Örneğin, 1974'ten hemen sonra yapılan tarihî Atina toplantısında, daha önce de gördüğümüz gibi, Makarios şöyle demişti: *"Eğer Türkler bize sadece %10 oranında toprak geri vereceklerse, iyisi mi %40'ı da onlarda kalsın ve böyle bir anlaşmanın altında bizim imzamız olmasın."*

Geçtiğimiz yıllarda Kıbrıslı Rumların Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) yaptığı başvurular sonrasında açılan bazı davaları kazanmış olmalarının Kıbrıs Rum tarafının mülkiyet konusunda elini güçlendirdiğini belirtmekte yarar var. Dina Loizidou davası, bunlar arasında en çok bilineni. 1974

yılında Girne'den göç eden Loizidou, 1993 yılında mülkiyet hakkını kullanması engellendiği gerekçesi ile AİHM'e başvurmuş ve 1996 yılında sonuçlanan bu davayı kazanmıştı. Mahkeme, Türkiye'yi Loizidou'nun mülkiyetini kullanmasını engellediği için tazminat ödemeye mahkum etmiş ve Türkiye de 2003 yılının sonunda kesilen tazminat cezasını ödemişti. Bu gelişme, Kıbrıs'ın kuzeyinden göç eden Kıbrıslı Rumların mülkiyet haklarının geçerli olduğunun en açık kanıtı sayılmıştı. İki yıl önce Kıbrıs Türk tarafı başka davaların açılmasını engelleyebilmek için yasal değişiklik yaparak "Taşınmaz Malların Tazmini, Takası ve İadesi Yasası"nı geçirerek, isteyen Kıbrıslı Rumların Taşınmaz Mal Komisyonu'na başvurabileceğini duyurmuştu. Bu, zımnen de olsa, Kıbrıslı Rumların Kuzeydeki mülkiyet hakkının tanındığını gösteriyor. Ayrıca unutmamak gerekiyor ki, BM'nin önerdiği bütün çözüm planlarında Kıbrıslı Rumların mülkiyet hakkı ilke olarak benimsenmektedir.

İçinden geçtiğimiz müzakere sürecinde, her ne kadar sorunun çözümü için uygulanacak yöntem konusunda görüş birliği sağlanmış ve bu soruna "Tazminat, İade ve Takas" yoluyla çözüm aranacağı konusunda fikir birliği oluşmuş görünüyorsa da, uygulamanın nasıl yapılacağı konusunda çok ciddi görüş ayrılıkları var. Kıbrıs Türk tarafı ortak bir komisyon kurulmasını ve bu komisyonun belirleyeceği kriterler çerçevesinde yapılacak çalışma sonucunda kimin tazminat alacağı, kime mal iadesinde bulunacağı veya takasa kimin tabi tutulacağının ortaya çıkartılmasını benimserken, Kıbrıs Rum tarafı bu konuda öncelikle mal sahiplerinin (göçmenlerin) söz sahibi olmasını istiyor. Kıbrıs Türk tarafı bu sorunu ağırlıkla "tazminat" ve "takas" yoluyla çözmek isterken, Kıbrıs Rum tarafı Kıbrıs Rum göçmenlerinin mülkiyet hakkını kendi istedikleri gibi kullanmalarından yana.

Mülkiyetle beraber Toprak konusu da etin konuların ba-
şında geliyor. Zaten bu iki konu içiçe geçmiştir. Kıbrıs Türk
idaresinde kalacak toprak oranı Kıbrıs sorununun en zor ko-
nularından biri olageldi. Yukarıda da değindiğimiz gibi, Türk
tarafı 1974 yılında ülke toprağının %36'sına el koydu. 1974'ten
sonra başlayan görüşmelerde önce %34'e, daha sonra da %29+
oranına düşmeyi kabul etti. Gali Fikirler Dizisi Kıbrıslı Türk-
lere %28.2 oranında toprak bırakmayı öngörürken, Annan
Planı'nda Kıbrıs Türk idaresinde kalacak toprak oranı %29
olarak belirlenmişti.

Bu konuda BM önerilerinde dile getirilen ve Kıbrıslı Türk-
lerin idaresinde kalacak bölgede toprak ve mülkiyetin çoğunun
Kıbrıslı Türklere ait olmasını öngören genel bir yönlendirici
ilke olmasına karşın, bu ilkenin uygulanmasında önemli gö-
rüş ayrılıkları yaşanmakta. Kıbrıs Türk tarafı iki bölgelilik, gü-
venlik, verimlilik gibi faktörleri ileri sürerek pazarlık yaparken,
Kıbrıs Rum tarafı için Kıbrıs sorununu çözmek demek bir ya-
nıyla güvenlik endişelerini gidermek ise, diğer yanıyla da mül-
kiyet ve toprak konularında önemli kazanımlar elde etmek an-
lamına geliyor.

Kıbrıs Rum tarafı için çok önemli konulardan biri de Ku-
zey Kıbrıs'a yerleşen Kıbrıslı Rumların "epiki" (yerleşikler) adı-
nı verdikleri Türkiye kökenli nüfustur. 1974'ten hemen son-
ra adaya gelmeye başlayan ve belli aralıklarla devam eden göç
dalgaları sonucunda adaya yerleşmiş bulunan Türkiye kökenli
nüfusun toplam sayısı hakkında kesin bir şey söylemek olduk-
a zordur ama geçtiğimiz yıllarda Kuzey Kıbrıs'ta "nüfus patla-
ması" yaşandığı bir gerçektir. Nitekim Kuzey Kıbrıs'ta yapılan
nüfus sayımları bu gerçeği bütün açıklığıyla gösteriyor. Örne-
ğin, 1996 yılında yapılan nüfus sayımına göre Kuzey Kıbrıs'ın
de jure nüfusu 188.662 olarak belirlenmişken, 2006 yılında bu

rakam %36'lık bir artış göstererek 256.644'e ulaşmıştır. Bu nüfus içinde TC yurttaşı olanların sayısı 70.525 (%27,5) olarak gösterilirken, 178.031 KKTC yurttaşının 27.333'ü ise Türkiye doğumlu olarak görülüyor. Ayrıca, KKTC yurttaşı olup da anne ve babası Türkiye'de doğmuş olanların sayısı 16.824 olarak belirlendi. (Mete Hatay, 2007: 30-31)

Yukarıda belirttiğimiz bu rakamların dışında yaklaşık olarak 35 bin kayıtlı ve sayısı tam olarak bilinmeyen kaçak işçi vardır. Ayrıca 32 bin öğrenci de Kuzey Kıbrıs üniversitelerinde okumaktadır. Bu rakamlara bakınca, Kıbrıs Türk toplumunun nüfus yapısının esaslı şekilde değiştiğini söylemek mümkündür.

Annan Planı'nda belirlenen kriterler çerçevesinde çözümünden sonra Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti yurttaşı olabilecek olan Türkiye kökenli kişilerin sayısı 45 bin olarak saptanmıştı. Kıbrıs Türk tarafı Türkiye kökenli 45 bin KKTC yurttaşı bulamadığından, BM'ye sunduğu katalogta 41 bin 700 kişiye yer vermişti.

Dimitris Hristofyas, her ne kadar zaman zaman yaptığı açıklamalarla 50 bin kişiyi kabul edebileceklerini söylemişse de, görüşmelerin başladığı 3 Eylül 2008 tarihinde yaptığı konuşmada, bu konuda çalışma gruplarının hiçbir ön hazırlık yapamadığını, çünkü Türk tarafının "yerleşikler" konusunu ele almak istemediği için bu konuda çalışma grubunun kurulamadığını belirtmişti.

Güvenlik konusuna gelince, bu konuda çok büyük sıkıntılar yaşanıyor. Daha önce belirtildiği gibi, Kıbrıs Rum tarafı ve Yunanistan Garanti ve İttifak Anlaşmalarının sona erdirilmesini talep ediyor. *"Avrupa Birliği üyesi bir ülkenin Garantör güçlere ihtiyacı yoktur"* diyen Kıbrıs Rum tarafı, Türkiye'nin Garantör ülke statüsüne son vermek isterken, Kıbrıs Türk tarafı Garanti ve İttifak Anlaşmalarının aynen yürürlükte kalmasını ve bulu-

nacak çözümde bu anlaşmaların devamının sağlanmasını talep ediyor. Bunu, “kırmızı çizgi” sayıyor.

Perspektifler

2008 yılı sona erdiğinde taraflar arasında var olan ciddi görüş ayrılıkları henüz giderilmiş değildi. Liderler arasında yapılan toplam 13 görüşmede sadece Yönetim ve Güç Paylaşımı konusu ele alınabilmiş ve bu konuda var olan görüş ayrılıkları da giderilememişti. İki lider 2008 yılının son toplantısında görüşmelerin yavaş ilerlediğini ve özlenen ilerlemenin sağlanmadığını belirterek, çözüm umutlarının 2009 yılına taşındığını açıkladılar. Ne var ki, bu temenninin hayata geçip geçmeyeceği ciddi bir soru işareti olarak durmaktadır. 2008 yılını ayrı düştükleri noktaları tespit etmekle harcayan liderlerin 2009 yılında çözüme ulaşabileceklerine inananların sayısı gün ve gün azalmaktadır. Kıbrıslıların çoğu mevcut tablonun eskinin bir tekrarı, yani “dejavu” olduğuna inanıyor. Bunda liderlerin tavırları da etkili oluyor. Her iki liderin kamuoyu önündeki tavırları toplumlara umut aşılamaktan oldukça uzak.

Müzakerelerin başlamasıyla birlikte taraflar birbirlerini “uzlaşmazlık”la suçlamaya başladı ve eski “suçlama oyunu” yeniden gündemin birinci sırasına oturdu. Mehmet Ali Talat, “Kıbrıs Rum halkının çözüme hazır olmadığını” ileri sürerek Rum tarafının “Kıbrıslı Türklerin kazanılmış haklarını erozyona uğratma çabası içinde olduğunu” iddia ederken, Dimitris Hristofyas “Kıbrıs Türk tarafının görüşmelerde yapıcı bir tavır sergilemediğini” iddia ediyor ve her fırsatta “işlerin iyi gitmediğini” söylüyor.

Doğrusu, görüşmelerin daha başındayken tarafların böylesine keskin ifadelerle birbirlerini suçlaması şaşırtıcı oldu. Öyle anlaşıyor ki, liderler içinden geçtiğimiz müzakere sürecinin

daha ilk adımlarında kendilerini ağır baskı altında hissetmeye başladı. Bu baskıların en büyüğü, görüşmelerin başarısızlığa uğraması halinde, hiç kimsenin sorumluluğun kendi omuzlarına yüklenmesini istememesinden kaynaklanıyor. Bunun bedelinin ağır olacağından korkan taraflar, müzakere sürecini, aynı zamanda, bir “halkla ilişkiler süreci” olarak ele alıyor ve dünya kamuoyuna dönük bir tür “imaj rekabeti” içine giriyorlar.

Liderler üzerinde diğer bir baskı unsuru bulunacak çözümün toplumların ayrı ayrı onayına sunulacak olması, yani referandum baskısı. Liderlerin kabul edeceği bir çözümün toplumlar tarafından da kabul edilmesi şart. Aksi halde çözümü reddeden toplumun liderinin siyasi kariyeri “tamamlanmış” sayılacak. Bu noktada, hem Mehmet Ali Talat’ın hem de Dimitris Hristofyas’ın ciddi baskı altında olduğu söylenebilir. Belli bir refah düzeyine erişmiş bulunan Kıbrıs Rum toplumunun Kıbrıslı Türkleri AB üyesi bir Kıbrıs’a siyaseten ortak edecek bir çözümden beklentileri oldukça yüksek. Toprak ve mülkiyet konularında ciddi beklentiler içinde olduğu gibi, güvenlik konusunda, özellikle Türkiye’nin tek yanlı müdahale hakkını içeren Garantörlük Anlaşması’nın kısmen de olsa değiştirilmesini istiyor. Bu beklentiler Hristofyas’ın çitayı yüksek tutmasına yol açıyor. Mehmet Ali Talat’a gelince, onun da ciddi tedirginlikleri olduğu söylenebilir. 2004 yılında Annan Planı’nı kabul eden Kıbrıs Türk tarafının bu planın gerisine düşmeye zorlanmasından korktuğu kadar, Kıbrıs Türk toplumunun böyle bir planı onaylamayacağından da endişe duyuyor. Bu endişeler Mehmet Ali Talat’ı da çitayı yükseltmeye zorluyor. Ayrıca, Denктаş’ın siyasi mirasına sahip çıkan ve “iki devletli” çözüm modelini, adı FEDERAL çözüm olan bir formülün içine yerleştirmek isteyen bazı etkili çevrelerin varlığı inkar edilemeyeceği gibi, içinden geçtiğimiz müzakere sürecine bu çevrelerin seyirci kaldığı da söylenemez.

Müzakere sürecinde varlığını sürekli olarak hissettiren ve adeta liderlerin yakasını bırakmayan diğer bir faktör, “tarihin ağırlığıdır”. Adada uzun yıllara yayılan milliyetçi rekabet ve çatışma, iki toplum arasında derin bir güven bunalımına yol açtı. Kıbrıslı Türklerin 1964’te yaşadığı travma ile Kıbrıslı Rumların 1974 travması, en sıradan konuların bile görüşülmesinde büyük zorlukların yaşanmasına neden olabiliyor.

Yine de yakın gelecekte Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulması imkansız değil. Her şeyden önce yeni bir çözümsüzlüğün eskiden farklı olarak, kalıcı bölünmüşlüğe yol açacağını herkes biliyor. Nitekim Talat ile Hristofyas daha ilk buluşmalarında birbirlerine “*Yoldaş, ya çözeriz, ya da böleriz*” demişlerdi. İki lider de iktidara gelirken, toplumlarına “federal çözüm” vaad etmiş, bundan başka alternatifin olmadığını söylemişlerdi. Açıkçası, kalıcı bölünmüşlüğün farklı nedenlerle olsa da, iki topluma da pahalıya mal olacağı biliniyor.

Kıbrıslı Türkler çözümsüzlüğün sürmesi durumunda ciddi sıkıntılarla karşı karşıya gelecekler. Avrupa Birliği’nin dışında ve izolasyon içinde yaşayan Kıbrıs Türk toplumunun ekonomik ve siyasi sorunlarla başa çıkması mümkün görünmüyor. Ayrıca, Kuzey Kıbrıs’taki mülkiyet yapısı belirsizliğini koruduğu sürece önemli kalkınma hamlelerinin yapılmasında yaşanan zorluklar bir yana, açılan davalar nedeniyle Kıbrıslı Türkler arasında derin tedirginlikler yaşanıyor. Başka zorlukların yanı sıra, Kıbrıs’ın Avrupa Birliği üyesi olması Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin tanınmasını veya “Kosovo” modeline ulaşılmasını neredeyse imkansız kılıyor. Bütün bu noktaları alt alta sıraladığımızda Kuzeyde hüküm süren mevcut yapının sürdürülebilir olmadığı daha kolay anlaşıyor.

Çözümsüzlüğün Kıbrıs Rum toplumu üstünde de olumsuz etkileri olacak. Her şeyden önce adanın %37’si temelli olarak

yitirilecek. Kuzey Kıbrıs uzun vadede ya *de jure*, ya da *de facto* olarak Türkiye'nin bir vilayetine dönüşecek. Bu da Kıbrıslı Rumların Türkiye ile "sınırdış" olmasını beraberinde getirecek. Ayrıca, Kıbrıslı Türkler Kıbrıs Cumhuriyeti vatandaşı oldukları için Güney Kıbrıs'ın zengin olanaklarından yararlanmak isteyecekler ve giderek daha büyük oranda Kıbrıs'ın güneyine yerleşecekler. Bununla da yetinmeyip, Güneyde sahip oldukları malları geri almak isteyecekler.

Türkiye açısından da Kıbrıs sorununu çözmenin sayısız yararları var. Her şeyden önce Türk-AB ilişkilerinde ilerleme sağlanması için bu gerekli. Bu genel doğrunun yanı sıra, 2009 yılının sonuna kadar Türkiye'nin limanlarını Kıbrıs Cumhuriyeti'ne açması beklenmekte. Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği'nden kaynaklanan bu mükellefiyetini erteleyebileceği düşünülse bile, bu, sorunu ortadan kaldırmaya yetmiyor. Ve nihayet Türkiye'nin AB üyesi olması için, yani en son keredede Kıbrıs sorununun çözümü şart. Kanımca, o zamana kadar beklemenin hiçbir yararı yok, çünkü bu süreç içinde Kıbrıs sorunu sürekli şekilde bir baskı aracı olarak kullanılacak ve AB içindeki Türkiye karşıtlarının elinde bir koz olacak. Ayrıca, Türkiye'nin bütün bu badireleri atlatarak AB üyesi olacak noktaya ulaşabileceği düşünülse bile, o zaman Kıbrıs konusunda Türk tarafının eli şimdiki kadar güçlü olmayacak. Eğer Türk-AB ilişkilerinde "İmtiyazlı-Ortaklık" anlayışı benimsenecek olursa, bunun gerçekleşebilmesi için Kıbrıs Cumhuriyeti'nin onayına ihtiyaç duyulacak.

Gelinen noktada dış aktörler arasında Kıbrıs sorununa en büyük ilgiyi Avrupa Birliği göstermektedir ve AB'nin de çözümsüzlükten huzursuz olduğu bilinen bir gerçektir. Bölünmüş bir ülkenin AB üyesi olmasının AB'nin esprisine uymadığı bir yana, Kıbrıs sorunu yüzünden pratik ve siyasi zorluklar

yaşanmaktadır. Örneğin, Ortak Savunma politikası hayata geçirilememektedir, çünkü NATO üyesi Türkiye, AB üyesi Kıbrıs Cumhuriyeti'ne karşı veto kullanmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Kıbrıs sorunu Türk-AB ilişkilerinde ciddi gerginliklerin yaşanmasına yol açmaktadır.

Son olarak sorunu çözmek üzere içinden geçtiğimiz müzakerelere sürecinde masa başında oturan Mehmet Ali Talat ile Dimitris Hristofyas'ın hiçbir koşulda çözümsüzlüğün sorumlusu olarak görülmek istemeyeceklerini hatırlatalım. Taraflar bunun bedelinin ağır olacağını biliyor. Örneğin, Kıbrıs Rum tarafının uzlaşmaz taraf olarak görülmesi durumunda, adanın belki de temelli ve meşru olarak bölünmesinin önü açılacak. Sorumluluğun Kıbrıs Türk tarafının omuzlarında kalması durumunda ise, 2004 yılında elde edilen "etik üstünlük" sona erecek ve bunun hem Kıbrıs Türk toplumuna, hem de Türk-AB ilişkilerine son derece olumsuz yansımaları olacak. Ankara Ek-Protokolünün uygulanması için baskılar artacak ve Türk limanlarının Kıbrıs Cumhuriyeti'ne açılması her zamankinden daha ısrarlı bir şekilde gündeme gelecek.

Sonuç olarak, çözüm için gerekli motivasyonun çözümsüzlüğün yaratacağı sorumluluğun oldukça ağır olacağından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çözüm iradesinden çok, çözümsüzlüğün getireceği sorumluluk korkusunun çözüme hizmet etmesi, Kıbrıs'ın siyasi elitleri için elbette gurur verici bir durum olamaz. Ne var ki, zihniyetler değişmedikçe, çözüme götüren tek yolun çözümsüzlüğün yarattığı pratik zorluklar yanında, etik ve siyasi sorumluluklar olduğu da bir gerçektir.

Sonsöz

Kıbrıs görüşmelerinin kırk yıllık seyrine baktığımız zaman, ilk dikkat çeken, tarafların pozisyonlarında güç dengelerindeki değişikliklere bağlı olarak zaman zaman yumuşama veya sertleşme görülse de, değişmeyen ve büyük benzerlikler arz eden “ortak” diyebileceğimiz bir zihniyete sahip oldukları gerçektir. Bu, milliyetçi dünya görüşünün yarattığı ve kendine ya tahakkümü ya da ayrılmayı temel alan milliyetçi siyasetin bir ürünüdür.

Milliyetçi zihniyet açısından Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulması Kıbrıs sorununu çözmemiş, tam aksine yeni bir sayfaya taşımıştı.

Kıbrıs Rum üst sınıfı, 1964-74 yılları arasında sayısal çoğunluğu siyaseten egemen, hakim çoğunluk kılmak için başlattığı mücadelede, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin siyasi ve hukuksal düzeninde ifadesini bulan siyasi eşitlik, egemenlik-paylaşımı ve karşılıklılık-bağımlılık gibi olgulara itiraz ediyor, bu olguları hedef alıyordu. Ülkeyi Kıbrıslı Türklerle birlikte yönetme-

ye karşı çıkıyor, Kıbrıslı Türklerin iradesine bağımlı olmaktan kurtulmayı ve kendi başına egemen ve karar verici olmayı istiyordu. 1963-1964 yılları arasında yaşanan etnik çatışmalar da önemli rol oynayan “Akritas” adlı yeraltı teşkilatı, 1960 anlaşmalarından kurtulmak ve *Enosise* ulaşmak için Kıbrıs Türk toplumu ile silahlı çatışmaya girdiği 1963 Aralık’ından hemen sonra yayınladığı bir bildiride *“amacımız Kıbrıslı Türkleri şiddet yoluyla yok etmek değil, onlara sıradan bir azınlık olduklarını ve bugün sahip oldukları aşırı imtiyazlara sahip olamayacaklarını göstermektir”* deniyordu.¹

Gerçekten de 1974 yılına kadar süren “birinci dönem” Kıbrıs görüşmelerinde Kıbrıs Rum liderliği Kıbrıslı Türklerin toplum olarak siyasi eşitliğini ortadan kaldırmak için büyük bir gayret sarf etmişti.

1974 yılında güç dengelerinin değişmesiyle bu kez Kıbrıs Türk liderliği benzer bir anlayışla hareket etmeye başladı ve tam da 1974 öncesi Kıbrıs Rum liderliğinin yapmak istediğini yapmaya soyundu: karşılıklı-bağımlılık ve ortak-egemenlik gibi “öteki” ile ilişki biçimlerini ortadan kaldırmak ve bunların yerine, ayrı egemenliğe dayalı ayrı devlet fikrini yerleştirmek.

Kısaca, birinci müzakere döneminde Kıbrıs Rum tarafı iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti devletini kendi tekeline almaya çalışırken, Kıbrıs Türk tarafı ikinci müzakere döneminde Kıbrıs Cumhuriyeti devleti dışında ve ondan bağımsız ikinci bir devlet yaratmaya çalıştı. 1974 sonrasında bu anlayış çerçevesinde sürdürülen Kıbrıs müzakerelerinde Kıbrıs Cumhuriyeti’ni yok sayan bir strateji uyguladı. Buna göre, ya Kıbrıs Cumhuriyeti devleti “toplum” düzeyine inecekti ya da Kıbrıs Türk toplu-

1 Spiros Papageorgiou, *Ta Krisima Dokumenta tou Kipriakou*, Cilt 1, Epifaniou Yayınları, Lefkoşa 2000, s.278

mu “devlet” mertebesine çıkartılacaktı. Kıbrıs Türk tarafının bu pozisyonu Annan Planı’na gelinceye kadar değişmedi.

Geriye dönüp baktığımızda, her iki tarafın da başarısız olduğunu söylemek mümkündür. Kıbrıs Rum tarafı 1974’e kadar Kıbrıs Türk toplumunu kendi tahakkümü altında bir azınlığa dönüştüremedi ve 1974 yılında bu politikayı temelli olarak terk etmek zorunda kaldı. Kıbrıs Türk tarafının 1974-2004 yılları arasında uyguladığı politika da sonuç alıcı olmadı. Kıbrıs Cumhuriyeti devleti ortadan kalkmadığı gibi, Avrupa Birliği üyesi olmayı başararak daha da güçlendi. Ayrıca, Kıbrıslı Türkler tanınmış bir devlete sahip olamadılar. İçeride yaşanan büyük siyasi değişimler sonucunda Kıbrıs Türk toplumunun ve Tayyip Erdoğan hükümetinin 2004 yılında Annan Planı’nı kabul etmiş olmaları, bir bakıma, 2004 yılına kadar izlenen müzakere stratejisini de reddetmek anlamına geliyordu.

Günümüzde Mehmet Ali Talat’ın “ayrı egemenlik” yerine “ortak egemenlik” ilkesini benimsemesi ile Dimitris Hristofyas’ın “siyasi eşitlik” ilkesini kabul etmesi, geçmişin milliyetçi siyasetlerinden önemli bir kopma anlamına geliyor. Kıbrıs artık 1968-2004 yılları arasında sürdürülen müzakerelerden daha farklı bir noktaya geldi. Artık iki toplumlu ortak bir Kıbrıs devletinde tarafların siyasi eşitlik ilkesi etrafında egemenliği paylaşacakları ve karşılıklı-bağımlılık ilişkisi içinde olacakları iyice anlaşıldı. Ne var ki, “daha önceleri neredeydiniz” deyişini hatırlatıp, bu noktaya gelene kadar geçen süre içinde yaşananların Kıbrıs’ı kritik bir safhanın eşiğine getirdiğini de söylemeliyiz

Kırk yıllık Kıbrıs görüşmelerinin her safhasında sık sık dile getirilen “kritik aşama” değerlendirmesi, belki de hiç bir zaman şimdiki kadar isabetli olmadı. Kıbrıs görüşmeleri gerçekten kritik bir safhadan geçiyor. Kıbrıs adasının siyasi birliğe kavu-

şup kavuşmayacağı önümüzdeki kısa zaman dilimi içinde belli olacak. Başta uluslararası topluluk olmak üzere, hiç kimsenin kırk yıl daha Kıbrıs sorununun çözülmesini beklemeye niyeti olmadığı çok açık. En önemlisi, iki toplumda da gündelik hayatın dinamikleri giderek daha büyük oranda birleşmeden çok ayrılma yönünde çalışıyor.

Çözüksüzlükten tarafların elde edeceği hiçbir somut kazanım yok. Kıbrıs Türk toplumu ya Kıbrıs Rum toplumu ile egemenliği paylaşarak AB üyesi bir devletin siyasi ortağı olacak, ya da Türkiye'nin koruması altında bulunan bir "eyalet" içinde yaşayıp gidecek. Önümüzdeki dönemde Türkiye de, Türkiye-AB ilişkileri bağlamında Kıbrıs sorununu önünde duran bir engel olarak bulmak istemiyorsa, açılan fırsat penceresini çok iyi değerlendirmeli. Kıbrıs Rum toplumuna gelince, AB üyesi bir toplum olarak ilk bakışta Kıbrıs sorununu çözmek gibi bir derdi olmadığı söylenebilir, ancak çözüksüzlüğün Kıbrıs Rum toplumu üstünde birden fazla olumsuz etkisi olacağı bir gerçek. Kıbrıs'ın kuzeyinde her gün biraz daha değişen nüfus yapısı ile Kıbrıslı Türklerin adanın güneyine yığılma tehlikesi, Kıbrıs Rum toplumunu ciddi biçimde meşgul ediyor. Bir siyaset adamının dediği gibi, "Türkiye'nin adanın kuzeyinde efendi, Kıbrıslı Türkler'in de adanın güneyinde ortak" olacakları bir durumun oluşmasından korkuluyor. Kıbrıs sorununun artık Avrupa Birliği içinde de bir sorun haline geldiği düşünülürse, Brüksel'in de bugüne kadar uzak durduğu Kıbrıs sorununun çözümü için devreye gireceğini söylemek abartma sayılamaz.

Halen devam etmekte olan Kıbrıs Görüşmeleri, 2004 yılında Annan Planı'nın Kıbrıs Rum toplumu tarafından reddedilmesinden sonra gerçekleştirilen ilk özlü görüşmedir. Kıbrıs Rum toplumunda Annan Planı'na karşı oluşan güçlü tepkiden dolayı, Kıbrıs Rum lider Dimitris Hristofyas Annan Planı te-

melinde müzakere yapmayı reddettiği için, taraflar bir anlamda sıfırdan başlayıp her şeyi yeniden müzakere ediyor. Bu da, sürecin yavaş ve zor ilerlemesini beraberinde getirdiği gibi, Annan Planı öncesinde yapılan müzakerelere benzer bir müzakere ortamının oluşmasına yol açıyor. Kısaca, Kıbrıs her ne kadar Annan-sonrası döneme girmişse de, aslında Annan-öncesi dönemde olduğumuz söylenebilir. Taraflar görüşme masasında 2004 öncesine yakın pozisyonlar ileri sürüyor ve şimdilik pek çok konuda eskiden beri var olan görüş ayrılıklarını tekrarlıyor. Bu nedenle görüşme sürecinin farklı (olumsuz) bir anlamda Annan Planı'nın "gölgesinde" geçtiğini söylemek mümkün.

Kıbrıs Türk tarafı Annan Planı'nın gerisine düşme endişesiyle Annan Planı'na "zam" uygulayan bir müzakere taktiği sergiliyor ve sorunu oluşturan temel konularda Annan Planı'nın ortaya koyduğu çözüm önerilerini Kıbrıslı Türkler lehine iyileştirmek istiyor.

Mehmet Ali Talat Annan Planı'nın gerisine düşmek istemezken, Dimitris Hristofyas Annan Planı'ndan daha farklı bir plana ulaşmanın yollarını arıyor. Annan Planı'nı çağrıştırmayan bir plan üretmek istiyor ve bunun için de çözümün dış karışmacılık olmadan, "Kıbrıslılar tarafından Kıbrıslılar için" bulunmasını öneriyor. Ne var ki, bu pek mümkün görünmüyor. Kıbrıs'ın iç dinamikleriyle üretilecek bir uzlaşma bugüne kadar mümkün olmadığı gibi, böyle bir uzlaşmanın mümkün olması halinde, Annan Planı'ndan çok farklı olacağını beklemek gerçekçi değil. Üstelik, daha şimdiden görüşmelerde tarafların anlaşılmadığı konuların anlaşıldıkları konulardan çok daha fazla olduğu ortaya çıktı. Önümüzdeki dönemde de "anlaşmazlıklar sepeti"nin boşaltılarak, fikir birliği sağlanan konuların atıldığı sepetin dolmasını beklemek, pek mümkün görünmüyor.

Bu durumda Kıbrıs sorununun çözümü dış faktörün etki-

li bir şekilde devreye girip girmeyeceğine bağlı hale geldi. Başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, Kıbrıs sorununu artık kendi iç sorunu olarak yaşayan Avrupa Birliği şimdikinden çok daha yoğun bir çaba içine girmezse, sonuca ulaşmak oldukça zor olacak.

Yitirilen onca fırsatın ardından yakalanan çözüm fırsatını kaçırmamak sadece Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler için tarihin seyrini değiştirmeyecek, aynı zamanda, Doğu Akdeniz bölgesini ve Türk-Yunan ilişkilerini de son derece olumlu yönde etkileyecektir. Bitirirken, tarihin yarattığı bu sorunun bir an önce tarihe karışmasını dileyelim...

Kaynakça

- Bahcheli, Tozun, *Greek-Turkish Relations Since 1995*, Westview Press, Londra, 1990.
- Barutçu, Ecmel, *Hariciye Koridoru*, 21. Yüzyıl yayınları, Ankara, 1999.
- Birand, Mehmet Ali, *Diyet: Türkiye ve Kıbrıs üzerine pazarlıklar*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1979.
- Bölükbaşı, Süha, *Barışçı Çözumsuzlük*, Imge Kitapevi, Ankara, 2001.
- Cambazis, Kiriakos, *Ta Apokaliptiria Enos Mithou*, (Bir Mitosun Açığa Çıkarılması) Lefkoşa, 2005.
- Demir, Ali Faik (yayına hazırlayan), *Türk Dış Politikasında Liderler*, Bağlam yayınları, İstanbul, 2007.
- Denktash, R.R., *The Cyprus Triangle*, The office of TRNC, New York, 1988.
- Denktaş, Rauf R., *Hatıralar* (Toplayış) Cilt 10, Boğaziçi yayınları, İstanbul, 2000.
- Denktaş, Rauf Raif, *Hatıralar*, Cilt 9, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Dinglis, Pavlos, *Pikres Alithies: 1878-2004* (Acı Gerçekler), Edos Yay, 2005.
- Erim, Nihat, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1975.
- Gürel, Ayla, *The Politics of Property in Cyprus*, PRIO Report N0 3, Lefkoşa, 2006.
- Güven, Erdal, *Helsinki'den Kopenhag'a Kıbrıs*, Om Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Hacikiriakos, Andreas ve Hristoforos Hristoforou, *Vouleftikes: İstoria, Arithmi, Analisi* (Milletvekilliği Seçimleri: Tarih, Rakamlar, Analiz), Lefkoşa 1996.
- Hatay, Mete, *Is the Turkish Cypriot Population Shrinking?*, PRIO Report N02, Lefkoşa, 2007.
- Hristodoulou, Miltiatis, *İ Poria Mias Epohis*, (Bir dönemin Serüveni) Maroussi yayınları, Atina, 1987.
- Hürriyet*, 26 Temmuz 2008.

- Karafistan, Tözer (derleyen), *Cumhuriyet Gazetesi*, kendi yayını, Lefkoşa.
- Kasımoğlu, Erten, *Eski Günler Eski Defterler*, Yorum yayıncılık, Lefkoşa, 1991
- Ercüment Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.
- Kızılyürek, Niyazi, *Milliyetçilik Kısacasında Kıbrıs*, İletişim yayınları, İstanbul, 2003.
- Kızılyürek, Niyazi, *Glafkos Klerides: Tarihten Güncelliğe Bir Kıbrıs Yolculuğu*, İletişim yayınları, İstanbul, 2007.
- Kliridis, Glafkos, *Cyprus: My Deposition*, dört cilt, Alithia Publications, Lefkoşa, 1992.
- Kliridis, Glafkos, *Ntokoumenta Mias Epochis: 1993-2003*, Politia yayınları, Lefkoşa 2008, (Türkçesi için bakınız: Bir Dönemin Anıları, Galeri Kültür yayınları, Lefkoşa, 2008).
- Pavlitis, Andros, *Fakelos Kipros: Agros Aporiton*, Lefkoşa, 1982.
- Pavlou, Savas (yayına hazırlayan), *İ Alli Katathesi: Ta Praktika Tis Siskepsis tis Athinas* (Öteki İfade: Atina Toplantısının Tutanakları), Lefkoşa, 1991.
- Poliviou, Polivios G., *Cyprus in Search of a Constitution*, kendi yayını, Lefkoşa, 1976.
- Samani, Meltem Onurkan, *Kıbrıs Türk Milliyetçiliği*, kendi yayını, İstanbul, 1999.
- Şahinler, Menter, *Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti*, kendi yayını- Yeni Karar Matbaası, İstanbul, 1979.
- Tansu, İsmail, *Aslında Kimse Uyumuyordu*, Minpa yayıncılık, Ankara (tarihsiz).
- Tenekitis, Yorgos, Yannis Kranitiotis, (editörler), *Kipros: İstoria, Provlema ke Agones Tou Laou Tis* (Kıbrıs: Tarih, Sorunlar ve Halkın Mücadeleleri) Atina, 1981.
- Toluner, Sevim, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1977.
- Tornaritis, Criton, *Cyprus and Its Constitutional and Other Legal Problems*, kendi yayını, Lefkoşa, 1980.
- Tzermias, Pavlos, *İstaorias Tis Kipriakis Dimokratias* (Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Tarihi), iki cilt, Atina, 1998.
- Uzgel, İlhan, *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*, İmge yayınları, İstanbul, 2004.
- Vasiliou, Yorgos, *Pragmatismos Kata tou Laikismos* (Popülizme Karşı Pragmatizm), Ellinika Grammata yayınları, Atina, 2007.

Kıbrıs müzakereleri... Bu başlık altında açılmış görüşmeler 40 yıldır, hem uluslararası toplumu ve hem de Kıbrıs'ta yaşayan iki halkı "meşgul" ediyor. Birleşmiş Milletler'in arabuluculuğunda, her seçilen BM Genel Sekreteri'nin "Barış Planı"yla çözülmeye çalışılan bir sorun olarak duruyor. Kimi zaman Kıbrıs Rum tarafının, kimi zaman Kıbrıs Türk tarafının "maksimalist" talepleri, süreçleri bugüne kadar sekteye uğrattı. Adanın güneyinde yaşanan darbe, kuzeydeki uzun sağ iktidarlar dönemi ve Kıbrıs'ın kaderinin garantör devletlere terk edilmiş havası, birarada yaşama tartışmalarını hep gölgede bıraktı. Kamuoyunun sadece Kıbrıs "sorunu"yla özdeşleştirdiği aktörler var oldu. Oysa bugün, müzakerelerin yeni bir aşamasında her iki toplumun sol partileri iktidarda ve belki de ilk defa iki halkın istediklerine "yakın" bir çözüm ihtimali söz konusu. Niyazi Kızılyürek, bu ihtimalin tarihsel olarak nasıl kötürüm bırakıldığını ve niye bugün yaşadıklarımızın bir şans olarak ele alınması gerektiğini tartışıyor. *"Daha önceleri neredeydiniz?"* geç kalmış bir çözümün imkânlarını önümüze seriyor.

